

Slaavilaiset lainasanat suomen ja unkarin kielissä

Liliana Listus

Pro gradu -tutkielma

Suomen ja sen sukukielten maisteriohjelma

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Maaliskuu 2021

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos/Humanistinen tiedekunta

LISTUS, LILIANA: Slaavilaiset lainasanat suomen ja unkarin kielissä

Pro gradu -tutkielma, 71 s., 2 liitettä

Suomen ja sen sukukielten maisteriohjelma

Maaliskuu 2021

Tämän tutkielman aiheena ovat slaavilaiset lainasanat suomen ja unkarin kielissä. Analysoin suomalais- ja unkarilais-slaavilaisia kontakteja ja vertailen niiden kautta tulleita lainoja. Tavoitteenani on katsoa, miten lainaaminen on tapahtunut, esittää lainasanojen eroja ja yhtäläisyyksiä, minkälaisiin semanttisiin kenttiin ne liittyvät sekä vertailla niiden foneettista mukautumista. Vaikka slaavilaislainoja on tutkittu paljon sekä unkarissa että suomessa, työni tarkoitus on esittää vertailevaa analyysia, jota on vähän.

Aineistona käytän etymologisia sanakirjoja (*Suomen sanojen alkuperä 1–3, Suomen kielen etymologinen sanakirja 1–7, Etimológiai szótár: Magyar szavak és toldalékok eredete*) ja tutkimuksista poimittuja esimerkkejä.

Unkarin slaavilaisten lainasanojen kohdalla vaikeinta on määrittellä lähdekieli ja tarkka lainaamisaika. Tutkimuksessani kuvaan, miten voidaan määrittellä sanojen lähdekieli ja lainaamisaika. Työssäni käsittelen myös lainojen äänteiden korvaamista. Unkarin äännejärjestelmässä on tapahtunut monia muutoksia, kun taas suomen vokalismi on varsin konservatiivinen. Konsonanttijärjestelmä unkarissa on laajentunut, erityisesti soinnillisuuskorrelaatio on isompi. Esittelen, miten kantaslaavilaiset vokaalit ja konsonantit mukautuvat molemmissa kielissä.

Vertailen lainoja myös semanttisesta näkökulmasta. Sekä unkariin että suomeen on lainattu rakennuksiin ja perheeseen sekä taloudelliseen terminologiaan eli ammatteihin, työkaluihin tai mittayksiköihin liittyviä sanoja. Unkarissa on myös enemmän vaatetus- ja ruokalainasanastoa kuin suomessa. Katson myös viimeistä slaavilaislainojen aaltoa, joka tuli molempiin kieliin Neuvostoliiton aikana.

Tutkimukseni lopputuloksena voidaan nähdä, että unkariin tuli paljon enemmän lainoja slaavilaisista kielistä kuin suomeen. Vaikka kielelliset kontaktit alkoivat suunnilleen samaan aikaan, unkarin lainoilla oli paljon enemmän lähdekieliä. Tähän ovat vaikuttaneet maantieteelliset syyt, sillä suomi sai suurimman osan sanoista vain idästä, kun unkarilaisilla on slaavilaisia naapureita joka ilmansuunnassa.

Asiasanat: lainasanat, lainaaminen, etymologia, slaavilaiset kielet, suomalais-ugrilaiset kielet.

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Sisällys

1. JOHDANTO	2
2. TEORIA JA TAUSTA.....	4
2.1. Lainaamiseen liittyviä käsitteitä	4
2.1.1. Etymologia.....	4
2.1.2. Lainaaminen	6
2.1.3. Korvaaminen lainaamisessa.....	9
2.2. Suomalais-ugrilaiset ja slaavilaiset kielet.....	11
2.2.1. Suomalais-ugrilaiset kielet.....	11
2.2.2. Slaavilaiset kielet	14
2.3. Unkarilaisten ja suomalaisten kontaktit slaavien kanssa.....	19
2.3.1. Uralilainen ja slaavilaisten alkukoti.....	19
2.3.2. Unkarilaisten esi-isien matka alkukodista Karpaattien altaaseen	20
2.3.3. Suomalaiset nyky-Suomen alueella	21
2.3.4. Unkarilaisten slaavilaiset naapurit	22
2.3.5. Suomalaisten suhteet slaavilaisten kanssa	24
3. SLAAVILAISET LAINASANAT	25
3.1. Slaavilaiset lainasanat unkarissa.....	25
3.1.1. Vanhat slaavilaiset lainasanat	25
3.1.2. Myöhemmin tulleet lainat ja lainasanojen tilasto	29
3.1.3. Itäslaavilainen teoria	31
3.2. Slaavilaiset lainasanat suomessa	34
4. UNKARIN JA SUOMEN SLAAVILAISTEN LAINASANOJEN VERTAILU	39
4.1. Slaavilaisten äänneiden korvaaminen	39
4.1.1. Vokaalit.....	40
4.1.2. Konsonantit.....	46
4.1.3. Sananalkuiset konsonanttiyhtymät	51
4.2. Slaavilaisten lainojen semanttinen vertailu	53
4.2.1. Millaisia sanoja on lainattu	53
4.2.2. Kristinuskoon liittyviä sanoja	55
4.2.3. Samanmerkityksiset sanat.....	56
4.2.4. Paikannimet	58
4.3. Venäläiset lainat Neuvostoliiton aikana	59
5. LOPUKSI.....	62
LYHENTEET	67
LÄHTEET.....	68
LIITTEET	72
LIITE 1. Slaavilaiset lainasanat unkarissa.....	72
LIITE 2. Slaavilaiset lainasanat suomessa	86

1. JOHDANTO

Slaavilaisia ja suomalais-ugrilaisia kieliä puhuvilla ryhmillä on aina ollut monenlaisia kontakteja keskenään, mm. kaupankäyntiä. Todisteet näistä kontakteista ovat jääneet sekä kansojen kulttuuriin että kieleen. Tarkoitukseni on analysoida tässä tutkimuksessa näitä kielikontakteja ja vertailla slaavilaisia lainasanoja suomen ja unkarin kielissä.

Rajaan työni nykykirjakieliin, vaikka lainoja on runsaasti myös molempien kielten murteissa. Murre sanoja en ota mukaan, koska se vaatisi laajempaa tutkimusta. Käytän kuitenkin toisinaan esimerkkeinä sanoja, jotka ovat jo hävinneet kirjakielestä, sillä ne saattavat kuvata, miten lainaaminen on tapahtunut.

Tutkimukseni tavoitteena on katsoa, miten slaavilaisten sanojen lainaaminen on tapahtunut unkarissa ja suomessa. Sen lisäksi haluan esittää eroja ja yhtäläisyyksiä noissa lainoissa vertailemalla, miten ne ovat mukautuneet foneettisesti uuteen äännesysteemiin sekä millaisiin semanttisiin kenttiin ne ovat tulleet.

Slaavilaislainasanoja on runsaasti tutkittu sekä suomen että unkarin kielessä, mutta vertailuanalyysiä on vain vähän. Erityinen painopiste työssäni on kantaslaavin kielen äänneiden esiintyminen ja muinaiskirkkoslaavi yhteisenä lähdekielenä kristinuskoon liittyvälle sanastolle.

Vaikea kohta tutkimuksessani on se, että varhaiset suomi ja unkari eivät ole yhtä hyvin dokumentoituja kuin esimerkiksi romaaniset kielet. Toisaalta sekä suomalais–venäläisiä että unkarilais–slaavilaisia kontakteja on tutkittu aktiivisesti, ja niistä voidaan muodostaa hyvä kokonaiskuva.

Alussa esittelen lainaamisprosessin teoreettista taustaa, jossa kerron etymologian peruskriteereistä, miten sanojen lainaaminen yleensä tapahtuu, ja lainojen korvaamisesta. Seuraavaksi esittelen analysoitavien kielten sukulaisuutta kertomalla suomalais–ugrilaisista ja slaavilaisista kielistä.

Sen jälkeen osassa 2.3. esittelen lyhyesti suomalaisten ja unkarilaisten alkukotia ja nykyisiä alueita. Seuraavaksi katson historiallisia kontakteja slaaveihin ja vertailen niitä keskenään. Tällainen historiallinen pohja on tärkeä konteksti, joka auttaa ymmärtämään ehtoja lainoille.

Tutkimukseni seuraavassa osassa (luku 3) analysoin lainasanoja ja niiden luokittelua historiallisen kontekstin avulla. Käytän perinteistä suomen slaavilaisten lainasanojen jakoa: keskiajan lainasanat ja autonomian ajan lainasanat. Koska unkarissa on enemmän slaavilaisten lainojen lähdekieliä kuin suomessa, analysoin sanoja siellä ensisijaisesti esitellen eri kieliryhmien piirteitä. Tässä osassa esittelen tuntomerkkejä, joiden avulla voidaan tietää, että lainasana on slaavilainen ja mihin ryhmään se kuuluu.

Työni viimeisessä osassa käsittelen lainausprosessia foneettisesta ja semanttisesta näkökulmasta, analysoin systemaattisia prosesseja ja vertailen niitä. Äänteellisesti katson, miten kantaslaavilaiset äänteet ovat esiintyneet suomessa ja unkarissa, mikä on samanlaista ja mikä on erilaista. Semanttisesta näkökulmasta katson, mihin aloihin sanat ovat yleensä lainautuneet ja miksi kristinuskon liittyvillä sanoilla sekä suomessa että unkarissa muinaisbulgaari on yhteinen lähdekieli. Katson myös samanlaisia sanoja kuten suom. *siisti* ja unk. *tiszta* 'siisti', sekä slaavilaisten vaikutusta paikannimiin molemmissa maissa. Erikseen katson Neuvostoliiton aikana tulleita sanoja, koska niille on yhteinen lähdekieli sekä unkarissa että suomessa, ja ne ovat olleet viimeinen slaavilaisten lainojen aalto molemmissa kielissä. Käytän taulukoita, joiden avulla on helpompi vertailla ja kuvailla yhtäläisyyksiä ja erilaisuuksia.

Aineistona käytän etymologisia sanakirjoja (*Suomen sanojen alkuperä 1–3, Suomen kielen etymologinen sanakirja 1–7, Etimológiai szótár: Magyar szavak és toldalékok eredete*) ja tutkimuksien esimerkkejä. Erikseen pitää mainita venäläisen tutkijan Alexander Rotin (1973) esimerkkejä, joista kerron osassa 3.1.3.

Lähteinä käytän suomalaisia (Jalo Kalima (1950, 1952), Lauri Hakulinen (1966), Ulla-Maija Kulonen (1993, 1996), Kaisa Häkkinen (1996, 2002, 2006) Petri Kallio (2006), Janne Saarikivi (2009)), unkarilaisia (Gyorgy Lakó (1968), András Róna-Tas (1999, 2011), András Zoltán (1986, 2010, 2012, 2014, 2017, 2018)), ukrainalaisia (Oleksandr Majogov (2018), Ihor Prohnenko (2005)) ja muita (Alexander Rot (1973), Taron Matras (2009)) tutkimuksia. Niiden avulla saan hyvän kuvan sekä historiallisesta taustasta että slaavilaisten lainojen periaatteista.

2. TEORIA JA TAUSTA

2.1. Lainaamiseen liittyviä käsitteitä

Ennen kuin alan analysoida slaavilaislainoja suomen ja unkarin kielissä, on hyvä selittää, millaisia työkaluja käytän tutkimuksessani.

Yleisesti tiedetään, että kielet muuttuvat jatkuvasti. Kun kieli siirtyy sukupolvelta toiselle, se ei pysy samanlaisena vaan muuttuu. Yleisiä muutoksia ovat vaikeiden äännejonojen yksinkertaistuminen ja vierekkäisten äänneiden mukautuminen, sillä pyrkimys ääntöenergian säästämiseen on ihmiselle luonnollista. (Häkkinen 2002: 10.) Toisaalta maailmamme ja olot kehittyvät ja uuden todellisuuden esineet tarvitsevat nimiä (Häkkinen 1996: 111). Toisin sanoen elämän muutos tekee sanastosta kielen muokkautuvimman osan, mikä johtuu siitä, että uusia sanoja muodostuu ja vanhoja häviää.

Kielen sanaston analysoimiseen käytetään mm. vertailevaa sanastontutkimusta, sisäistä rekonstruktiota ja vertailevaa lainasanojen tutkimusta (Lehtinen 2007: 48). Hyviä tietoja siitä, miten kieli muuttuu, saadaan myös historiallisesta menetelmästä, jossa vertaillaan saman kielen kirjallisia näytteitä (Häkkinen 2002: 10). Vertailevassa eli komparatiivisessa tutkimuksessa yritetään rekonstruoida kielten aikaisempia kehitysvaiheita sukukieliä vertailemalla. Sisäisessä rekonstruktiossa vertaillaan saman kielen eri murteita. (Häkkinen 2002: 11.)

Eri kielten sanojen vertailu ja niiden alkuperän tutkiminen antavat laajemman kuvan siitä, miten kielet vaikuttavat toisiinsa. Esimerkiksi unkarissa on sana *fiú* 'poika' ja sen maantieteellisessä naapurikielessä romaniassa on samannäköinen sana *fiu*, jolla on sama merkityskin. Vaikka molemmat ovat semanttisesti samanlaisia, kielentutkimus on todennut, että ne eivät ole toistensa lainoja. Unkarilainen sana tuli suomalais-ugrilaisesta kantakielestä, josta tuli myös suomen vastaava *poika*-sana. Romanianlainen sana tuli latinan sanasta *filius* 'poika'. (Lehtinen 2007: 42.)

2.1.1. Etymologia

Kieliä vertailemalla voidaan määritellä sanojen ikä ja alkuperä, joita tutkitaan *etymologian* avulla. Etymologia on osa leksikologiaa eli yleistä sanasto-oppia, ja se on

historiallista tutkimusta ja käsittelee mm. äänneiden ja merkityksen muutoksia. (Häkkinen 2006: 9–10.) Voidaan sanoa, että etymologisen tutkimuksen kohteena ovat sanat ja niiden muutokset diakronisessa kehityksessä ja sen tutkimuksen pääkäsite on *lekseemi*. (Häkkinen 2006: 67.) *Etymologia*-termillä voi olla muutakin sisältöä, koska sanojen alkuperää voidaan tutkia useammista näkökulmista (Kulonen 1996: 9).

Etymologia voidaan jakaa vertailevaan ja yhdestä kielestä lähtevään etymologiaan. Vertailevan etymologian tavoite on kantakielen sanojen löytäminen ja kartoitus. Yhdestä kielestä lähtevät etymologiat vertailevat tietyn kielen sanastoa sukukieliin ja naapurikieliin. (Kulonen 1996: 9.)

Useimmiten suomalais-ugrilaisessa etymologisessa tutkimuksessa tarkastellaan kielikunnan sisäistä, vanhinta omaperäistä sanastoa tai lainasanoja. Yhdyssanoilla ei ole merkittävää roolia tällaisessa tutkimuksessa. (Kulonen 1996: 12, 28, 38.)

Sanojen alkuperän selittämiseksi rekonstruoidaan kielen aiempi kehitysvaihe ja tarkastellaan sen mahdollisia vaikutuksia uuteen sanastoon. Tällä tavalla saadaan tietoa ihmisistä, heidän elinkeinoistaan, uskonnoistaan ja kulttuureistaan. (Häkkinen 2006: 10.)

Kun tutkitaan sanan alkuperää etymologian näkökulmasta, puhutaan usein kolmesta asiakokonaisuudesta:

Äänneasu: mahdolliset fonologiset ja fonotaktiset vihjeet, jotka auttavat näkemään, onko kyseinen sana lainasana; jotkin äänneet ja äänneyhdistelmät esiintyvät vain lainasanoissa ja voivat osoittaa sanan iän. (Häkkinen 2006: 24)

Merkitys: sanan osa, jota on mahdotonta erottaa lekseemistä. Merkityksen avulla voidaan rekonstruoida alkuperäinen merkitys, mikä onkin yksi etymologian tehtävistä. Sanan ensimmäinen merkitys voikin olla ns. etymologinen vihje. Jos sana liittyy johonkin alaan, kuten esimerkiksi elinkeinoihin tai ideologiaan, sen avulla on helpompaa määrittää sanan esiintymisaikaa. (Häkkinen 2006: 24–25, 33–35.)

Levikki: auttaa määrittämään sanan ikää, koska sen arvioiminen vain äänneasun tai merkityksen perusteella on epävarmaa. Jos sana voidaan löytää kaikista sukukielistä, kyse on vanhasta omaperäisestä sanasta. Jos se sen sijaan löytyy maantieteellisesti naapurikielistä, kyse voi olla myöhemmin kieleen tulleesta lainasanasta. Ikää on kuitenkin mahdotonta arvioida pelkästään levikin perusteella, koska sanan rakenne voi muuttua voimakkaasti. (Häkkinen 2006: 24–25; 1996: 52, 62.) Toisaalta rekonstruoitu

vanha sana-aineisto voi olla ja yleensä on monitulkintaista eikä levikki ulotu kaikkiin sukukieliin (Häkkinen 1996: 110).

Suuri osa sanoista on alkuperältään kuitenkin tuntemattomia, eikä niitä ole tutkittu uralilaisissa kielissä (Kulonen 1996: 31).

2.1.2. Lainaaminen

Mainitsin jo aikaisemmin muutamia sanaston muuttumisen tekijöitä, mutta ehkä suurin niistä kaikista on vieraiden kielten vaikutus. Kun eri kielten puhujilla on jonkinlaisia suhteita ja kosketuksia toisiinsa, puhutaan kielten kontaktista. Kielten kontaktin tuloksena on yleensä ainakin yhden (joskus useamman) kielen rakenteellinen muutos eli yhden kielen rakenteen ”tuominen” toiseen. Tämän prosessin nimi on *lainaaminen*, ja kielet jaetaan roolinsa mukaan *lainanantaja-* ja *vastaanottajakieliksi*. (Matras 2009: 146.)

Kun ihmisryhmä ottaa lähellä olevasta kulttuurista uuden käsitteen, kuten esineen tai asian nimen, kieleen yleensä tulee *lainasana*. Koska uudelle ilmiölle tai keksitylle esineelle tarvitaan nimi, se saadaan johtamalla, yhdistämällä tai lainaamalla toisesta kielestä. (Häkkinen 2002: 10.) Kaisa Häkkinen (1996) myös mainitsee, että nimenomaan naapureilta usein lainataan kulttuuri-ilmiöitä ja niiden nimityksiä (Häkkinen 1996: 17). Uusi sana voi tulla kieleen, vaikka vastaanottavassa kielessä olisi jo toinen samaa tarkoittava sana (esim. *äiti* tuli kantasuomeen germaanisista kielistä, vaikka kielessä oli jo uralilainen *emä*) (Lehikoinen 1994: 242). Sanaston laatu voi antaa kuvan siitä, millainen kielten kontaktin tyyppi on ollut. Esimerkiksi rakentamiseen liittyvät balttilaiset lainasanat suomessa voivat osoittaa, että baltit ovat tuoneet uudennoksia suomalaisten rakentamistapoihin. (Häkkinen 2006: 34.)

Kun sanan vastineet ovat vain maantieteellisesti läheisissä kielissä tai kielissä, jotka eivät ole toisilleen sukua, voidaan ajatella, että ne on lainattu (Häkkinen 1996: 129). Tästä syystä analysoitaessa kielihistoriaa pitää ottaa huomioon kielikontaktit kaikkien mahdollisten entisten ja nykyisten maantieteellisten naapurikielten kanssa. On harvinaista, että kieliyhteisö voisi elää yksin ilman minkään muun kielen vaikutusta. Samaan aikaan lainasanakerrostumat ovat selvä merkki kielten vaikutuksesta, minkä vuoksi pitää ottaa huomioon lainanantajakielen äännehistoria. (Häkkinen 2002: 12.)

Uralilaisilla kielillä on aina ollut kosketuksia muiden indoeurooppalaisten kielten kanssa (Häkkinen 1996: 127). Tästä syystä kaikissa niissä on suuri määrä indoeurooppalaisia lainasanoja, ja merkittävimpiä niistä ovat germaaniset, slaavilaiset ja balttilaiset lainasanat (Kulonen 1996: 21).

Yleisinä syinä lainaamiselle mainitaan aukot vastaanottajakielessä ja lainanantajakielen prestiisi. Tyypillisiä esimerkkejä vastaanottajakielen aukkoja täydentävistä lainasanoista ovat ns. *kulttuurilainat* (cultural loans), jotka ovat uusia sosiaalisia toimintoja ja kulttuurisia hankintoja kuvaavia sanoja. Yleensä ne ovat erilaisia innovaatioita, kuten yhteisön uusia funktioita ja instituutioita, maatalous- ja elintarvikekäsitteistöä, uudenlaista tekniikkaa, ideologioita jne. Sanojen iän analysoinnissa pitää ottaa huomioon tällaisen sanaston konteksti. (Häkkinen 1996: 113–114, 187; Matras 2009: 149–150.)

Toinen mainittu syy lainaamiselle on prestiisi. Hypoteesin mukaan puhujat imitoivat sosiaalisesti voimakkaamman kielen ja yhteiskunnan elementtejä. Motiivina on yleensä saada hyväksyntää ja tietty sosiaalinen status. Toisin kuin kulttuuristen lainojen kohdalla, prestiisiin liittyvillä lainasanoilla on vastine vastaanottajakielessä, eli sanojen rinnalla on omaperäisiä synonyymeja, kuten lainattu *kassa* ja omaperäinen *palmikko*, *kutri* ja *kihara*, *lusikka* ja *kuiri*. Omakieliset ilmaukset eivät kuitenkaan ole yleensä täydellisiä vastineita, vaan ne eroavat semanttisesti tai pragmaattisesti jossain määrin. Hyvä esimerkki on myös englantia, johon prestiisistä ranskan kielestä tuli paljon lainoja. Siksi omaperäinen *pig* 'sika' tarkoittaa nykyään eläintä ja ranskasta lainattu *pork* ravinnoksi käytettävää sianlihaa. (Hakulinen 1961: 335; Matras 2009: 150.)

Lainaamisprosessissa voi tapahtua myös merkityksen muutos. Unkarilainen *tanya* (1. 'maalaistalo, kartano' 2. 'pesä' 3. 'piilopaikka') tarkoitti 1100–1500-luvulla vain 'kalastuspaikkaa'. Tämä merkitys voi tulla vain muinaisvenäjän sanasta *ton'a* (<top+n'a) 'kalastuspaikka'. Aleksandr Rotin (1973) mukaan historiallisesta sanakirjasta ja murteista saatavat tiedot auttavat näkemään, että sanan kehitys merkitykseen 'maalaistalo' tapahtui seuraavalla tavalla: 'kalapaikka' > 'kalastajien kota joen rannalla' > 'kalastajien ja paimenien kota' > 'paimenien rakennus' > 'karjanhoitorakennus' > 'rakennus karjanhoitajalle ja maanviljelijälle' > 'maatila' (Rot 1973: 111).

Edellisistä esimerkeistä voi päätellä, että lainasanatutkimuksessa pitää ottaa huomioon muidenkin tieteenalojen antamat tiedot, koska kielen kehitykseen vaikuttaa sekä sisä- että ulko- (ekstra)lingvistisiä tekijöitä (Rot 1973: 47; Häkkinen 1996:126). Toisin sanoen pelkät kielitieteen tutkimukset eivät riitä täydellisen kuvan saamiseksi kielestä.

Kielen kehittymiseen vaikuttaa monimutkainen sisä- ja ulkokielellisten mekanismien interaktio. Lingvistinen vuorovaikutus on kielten kontaktien tulo ja sen analysoimiseksi pitää katsoa, missä asemassa kielet olivat. Sisäkielellisiin tekijöihin kuuluvat semanttiset, foneettiset, kielimaantieteelliset, morfologiset ja kronologiset tekijät sekä sananmuodostus. Ulkokielelliset tekijät sisältävät tietoja eri aloista kuten arkeologiasta, historiasta, antropologiasta, etnografiasta, folkloresta ja psykologiasta. (Rot 1973: 14, 16, 107.) Tässä tapauksessa puhutaan ekstralingvivistisistä tekijöistä.

Vaikka kielet eivät olisi toistensa sukulaisia, puhujien välillä voi olla:

1. sisäisiä kontakteja, kun puhujat asuvat samalla alueella ja heidän välillensä ei ole isoja luonnollisia esteitä kuten esim. vuoria:

a) marginaalisia (rajalla), kun suorat kielikontaktit ovat fyysisesti vain pienellä alueella;

b) alueidenväliset yhteydet, kun kielelliset kosketukset ovat tapahtuneet koko alueella.

2. ulkoisia kontakteja, kun heimot tai kansat asuvat samalla alueella mutta heidän välillään on isoja luonnollisia esteitä. Ulkoiset kontaktit eivät voi olla marginaalisia. (Rot 1973: 17–18.)

Rot mainitsee kolme etymologisen tutkimuksen aluetta:

1. geneettinen;
2. alueellinen (marginaalinen);
3. typologinen. (Rot 1973: 105.)

Tutkimuksessani alueellisella tutkimuksella on iso rooli, koska otan huomioon myös alueellisia tekijöitä. Esimerkiksi sana *borona* näyttää enemmän itäslaavilaiselta (*borona* ~ *berena* ~ *berenye* ~ *bórna* ~ *borna* ~ *baryna* ~ *boronya* ‘äes’) kuin eteläslaavilaiselta. On todettava, että ennen kuin unkarilaiset saapuivat Karpaattien alueelle, he olivat kontaktissa itäslaavien kanssa alueilla, joilla tällainen maanviljely oli tyypillistä (Rot 1973: 106). Siksi on mahdollista, että unkarilaiset olisivat ottaneet sen käyttöön jo silloin. Koska kansojen ja kielten historia on monimutkaista, etymologioiden tutkimuksessa otetaan huomioon kaikki mahdolliset vaikutukset. (Häkkinen 1996: 74).

2.1.3. Korvaaminen lainaamisessa

Kun kielenpiirre (esim. sana tai syntaktinen konstruktio) on lainattu kielen ulkopuolelta, erityisesti kauan aikaa sitten, se voi näyttää kielen omalta omaperäiseltä sanalta (Lehtinen 2007: 32). Kun lainasanat siirtyvät kielestä toiseen, apuna on korvaamisen periaatteita, joiden mukaan vieraiden äänteiden mukautuminen tapahtuu (Häkkinen 2006: 24). Lainaamisessa epätavallisia äännteitä ja äänneyhtymiä muutetaan tai yksinkertaistetaan kieleen sopiviksi. Vaikka erikieliset foneemit voivat olla artikulaatiossa samankaltaisia, ne eivät ole täysin samoja, koska ne tulevat eri foneettisesta systeemistä ja sisältävät oman järjestelmänsä piirteitä. Kun puhutaan lainasanoista, niissä nähdään usein substituuutio. (Häkkinen 1996: 128; Rot 1973: 115.)

Yleensä konsonanttien muutokset ovat säännöllisempiä kuin vokaalien, ja niitä on helpompi tutkia. Toisaalta vokaali voi muuttua eri vokaaliksi äänneympäristön vaikutuksesta, mikä selittää useimmat äänntenmuutokset. Muutokset jaetaan kahteen pääryhmään: spontaaneihin (itsestään tapahtuviin) ja kombinatorisiin (ympäristöstä johtuviin). Ensimmäiset ovat sellaisia, joiden syytä on vaikea todeta, esim. toisten kielten vaikutuksesta johtuvia. Esimerkiksi monet kantasuomen konsonantiston muutokset johtuvat germaanisten kielten vaikutuksesta. Jälkimmäiseen muutosten ryhmään kuuluvat erilaiset assimilaatiot: täydellinen (totaalinen) tai osittainen (partiaalinen) assimilaatio sekä taaksepäin (regressiivinen) ja eteenpäin (progressiivinen) vaikuttavat assimilaatiot. (Häkkinen 2002: 19–20.)

Koska substituuutioperiaatteet voivat muuttua ajan kuluessa, niiden avulla voi erotella erikäisiä lainasanojen kerrostumia (Häkkinen 1996: 128). Koska esimerkiksi konsonanttiloppuiset sanat eivät sovi suomen fonotaksiin, mukautumisprosessissa lainasanan vartalo muuttuu. Vartalon lopussa olevan konsonantin perään tuli vokaali, eli vartalo pidentyi (esim. *keppi* < ruotsin *käpp*). (Häkkinen 2006: 32.) Eri aikakausilta periytyvät sanat kertovat myös kielen äännekehityksestä. Se selviää, kun vertaillaan lainasanan lähtöasua nykyasuun. Sitä voidaan tutkia omaperäisten sanojen avulla, koska muutokset ovat systemaattisia. Esimerkiksi balttilainen lainasana *halla* on peräisin kantabalttilaisesta sanasta **šalna* (**š* > *h* ja **ln* > *ll*). Samanlainen transformaatio **š* > *h* on tapahtunut balttilaisessa lainassa *heimo* < **šeimo*. (Lehtinen 2007: 48–49.)

Ulla-Maija Kulonen (1996) huomauttaa, että mitä lähemmäs nykyaikaa tullaan, sitä enemmän näkyy lainasanoja. Niitä omaksutaan kommunikaation, kansainvälisten sanojen leviämisen ja käännostekstien kautta. (Kulonen 1996: 23–24.) Nuorempia sanoja on

helpompi havaita, koska niiden äänneasu näyttää samanlaiselta molemmissa kielissä ja niiden merkitys on melkein samanlainen, vaikka se voi muuttua abstraktimpaan suuntaan. Toisaalta vanhoissa sanoissa tällaisia samanlaisuuksia ei ole. Varhaisempien aikojen sanoissa näkyy, että kantasanaan liitettiin heti lainattaessa johdin, jonka avulla se ikään kuin merkittiin sanaluokan jäseneksi. (Kulonen 1996: 23, 28, 73.) Jos on helppo nähdä, milloin sana on lainattu, on vaikeampaa määritellä mistä kielestä se on tullut. Monet lainasanat eivät ole muuttuneet lainanottajakielessä niin voimakkaasti kuin lainanantajakielessä. (Häkkinen 2006: 24, 31.)

2.2. Suomalais-ugrilaiset ja slaavilaiset kielet

2.2.1. Suomalais-ugrilaiset kielet

Tutkimukseni tarkoitus on analysoida lainasanoja, jotka ovat tulleet slaavilaisista kielistä unkariin ja suomeen. Tässä kontekstissa tärkeä käsite on *sukukieli*. Sukukieliä ovat ne kielet, jotka kuuluvat samaan kielikuntaan. Niillä on vanha yhteinen sanasto ja johdonmukainen vastaavuus sanojen rakenteissa, ja yleisesti koko kielten rakenne on samanlainen. Sukulaisuus perustuu siihen, että sukukielillä on sama kantakieli, eli ne ovat kehittyneet samasta kielestä. (Häkkinen 1996: 103; Lehikoinen 1994: 53–55.)

Oletetaan, että nykyisten suomalais-ugrilaisten kielten puhujien esi-isät ovat joskus puhuneet yhteistä kieltä. Sitä kutsutaan suomalais-ugrilaiseksi kantakieleksi, ja sitä oletettavasti puhuttiin noin 2000 vuotta ennen ajanlaskumme alkua (Kallio 2006b: 2; Lakó 1968: 38; Lehikoinen 1994: 56). Vanhempi yhteinen kielimuoto oli uralilainen kantakieli, johon voidaan palauttaa sanat, jotka esiintyvät vähintään yhdessä samojedi- ja suomalais-ugrilaيسessa kielessä. Vastaavasti suomalais-ugrilaيسen sanan kriteerinä on esiintyminen vähintään yhdessä ns. suomalais-permiläيسessä ja ugrilaيسessa kielessä, ja niitä on noin 500–750. (Kulonen 1996: 13.) Sekä suomalais-ugrilaيسen että uralilainen kantakieli ovat hypoteettiset kielimuodot, joista ei ole kirjallisia lähteitä ja jotka on rekonstruoitu nykykielten pohjalla. (Lakó 1968: 38.)

Alussa termi *suomalais-ugrilaيسen* viittasi suomalais-ugrilaيسeen kieliperheeseen, johon kuuluvat itämerensuomalaiset ja ugrilaيسet kielet, mutta sillä tarkoitetaan useimmiten koko uralilaista kielikuntaa. Termejä *suomalais-ugrilaيسen* ja *uralilainen* käytetään toistensa synonyymeinä, vaikka jälkimmäisellä on laajempi tarkoitus. (Häkkinen 1996: 48.)

Suomi ja unkari edustavat suomalais-ugrilaيسen kielikunnan kahta ääripäätä. Nykysuomen lähisukukieliä ovat mm. karjala, vatja, viro ja liivi. Unkarin kielellä ei ole läheisiä sukukieliä, mutta sen lähimmät sukukielet ovat obinugrilaيسet kielet hanti ja mansi. Niillä oli yhteinen ugrilaيسen kantakieli, joka hajosi noin 3000 vuotta sitten. (Laakso 2004: 19.) Tämä tekee unkarin kielen vertailevasta analyysistä vaikeaa. Kulonen huomauttaa, että lähisukukielten olemassaolo on olennainen ero suomen ja unkarin välillä (Kulonen 1996: 31).

Suomi ja unkari ovat etäsukukieliä, ja niiden keskinäistä etäisyyttä verrataan joskus ruotsin ja persian suhteeseen. Samaa kantaa olevia sanoja etsittäessä eroja löytyy sekä

äänneasuiista (vrt. *ydin* ja *velő* 'luuydin') että merkityksistä: suomen *luu*-sanalle mahdollinen vastine *láb* tarkoittaa 'jalkaa' ja *lyöda*-verbin mahdollinen vastine *lő* tarkoittaa 'ampua' (Laakso 2004: 23). Kielten yhteinen sanasto ei ole iso. Siihen kuuluvat vanhat omaperäiset sanat, joilla on vastineita sekä suomessa että unkarissa. Tällaiset sanat yleensä liittyvät ihmiseen, hänen elämäänsä ja ympäristöön. Niitä on kaksi kerrostumaa: uralilaiset ja suomalais-ugrilaiset omaperäiset sanat. Esimerkkeinä ovat mm. ruumiinosien nimitykset ja tavanomaiset verbit kuten *kuolla* ja *elää*. (Kulonen 1993: 100, 1996: 31.)

Nykysuomessa suomalais-ugrilaiseen kantakieleen kuuluvia sanoja on n. 300. (Lehikoinen 1994: 238.) Unkarissa on n. 700 sanaa, jotka kuuluvat sekä uralilaiseen, suomalais-ugrilaiseen että ugrilaiseen kantakieleen (Kulonen 1996: 31). Yhteisiä omaperäisiä sanoja suomessa ja unkarissa on noin 250 (suom. *kala* – unk. *hal*, *käsi* – *kéz*, *veri* – *vér*, *pää* – *fej*, *me* – *mi*, *alla* – *alatt*) (Csepregi 1991: 16–17).

Suomea pidetään konservatiivisimpana uralilaiskielistä, koska sen vokalismin on pysynyt hyvin muuttumattomana. Hyvä esimerkki sen todisteeksi ovat suomen vanhat indoeurooppalaiset lainat, jotka ovat säilyttäneet antajan kielimuodon hyvin. (Häkkinen 2002: 12; Lakó 1968: 44.) Unkari on muuttunut kovasti. Suurin osa sen sgr. kantakielen äänneistä on muuttunut. Usein muutokset ovat kuitenkin olleet systemaattisia ja tapahtuneet kielen kehityksen eri vaiheissa (Lakó 1968: 46).

Unkarin kehitystä on mahdollista seurata 1200-luvulta alkaen kirjoitettujen lähteiden kautta (Lakó 1968: 20). Kielen nykyinen sanasto koostuu omaperäisestä perussanastosta, lainasanoista ja johdoksista (Kulonen 1993: 99). Sen kielihistorialliset kaudet ovat:

1. Esiunkarilainen (esihistoriallinen kausi)
 1. Uralilainen kausi (n. 4000 eKr. saakka)
 2. Suomalais-ugrilainen kausi (n. 2500 eKr. saakka)
 3. Ugrilainen kausi (n. 2500–1000 eKr.)
2. Alkuunkarin dokumentiton kausi
 4. Kausi alkukodin läheisyydessä (n. 1000 eKr. – 550 jKr.)
 5. Vaellusten aika (550–1000 jKr.)
3. Kirjallisten dokumenttien kausi
 6. Muinaisunkarin kausi (1000–1300)
 7. Keskiunkarin kausi (1300–1600), koodeksit
 8. Uusunkari (n. 1600–) (Kulonen 1993: 13; Lakó 1968: 22)

Suomen kielen historia voidaan jakaa seuraaviin kausiin (Forsman Svensson 2016):

- varhaisuomen kausi (–1540)
- vanhan suomen kausi (1540–1820)
- varhaisnykysuomen kausi (1820–1870)
- nykysuomen kausi (1870–)

Tutkimukseni kannalta pitää mainita muutamia suomen ja unkarin kielten äänteenmuutoksia. Lainasanoissa unkarissa on tapahtunut seuraavia äännesubstituutioprosesseja (Kulonen 1993):

- **Loppuheitto**

SU (C)VC(C)V > unk. (C)VC

Vanhoissa lainoissa viimeinen vokaali on kadonnut esim. unk. *kút* 'kaivo' < turk. *gudu*. Nuorimmissa lainoissa se on säilynyt tai on korvattu unkarilaisen vokaalijärjestelmän mukaan: unk. *kapu* 'ulko-ovi, portti' < turk. *kapi*. Loppuheiton ajankohta voidaan päätellä unkarilaisen vanhan tekstimuistomerkin perusteella, eli se on tapahtunut ennen 1200-lukua.

- **Sisäheitto**

Kahden konsonantin välillä oleva vokaali on kadonnut: sl. *malina* > unk. *málna* 'vadelma'.

- **Väljeneminen**

Suppeat ja pulisuppeat vokaalit ovat väljentyneet:

- *i* > *ë*: HB¹ *igy* > *ëgy* > *egy*: *csinál* ~ *csénál*;
- *ë* > *e*: koska ortografiassa käytetään samaa kirjainta, tätä muutosta on vaikea havaita;
- *u* > *o*: HB *pur* > *por* 'tuhka';

¹ V. 1200 kirjoitettu Halotti Beszéd eli ruumissaarna.

- o > a: TihA² *hodu* > *had* ‘sotajoukko’
- ü > ö: HB *ürdüng* > *ördög* ‘piru’;

- ***Labiaalistuminen***

Tapahtui 900–1300 luvulla esim. e > ö: *zëld* > *zöld*, i > ü: HB *gyimilcs* > *gyümölcs* ‘hedelmä’ (Kulonen 1993: 48–50.)

Unkarissa lainasanoissa voidaan nähdä samanlaisia konsonantteja kuin suomalais-ugrilaisessa kantakielessä osaksi myös siitä syystä, että ne löytyivät myös lähdekielestä ja osaksi myös koska unkari on korvannut vieraita äänneitä omillaan. Unkarin äänneille *c*, *dz*, *dzs*, *ty*, *zs*, *f* ei ole vastineita SU kantakielessä. Konsonanttien mukauttamisesta kannattaa mainita, että unkarin kielen kirjaimia *b*, *c*, *d*, *f*, *g*, *s*, *ty*, *z ja zs* vastaavat äänneet eivät kuulu unkarin alkuperäiseen äännejärjestelmään. Ne ovat kehittyneet toisista äänneistä tai tulleet lainasanojen kautta. (Lakó 1968:17, 83.)

Itämerensuomalaisten kielten vokaaliosassa oli enemmän vokaaleja kuin esimerkiksi muinaisvenäjässä, josta on tullut paljon lainoja. Yhtä mahdollista poikkeusta lukuun ottamatta ei ole tapauksia, joissa samojen vokaalien tulisi korvata kahta erilaista muinaisvenäjän kielen vokaalia. Lisäksi ims. kielten vokaalijärjestelmä oli erittäin konservatiivinen. Suomessa erityisen hyvin säilyivät etenkin ensi tavuun kuuluvat äänneet. Siksi muinaiset lainat ims. kielissä voivat tarjota hyvää tietoa muinaisvenäjän kielen vokaalien laadusta ja määrästä. Ims. kielissä on säilynyt mm. alkuperäisten slaavilaisten pitkien ja lyhyiden vokaalien välinen kvantiteettiero. Suomessa pitkiä vokaaleita esiintyi yleensä vain ensitavussa, siksi slaavilaisetkin pitkät vokaalit säilyivät pitkinä vain ensimmäisessä tavussa. (Häkkinen 2002: 20; Posti 1975: 183; Kalima 1950: 11, 30.)

2.2.2. Slaavilaiset kielet

Koska tutkin slaavilaisia lainasanoja, käsittelem seuraavaksi slaavilaisia kieliä, jotka kuuluvat indoeurooppalaiseen kielikuntaan. Ne jaetaan kolmeen ryhmään: itä- (venäjä, ukraina ja valkovenäjä), länsi- (puola, tšekki, slovakki, sorbi ja kašubi) ja

² V. 1055 latinankielinen Tihanyin luostarin perustamiskirja, josta löytyy unkarinkielisiä sanoja.

eteläslaavilaisiin (bulgaria, makedonia, sloveeni, kroaatti, serbi ja bosnia) kieliin. (Nikunlassi 2002: 13–14.)

Slaavilaiset heimot mainitaan ensimmäistä kertaa 500-luvulla jKr., kun ne saapuivat alueelle, jossa suurin osa asuu nykyäänkin. Ennen sitä ne olivat jossain alkukodissaan, mutta historian tutkijat eivät pysty määrittämään alkukodin tarkkaa paikkaa. Siitä on muutama teoria, joista yhden mukaan slaavilaiset asuivat Keski-Dneprin alueella, ja nämä ovat nyky-Ukrainan ja Kaakkois-Valko-Venäjän aluetta. (Schenker 1993: 62.)

Yhteinen kantakieli kaikille slaavilaisille kielille oli kantaslaavi, jota puhuttiin 500–900-luvuilla. Koska kantaslaavilla ei ole kirjoitettuja lähteitä, sekin kuten uralilainen ja suomalais-ugrilainen kantakieli, on rekonstruoitu. Varhaiskantaslaavin kausi loppui 800-luvulla, kun slaavilaiset levittäytyivät Keski- ja Etelä-Eurooppaan ja eri murteet alkoivat erottua kolmeksi murreryhmäksi: itä-, länsi- ja eteläslaavilaisiksi. Itäslaavilaisen murteen nimi on 900-luvulta eteenpäin muinaisvenäjä, ja 1300–1400-luvulla siitä tuli kolme kieltä: venäjä, ukraina ja valkovenäjä (Nikunlassi 2002: 13–14; Schenker 1993: 61–62, 114.)

Noin 200 vuotta sen jälkeen, kun unkarilaiset heimot saapuivat Karpaattien alueelle, slaavilaiset puhuivat vielä yhtä kieltä, joka oli eriytynyt jo eri murteiksi. Itsenäiset kielet eivät olleet silloin vielä kehittyneet. (Zoltán 2013: 2010.) Unkarin virallisen kielitieteellisen teorian mukaan yhteisen slaavilaisen kielen päättymisaika oli n. 400-luvulla. Toisaalta yleensä ajatellaan, että kieli on hajonnut, kun samat muutokset eivät tapahdu sen kaikissa murteissa. Siksi emme voi puhua eri slaavilaiskielistä Karpaattien alueella ennen 1200-lukua. (Zoltán 2013: 211.) András Zoltán (2013) uskoo, että murteiden eriytymisprosessi alkoi heti 500-luvun jälkeen, kun slaavilaiset heimot alkoivat levitä Keski- ja Kaakkois-Euroopassa. On vaikeaa kuitenkin määritellä, milloin tarkalleen murteiden erot kävivät niin suuriksi, että kantaslaavilainen kieliyhteys katkesi ja itsenäiset kielet syntyivät. Yleisesti kuitenkin ajatellaan, että itsenäiset slaavilaiset kielet alkoivat muodostua 800–900-luvuilla valtioiden perustamisen takia, kun Bulgarian, Karantanian, Kroatian, Serbian, Määrin, Pannonian, Böömin, Puolan ja Kiovan Venäjän vallat nousivat. Joka tapauksessa 800-luvulla oli jo kolme suurta murretta: etelä-, itä- ja länsislaavi. (Schenker 1993: 114.) Vieläpä nytkin voidaan nähdä, että slaavilaiskielten sanastot ovat lähellä toisiaan. Osittain syy on kielten sukulaisuus, mutta suurin vaikutus on ollut heimojen aktiivisella kanssakäymisellä kantakielen hajoamisen jälkeen. (Zoltán 2014: 13–14; Zoltán 2017: 2.)

Erityinen asema oli muinaiskirkkoslaavilla, joka oli veljesten Kyrillos ja Methodios kehittämä saarnakieli ja joka on otettu pienestä korpuksesta todennäköisesti 900-luvun tekstien kopioista (Huntley 1993: 125).

800-luvulla slaavilaiset saivat vaikutusvallan Tonavan Bulgarian valtakunnassa. Kristinuskon omaksumisen myötä Tonavan bulgaarit slaavilaistettiin hitaasti ensimmäisen vuosituhannen lopulla. Vuonna 870 Bulgaria alistui kirkollisissa asioissa Konstantinopolin patriarkaattiin. Konstantinus, jonka uskonnollinen nimi oli Kyrillos, meni Roomaan pyytämään lupaa käyttää slaavilaista kieltä kristillisissä rituaaleissa, mutta kuoli Roomassa. Hänen veljensä Methodios kuoli vuonna 885, ja hänen oppilaansa joutuivat pakenemaan Bulgariaan. Siellä aloitettiin uusi kirkkoslaavilainen kirjallisuus, joka levisi kristillisen uskon kautta muille itäslaavilaisille kansoille. (Róna-Tas 2011: 26.)

Tässä kirkkoslaavilaisessa kielessä oli sekä kronologista että maantieteellistä vaihtelua. Kronologinen variaatio näkyy siinä, että tiettyjä muotoja ja rakenteita voidaan luonnehtia vanhemmiksi tai nuoremiksi kuin toisia. Vanha kirkkoslaavilainen kieli on pohjimmiltaan Balkanin slaavilainen kieli, vaikkakin itäisen (bulgarialaisen) ja läntisen (makedonialaisen) muodon välillä on maantieteellisiä eroja. Lähetyssaarnaajien kielenkäyttö Suur-Määrissä ilmenee joissakin länsislaavilaisissa piirteissä, jopa tärkeimmissä kanonisissa teksteissä. Muut paikalliset ja myöhemmät piirteet luonnehtivat kirkkoslaavilaisten myöhempiä muutoksia, mutta eivät ole osa vanhaa kirkkoslaavia. (Huntley 1993: 185.)

900-luvulla muinaiskirkkoslaavi oli Kiovan valtakunnan kirjakieli, jolla kirjoitettiin myös virallisia dokumentteja. Myöhemmin sitä käytettiin vain kirkkoon liittyvissä dokumenteissa. Jopa 1100-luvuilla muinais-Kiovan dokumenteissa käytettiin pääosin venäjää ja fraasit tai kiinteät elementit kirjoitettiin muinaiskirkkoslaavilla. (Zoltán 2014: 20.)

Taulukko 1. näyttää eri slaavilaisten ryhmien pääpiirteitä (Kalima 1952: 18–19; Kulonen 1993: 115):

Taulukko 1. Slaavilasten ryhmien pääpiirteitä.

Alkuperäiset/ kantaslaavi	Länsislaavi	Itäslaavi	Eteläslaavi

Etuvokaalin edellä sananalkuinen *kv- ja *gv-	Sama (kv-, gv.-) pu. gwiazda 'tähti'	cv- ja zv- ven. zvezda	sama kuin itäslaavissa slov. zvezda
sanansisäiset *-dl- ja -*tl-	säilyneet tšek. modliti 'rukoilla'	-dl- ja -tl- > l ven. molit'	sama kuin itäslaavissa slov. moliti
*tj, *dj ksl.*světja 'kynttilä'	*tj > c, *dj > dz (z) > tšek. svíce	*tj > č, *dj > ž > ven. sveča	*tj > mbulg. ja bulg. št > serb. ja kro. c' > slov. č *dj > mbulg. ja bulg. žd > serb. ja kro. dz > slov. j > mbulg. ja bulg. svěča > serb. ja kro. svieječa > slov. sveča
-*ol-, -*or-, -*el-, -*er-	-lo-, -ro-, -le-, -re- tai -la-, -ra-, -lě-, -rě-	-olo-, -oro-, -ere- (pleofonia)	sama kuin länsislaavissa
ksl.*dolto 'meisseli'	> tšek. dláto	> ven. doloto	> bulg. dláto
o- alkuinen sana	je- tai -e- > tšek. jeden 'yksi'	o- > ven. odin	sama kuin länsislaavissa > bulg. edin

Erikseen haluan mainita prosessista, joka on tapahtunut vain itäslaavilaisissa kielissä. Pleofonia eli täysiiänisyys (ven. *polnoglasie*) oli kantavenäläinen ilmiö, josta tulivat yhtymät -olo-, -oro- ja -ere- (Kalima 1952: 39). Janne Saarikiven (Saarikivi 2009) mukaan on mahdollista, että Novgorodin alueella ylimääräinen vokaali oli redusoitunut, eli sillä alueella tämä prosessi on tapahtunut eri tavalla, toisin sanoen polnoglasie ei ollut täydellinen (ven. *bologa* olisi **bolga*). (Saarikivi 2009: 143). Tämä on tärkeä pitää

mielessä, kun analysoidaan slaavilaisia lainasanoja suomessa, koska maantieteellisesti lähin slaavilaiskielinen alue sille on nimenomaan Novgorodin alue.

2.3. Unkarilaisten ja suomalaisten kontaktit slaavien kanssa

2.3.1. Uralilainen ja slaavilaisten alkukoti

Koska tässä luvussa käsittelen kaukaista historiaa, on parempi käyttää nimityksiä *heimo* tai *kansanheimo* merkitsemään yhteen kuuluvaa ryhmää. Häkkisen (1996) mukaan nämä käsitteet itse jo sisältävät merkityksen, joka tarkoittaa muinaisten sukujen kokonaisuutta. Sen lisäksi, että puhutaan siitä, mistä unkarilaiset ja suomalaiset heimot ovat tulleet, on tärkeää ymmärtää, että geenit, kulttuuri ja kieli eivät kuulu yhteen. (Häkkinen 1996: 12, 21.) Kun ajatellaan kansan alkuperää, otetaan huomioon ihmisten fyysiset ominaisuudet, heidän kulttuurinsa ja kielensä. Viimeiseen liittyvät muutokset voivat johtua uuden asukasryhmän tai kulttuurin tulosta. (Virrankoski 2009: 19.)

Uralilaisten heimojen ensimmäisen yhteisen kodin (alkukoti) sijainnista on ollut paljon keskustelua. Laakso (2004) on sitä mieltä, ettei ole mahdollista puhua kansojen alkukodista, vaan kantakielen puhuma-alueesta eli siitä alueesta, jossa 6 000 vuotta sitten olettavasti puhuttiin uralilaista kantakieltä (Laakso 2004: 19). Todennäköisesti se oli Keski- ja Etelä-Uralin rinteiden alueella. (Róna-Tas 1999: 317.) Sen alueen etsimisessä auttoi eläinlajien levinneisyyden ja kielen vanhempien sanastokerrostumien tutkiminen. Hyvä esimerkki ovat kalojen nimet. Koska kala on aina ollut tärkeä ruoka uralilaisille heimoille, alkukotia etsittäessä tutkittiin kalojen nimiä. Toiset tutkijat käyttivät puiden nimiä ja *mehiläinen*-sanana leviämistä. Häkkisen mukaan Mikko Korhonen arvioi, että uralilaisen kantakielen alkuperäinen puhuma-alue voisi olla Volgan keskijuoksun tienoo, Pohjois-Ural ja sen lähiseudut tai Uralin ja Itä-Baltian välinen alue, joista jälkimmäinen on kaikkein todennäköisin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että se olisi kaikkien uralilaiskielten puhuvien kansojen esi-isien koti, vaan että kielet voisivat muodostaa jatkumon Itämeren rannoilta Uralille asti. Alkukotiteoriat kuitenkin eroavat merkittävästi toisistaan Suomessa ja Unkarissa: Suomessa ajatellaan, että tarkka suomalais-ugrilainen alkukodin sijainti oli Volgan alueella, ja Unkarissa ajatellaan, että se oli Länsi-Siperian taigalla. (Häkkinen 1996: 17, 70, 72, 108–109.)

Riippumatta siitä, missä todellinen alkukoti oli ja oliko se olemassa, iso muutos suomalais-ugrilaisille heimoille tuli pronssikaudella, ja todennäköisesti heidän hajaantumisensa tapahtui silloin (Róna-Tas 1999: 22). Kun ilmasto lämpeni n. 3000 vuotta sitten, unkarilaisten esi-isät siirtyivät Kaukasuksen pohjoispuolelle (Laakso 2004: 19). Ei ole kuitenkaan syytä ajatella, että uralilaiset heimot olisivat jakautuneet aikaisemmin kuin 4000–3000-luvulla eKr. Unkarilaisten siirtyminen Uralin rinteiltä

heidän nykyiselle asuma-alueelleen kesti vähintään kaksi vuosituhatta (Takalo 2004: 31). 700–400-luvuilla eKr. unkarilaiset heimot eriytyivät omaksi ryhmäkseen, ja alkoi varhaiskantaunkarin aika. (Róna-Tas 1999: 318–319.)

Suomen ja unkarin kielten nykyiset naapurit slaavit olivat viimeisiä indoeurooppalaisia, jotka esiintyvät historian kronikoissa. Slaavilaisia tekstejä tallennettiin jo yhdeksännen vuosisadan puolivälissä, ja ensimmäinen varma viittaus slaavien saapumisesta sivilisoituneeseen maailmaan on peräisin 500-luvulta jKr., jolloin slaavit valloittivat Keski- ja Kaakkois-Euroopan. Yleisesti ollaan yhtä mieltä siitä, että slaavilaisten alkukodin etsiminen tulisi rajoittaa Oderin, Itämeren, Dneprin ja Tonavan rajaamalle alueelle, toisin sanoen kutakuinkin sille alueelle, jolla suurin osa slaavilaisten kielten puhujista nykyään elää. Heidän alkukotinsa mahdollisesti sijaitsi Dneprin keskijuoksen altaassa, toisin sanoen nykyisen Ukrainan pohjois-, keski- ja länsiosissa ja Kaakkois-Valko-Venäjällä. (Schenker 1993: 62.)

Arkeologiset todisteet osoittavat, että itäslaavilaiset heimot, kuten viatitsit olivat Donjoen alueella jo 500–600 luvulla. Samaan aikaan Karpaattien alueella slaavilaisia ei vielä ollut paljon, mutta erityisesti länsislaavilaisten määrä ja vaikutus alkoivat kasvaa Transilvaniassa jo 600-luvun alkupuolella. On mahdollista, että 500-luvun lopussa Tonavan eteläpuolella oli jo pieniä eteläslaavilaisia ryhmiä, mutta isot slaavilaiset ryhmät olivat lännessä ja pohjoisessa. 500-luvun loppupuolelta 630-luvun alkuun mennessä slaavilaiset saapuivat myös Balkanille. (Róna-Tas 1999: 240, 242, 286.)

800-luvulla slaavilaisten itäraja oli Nižni Novgorodin ja Rjazanin välinen linja eli Oka-joen laakso. Etelässä nykyisen Ukrainan aroalueella slaavit olivat suurimmaksi osaksi orjia tai sotilaita, mutta pohjoisemmalla metsäalueella eli muutama itäslaavilainen heimo: poljaanit, severjaanit, krivitsit, vjatitsit, sloveenit. (Róna-Tas 2011: 26.)

2.3.2. Unkarilaisten esi-isien matka alkukodista Karpaattien altaaseen

Unkarin varhaisen historian tutkimus perustuu suurimmaksi osaksi kielitieteilijöiden tutkimuksiin, mikä on loogista, koska kieli säilyttää kaikki kontaktit toisten ryhmien kanssa. Analysoimalla näitä kontakteja voidaan luoda, todistaa tai kumota historiallisia teorioita. Unkarilainen esihistoria eli aika ennen kirjoitettuja lähteitä loppui 900-luvulla jKr., kun unkarilaisten heimot tulivat Karpaattien alueelle ja perustivat oman

valtakunnan. Tuolloin heidän naapureillaan oli jo pitkään ollut kirjoitettu historia. (Róna-Tas 1999: xvi, 4, 92.)

Joidenkin lähteiden mukaan 500-luvulla jKr. Volga- ja Kama-jokien alueella unkarilaiset ja turkkilaiset heimot muodostivat liiton, joka tunnetaan nimellä *Magna Hungaria* (Prohnenko 2005: 372). Sen jälkeen iso unkarilainen ryhmä muutti Kuban-joelta Dniestr- ja Donets-jokien välillä olevalle alueelle (Róna-Tas 1999: 322). Sitä kutsuttiin Levediaksi, joka on nimetty unkarilaisen johtajan mukaan (Prohnenko 2005: 373; Toločko 2003: 88). Sen jälkeen unkarilaiset erosivat kahdeksi ryhmäksi: toinen jäi itään, toinen lähti eteenpäin ja otti haltuun Dneprin ja Tonavan välillä olevan bulgarialaisten alueen. Tämä alue sijaitsee Mustanmeren pohjoispuolella eli nykyisen Moldovan ja Lounais-Ukrainan alueella. Unkarin historiassa se tunnetaan Etelköz-nimellä (Hruševskyi 1991: 93; Laakso 2004: 19; Takalo 2004: 32).

860-luvulta alkaen unkarilaiset hyökkäsivät usein naapurissa olevia slaavilaisia vastaan, keräsivät heiltä isoja veroja ja ottivat heitä sotavangeiksi, joita he myivät bysanttilaisille Mustanmeren sataman markkinoilla (Róna-Tas 1999: 329). Unkarilaiset muuttivat poliittisista syistä, ja tapahtui ns. maahanmuutto Karpaattien alueelle, johon tuli 250 000–500 000 unkarilaista. He eivät muodostaneet yhtenäistä joukkoa, ja heidän eliittinsä puhui turkinsukuista kieltä. Näin vuoden 895 jälkeen unkarilaisista tuli Karpaattien alueen hallitsijoita. (Laakso 2004: 11; Takalo 2004: 34.) On olemassa hypoteesi, että ennen sitä unkarilaiset muodostivat liiton itäslaavilaisten heimojen tivertsien ja uličien kanssa (Majogov 2018: 59).

Uudessa kodissa unkarilaiset muuttivat elintapojaan. Heidän piti seurata eurooppalaisia trendejä, ja käännekohta oli Unkarin kuningaskunnan perustaminen, hallinnon ja talouden järjestäminen. Samalla he omaksuivat kristinuskon. (Laakso 2004: 11; Róna-Tas 1999: 339.) He omaksuivat maanviljelyskulttuurin alueella asuvilta slaavilaisilta ja aasialaisperäisiltä mutta jo slaavilaistuneilta avaareilta. Tämä kontakti näkyy lukuisina slaavilaisina lainasanoina. (Prohnenko 2005: 381; Róna-Tas 2011:38; Takalo 2004: 32.)

2.3.3. Suomalaiset nyky-Suomen alueella

Vaikuttaa siltä, että kampakeraamisen kauden lopulla Suomen alueen valtakieli oli jo varhaiskantasuomi, josta myöhemmin kehittyivät itämerensuomalaiset ja saamelaiset kielet. 1900-luvun alussa arkeologien piirissä oli mielipide, että suomalais-ugrilaisia

kieliä puhuva kansa oli Suomen alueella jo kivikauden aikana. 1970-luvun lainasanatutkimus todistaa, että suomalaisten esi-isien olisi pitänyt olla siellä jo pronssikaudella, koska silloin vanhimmat germaanisiet lainat tulivat kantasuomeen (Häkkinen 1996: 85, 90, 142; Virrankoski, 2009: 22.)

On myös teoria, jonka mukaan suomalaiset saapuivat Suomeen 700- tai 800–900-luvuilla, vaikka arkeologisten tutkimusten mukaan nyky-Suomen alueella oli ollut jo aiemmin asukkaita, joiden ajatellaan olleen germaaneja tai skandinaaveja. Suomen heimojen nimiä mainitaan 1100-luvun venäläisissä kronikoissa, kun kuvataan Novgorodin ja Ruotsin välisiä taisteluja, joissa Suomi oli pitkään maallisten ja uskonnollisten valloitusyritysten kohde. Suomensukuisten kansojen kuten merjalaisten, muromalaisten ja permiläisten mainitaan puhuvan omaa kieltä ja maksavan veroa venäläisille (Häkkinen 1996: 29.)

Historiallisen ajan laskeminen Suomessa alkaa vasta 1150–1200-luvun alusta, mutta vanhimmat suomenkieliset dokumentit syntyivät vasta 1500-luvulla. Suomen esihistorian aikaan kuuluu siten varhaiskeskiaika ja ajanjaksot ennen sitä (Häkkinen 1996: 19.)

2.3.4. Unkarilaisten slaavilaiset naapurit

Rotin (1973) mukaan 600-luvun puolivälistä mahdolliset marginaaliset muinaisunkarilais–slaavilaiset kielelliset yhteydet alkoivat. Yhteydet olisivat voineet alkaa vähän aikaisemmin jo 500-luvun lopusta. Todistuksena on esimerkiksi jo mainittu muinaisvenäläinen etnonyymi *agri* (АГРЫ), jota itäslaavilaiset käyttivät unkarilaisista kutsuessa. Hän myös uskoo siihen, että kun unkarilaiset heimot lähtivät ns. *Dentumogyeristä* eli entisestä kotimaastaan ennen Levediaa (700-luvun alussa), he olivat jonkin aikaa Meštšeran alueella. Siellä he tapasivat itäslaavilaisia, suurimmaksi osaksi viatitseja. Todistuksena ovat myös tämän alueen ensimmäiset paikkojen nimet. Saman vuosisadan lopussa suurin osa unkarilaisista lähti Meštšerasta seudulle, josta myöhemmin tuli Levedia-niminen asuinpaikka. Siellä unkarilaisilla oli kontakteja mm. poljanien kanssa, jotka olivat korkeimmalla kehitystasolla itäisten slaavien keskuudessa. (Rot 1973: 172–173, 182.)

Saapuessaan Karpaattien alueelle, unkarilaiset kääntyivät pois nomadisesta elämäntavasta ja noudattivat naapurimaiden hierarkian ja instituutioiden mallia. Samaan aikaan lähetyssaarnaajat ja munkit levittivät kristinuskkoa, joka otettiin valtionuskonnoksi (Kontler 1999: 44–45). Slaavilainen vaikutus näkyy siksi myös kirkollisilla aloilla. Enemmän slaavilaisesta kristinuskon termistöstä unkarissa kerron osassa 4.

Unkari ei vain ollut slaavilaisten maiden keskellä, vaan se on vuosisatojen aikana hallinnut joitakin niistä. Esimerkiksi Kroatia liitettiin Unkarin kuningaskunnan osaksi v. 1091. (Kontler 1999: 53.)

1000–1100-luvulla Kiovan ja unkarilaisten välillä oli hyvät suhteet, mistä todisteena ovat esimerkiksi eliittien venäläis–unkarilaiset avioliitot ja yhteiset sotakampanjat. Paljon itäslaavilaisia muutti silloin Unkariin. Heille oli rakennettu kaupunki nimeltä Orosfalva ’venäläinen kylä’, ja heidän piti suojata kaupunkia ulkopuolisilta vihollisilta. (Toločko 2018: 70.)

1300-luvulla Unkarin, Kroatian ja Dalmatian kuningas Ludvig Suuri (1342–1382) tuli myös Puolan kuninkaaksi (1370–1382), ja hän oli suosittu vastustaessaan tataareja. Jotkut Balkanin valtiot (kuten Valakia, Moldova, Serbia ja Bosnia) tulivat myös hänen vasalleikseen (Kontler 1999: 82–83).

Slaavilaisetkin hallitsivat Unkaria, esim. vuosina 1490–1516 Böömin kuningas Vladislaus II tuli Unkarin hallitsijaksi. Hänet tunnetaan nimellä kuningas Dobzse (tšekkiläisestä Dobřesta, tarkoittaa ’hyvää’). (Kontler 1999:121–122.)

Nykyinen Slovakia, Länsi-Transdanubia ja Burgenland sekä Länsi-Kroatia ovat olleet osa Unkarin valtakuntaa monta vuosisataa. Kun ottomaanien valtakunta miehitti osan Unkarista, Pozsony (slovak. Bratislava) toimi vuosina 1536–1784 Unkarin valtakunnan pääkaupunkina. Nagyszombat (nykyisen Slovakian Trnava) toimi vuorostaan vuonna 1541 alkaen uskonnollisena keskuksena, jossa kruunattiin Unkarin kuninkaat. Se oli Unkarin kansanvallan edustajan paikkana vuoteen 1848 asti. (Kontler 1999: 129–148.)

Unkarin valtion alue on muuttunut monta kertaa, ja etnisillä vähemmistöillä on ollut erilaisia oikeuksia. Esimerkiksi vuonna 1868 Unkarin ja Kroatian edustajakokoukset tekivät Kroatian ja Unkarin välisen sopimuksen, jolla Kroatia tunnustettiin autonomiseksi alueeksi. 1900-luvun alussa suuri Unkari oli koti monille slaavilaisille vähemmistöille. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen tuli Trianonin sopimus (4. kesäkuuta 1920), jonka myötä valtiolle vedettiin uudet rajat. Perussopimuksessa vaadittiin Unkaria luovuttamaan yli kaksi kolmasosaa sotaa edeltäneistä alueistaan. (Kontler 1999: 276–277, 340–341.)

2.3.5. Suomalaisen suhteet slaavilaisten kanssa

Suomalaisten kosketukset slaavilaisten kanssa ovat kielitieteilijöiden mukaan alkaneet vasta balttilais- ja germaanilaiskontaktien jälkeen, sillä itämerensuomalaisissa kielissä lainasanat ovat jakautuneet epätasaisesti. Lisäksi osa näistä lainasanoista liittyy myöhemmin tulleisiin kulttuuri-ilmiöihin kuten kristinuskoon. Tärkeä on myös maantieteellinen syy, koska lainaaminen vaati kontakteja ja ajatellaan, että slaavit saapuivat nyky-Suomen naapurialueelle vasta 500-luvulla, vaikka slaaveja oli Itämeren alueella jo n. 300 jKr. ja ensimmäiset kosketukset olisivat voineet olla mahdollisia jo silloin. (Häkkinen 1996: 162–163.)

Joka tapauksessa 1000-luvun alkupuolella slaavit olivat jo Ilmajärven ja Laatokan alueella. (Lehtinen 2007: 238; Saarikivi 2009 :117). Vanhoista venäläisistä kronikoista voidaan lukea, miten venäläiset ja karjalaiset tekivät hyökkäyksiä länteen. Sama lähde, jonka olen maininnut unkarilaisten kontekstissa, Nestorin kronikka, kertoo mm. sotaretkistä Hämeeseen v. 1042 ja 1123. Rauhan aikana venäläisten ja suomalaisten välillä oli kauppasuhteita. Vaikka novgorodilaisia oli pidetty suomalaisia uhkaavina vihollisina, kaupan merkitys oli kasvanut kovasti ja novgorodilaisten ortodoksien vaikutus tuntui jopa Lounais-Suomessa. Kääntäjäjäät lienevät tulleet Turun tienoille jo ennen roomalaiskatolisen kirkon tuloa Suomeen. Todistuksena on se, että jotkin Turun seudun vanhat paikannimet ovat venäläisperäisiä, kuten Kupittaa, Paaskunta ja Turku. (Häkkinen 1996: 165–166; Virrankoski, 2009: 67.)

Pohjoisvenäläiset kaupungit olivat monikansallisia, ja niissä asui skandinaavinen yläluokka, slaavilainen rahvas ja keskiluokkaisia itämerensuomalaisia. Todisteena jälkimmäisistä suomalaisia lainoja voidaan nähdä Pohjois-Venäjän murteissa. (Saarikivi 2009: 117.)

Seuraava tärkeä ja vaikuttava vaihe suomalais–venäläisissä kosketuksissa tapahtui vuonna 1703, kun Pietari perustettiin. Sen vaikutus näkyy erityisesti kaakkoismurteissa. Vuonna 1721 Uudenkaupungin rauhassa Ruotsi–Suomen kaakkoisimmat osat liitettiin Venäjään, vuonna 1743 Turun rauhassa liitettiin koko Vanha-Suomi, ja vuonna 1809 Suomesta tuli Venäjän autonominen suuriruhtinaskunta. (Häkkinen 2006: 253; Virrankoski 2009: 410.) Hieman yli 100 vuotta myöhemmin Suomesta tuli itsenäinen maa.

3. SLAAVILAISET LAINASANAT

3.1. Slaavilaiset lainasanat unkarissa

Kaikista kielivaikutuksista unkariin slaavilainen on ollut suurin, mikä voidaan nähdä lainasanojen määrässä. Slaavilaisia lainoja on unkarissa 9.3 % koko sanastosta (vrt. 10.1% suomalais-ugrilaista alkuperää), ja niistä yli tuhat kuuluu tavalliseen arkipäivän sanastoon (Kulonen 1993: 114). Emme voi kuitenkaan sanoa, että yksittäisellä slaavilaisella kielellä on ollut iso vaikutus unkarin sanastoon, siksi puhutaan slaavilaisten vaikutuksesta ylipäätensä. Osittain syynä on lähdekielten vaikea erottaminen. Se johtuu siitä, että ilman selkeitä morfologisia tai semanttisia johtolankoja on vaikea määrittää, mikä on ollut sanan oikea lähdekieli. Toisaalta slaavilaiset kielet muistuttavat toisiaan merkittävästi vielä tänäkin päivänä, ja monet sanat kuulostavat samanlaisilta eri slaavilaisissa kielissä. (Zoltán 2014: 205.) Kielentutkijat eivät aina ole ottaneet huomioon ekstralingvistisiä tekijöitä (ks. 2.1.2), mikä osaltaan lisää epävarmuutta slaavilaisperäisten sanojen lähdekielestä (Rot 1973: 224).

Tässä luvussa esittelen unkarin slaavilaisten lainasanojen pääpiirteitä. Luvussa 4 vertailemalla suomeen perehdyn enemmän keinoihin, joiden avulla niiden mukautuminen on tapahtunut.

3.1.1. Vanhat slaavilaiset lainasanat

On vaikea sanoa, milloin varhaisimmat slaavilaiset lainasanat tulivat unkariin. Luvussa 2.3. olen esitellyt unkarilaisten heimojen dokumentoituja ja mahdollisia kontakteja ennen tuloa Karpaattien alueelle, joiden perusteella on uskottavaa, että osa sanoista on voinut tulla jo silloin. Osassa 3.1.3 myös kerron mahdollisista itäslaavilaisista lainoista enemmän. Yleisesti kuitenkin ajatellaan, että suurin osa kaikista slaavilaisperäisistä sanoista tuli heti unkarilaisten saavuttua nykyiselle puhuma-alueelleen (Kulonen 1993: 114).

Joka tapauksessa ensimmäiset kielikontaktit unkarilaisten ja slaavilaisten kanssa tapahtuivat silloin, kun slaavilaiset kielet eivät vielä olleet erillisiä kieliä, vaan yhden slaavin kielen murteita eli 800–1000-luvuilla (ks. 2.2.2) (Zoltán 2017: 2). Lainasanojen äännepiirteiden analyysin perusteella tutkijat uskovat, että valtaosa kielikontakteista tapahtui unkarilaisten uudessa kodissa olevien Pannonian slaavilaisten ja bulgarialais-slaavilaisia murteita puhuvien heimojen kanssa (Zoltán 2013: 209). Kun unkarilaiset muuttivat Karpaattien alueelle, he assimiloivat siellä asuvia slaaveja, joilta

he omaksuivat uutta sanastoa. Tämän teorian todistaa se, että enemmistö vanhoista slavismeista ei ole nykyunkarissa murre sanoja, vaan ne kuuluvat yleiskieleen. Ne todennäköisesti omaksuttiin koko Keski-Karpaattien kielten alueella. (Zoltán 2018: 172.)

800–1000-lukujen aikana, kun unkarilaisilla oli aktiivisia kontakteja slaavien kanssa, slaavit olivat vielä varsin homogeenisiä sekä kielellisesti että kulttuurisesti. Muuttaessaan alueelle unkarilaiset rikkoivat slaavilaisen yhtenäisyyden. (Zoltán 2014: 205.)

Kuten olen jo maininnut, unkarin slaavilaislainojen lähdekielen tunnistaminen on vaikeaa. Ongelma voidaan yrittää ratkaista päättelemällä lainanantajakieli äänneeseikkojen perusteella (Kulonen 1993: 115). Kaikilla slaavilaiskielten ryhmillä on omia foneettisia piirteitä, mutta mahdollisesti unkarilaiset olivat kontaktissa sellaisten murteiden kanssa, joissa oli eri ryhmien piirteiden yhdistelmiä (Zoltán 2017: 2–3). Koska slaavilaisten kielten foneettinen samankaltaisuus on säilynyt nykyaikaan asti, on joskus vaikeaa määrittellä jopa sitä, mistä murteesta tai murreryhmästä jokin sana on peräisin, esimerkiksi unk. *barát* 'ystävä' < sl. *bratъ*, *széna* 'heinä' < *sěno*, *szita* 'siivilä' < *sito*. (Zoltán 2013: 209.) Zoltán (2014) viittaa Istvan Kniezsaan, jonka mukaan emme voi helposti puhua slaavilaisesta vaikutuksesta, koska unkarilaisilla ei koskaan ollut kontakteja muinaisslaavien kanssa. Meidän pitäisi kutsua sitä venäjän, serbian, bulgarian, slovakian jne. vaikutukseksi. On kuitenkin sanoja, joiden alkuperää on mahdotonta tietää, kuten *barázda* 'uurre', *mostoha* 'äitipuoli', *rozsa* 'ruoste', *paprika* 'paprika'. Ainoa, mitä voidaan sanoa, on, että koska itäslaavilaisissa kielissä oli jo ennen sitä tapahtunut täysvokaalisuus (ks. 2.2.2) ja puolassa on metateettinen versio *bruzda* 'vako', tämä sana ei voi olla itäslaavilaista tai puolalaista alkuperää. Koska **brazda* -muoto oli sekä eteläsllovakian että määrin murteissa, voidaan poissulkea vain itäslaavilaiset kielet ja puola. (Zoltán 2013: 210; 2014: 205.)

On myös vaikeaa määrittellä, milloin sanat tarkasti tulivat unkarin kieleen. Tämä voidaan yrittää päätellä slaavilaiskielten äänne- ja vokaalimuutosten kautta. Esimerkiksi tärkeä ikäkerrostumakriteeri ovat slaavilaiset nasaalivokaalit unkarissa, koska nasaalisuus on hävinnyt kaikissa slaavilaiskielistä paitsi puolasta. Sen perusteella voidaan päätellä nasaalisuuden säilyttäneitä lainoja aikaisemmin tulleiksi. Slaavilaiset nasaalit *ê* ja *o* korvattiin unkarissa vokaalin ja nasaalin *n*, *m* tai *ŋ* yhdistelmällä: unk. *rend* 'järjestys' < ksl. **redъ*, unk. *galamb* 'kyyhky' < ksl. **golъbъ* ja myös sanat kuten *bolond* 'hullu', *gomba* 'sieni', *lengyel* 'puolalainen', *munka* 'työ', *péntek* 'perjantai', *szombat* 'lauantai'. (Kulonen 1993: 166–167; Zoltán 2017: 5.)

Vaikka perinteinen unkarilainen etymologia määrittelee, että lainasanat, jotka sisältävät nasaalivokaalin, tulivat 900-luvun lopussa, ei ole mitään tarkkaa todistetta siitä, että slaavilainen kieli Karpaattien alueella vielä silloin sisälsi niitä. Zoltán (2013) on sitä mieltä, että pitää korjata yleistä käsitystä siitä, milloin nasaalivokaalit tulivat unkariin. Jos perinteinen käsitys on oikea, unkarilaiset olisivat omaksuneet ison määrän lainasanoja lyhyessä ajassa. Monissa slaavilaisissa kielissä denasalisaatio alkoi 900-luvulla, mutta on syytä olettaa, että Karpaattien alueella se loppui myöhemmin. Toinen selitys olisi ns. tuplamaahantulon hyväksyminen. Kyseisen teorian mukaan osa unkarilaisista tuli vähintään yksi vuosisata aikaisemmin, joten heillä oli tarpeeksi aikaa omaksua uusia sanoja. Toinen selitys edellyttää, että unkarilaisilla oli kontakteja noita sanoja säilyttäneiden slaavien kanssa myöhemmin kuin 900-luvulla. (Zoltán 2013: 213–214, 216.)

Denasalisaatio bulgariassa alkoi 1000-luvulla, ja pohjoisissa murteissa muutokset olivat hitaampia. On todisteita, että bulgarian koillismurteet säilyttivät nasaalisuutta vielä 1200-luvun loppupuolella. Denasaalistuminen loppui bulgariassa vasta 1300-luvulla. (Zoltán 2014, 207–208.)

Vaikka on joskus vaikeaa määrittellä tarkasti lainanantajakieli, on kuitenkin piirteitä, joiden mukaan voidaan olettaa, mihin ryhmään tai murteeseen alkuperäinen sana kuuluu.

a. Länsislaavilaisia piirteitä

Pannonianslaavilainen murre oli siirtymämurre toisaalta nykyisen sloveenin ja kroaatin, toisaalta määrin ja slovakian kielten välillä. Sitä puhuttiin entisellä Rooman Pannonian (nykyisen Länsi-Unkarin) alueella. Länsislaavilaiset piirteet olivat tässä murteessa sekoittuneet eteläslaavilaisten kanssa. (Zoltán 2013: 211–212; 2014: 206.) Zoltánin mukaan (Zoltán 2013, 2017) vanhat, länsimurteiden piirteitä sisältävät lainasanat tulivat sen murteen kautta. Hän huomauttaa seuraavista piirteistä:

- 1) sanan alussa olevia ksl. **orK-*, **olK* -yhtymiä³ > slP. **roK-*, **loK* ja slaavilainen *o* > unk. lyhyt *a* [á]:

unk. *rab* 'vanki' < slP. **robъ* < ksl. **orbъ*;

unk. *ladik* 'jokivene' < slP. **lod-* < ksl. **oldъbъ*.

- 2) slP. **dl* (eteläslaavissa **dl* > *l*) > unk. *ll*

³ K tarkoittaa konsonanttia.

unk. *villa* 'haarukka, hanko' < sLP. **vidla*

unk. *motolla* 'vyyhdin' < sLP. **motovidlo*. (Zoltán 2013: 211–212; 2017: 3–4.)

b. Eteläslaavilaisia piirteitä

Unkarilaisten tullessa Karpaattien alueelle bulgarian murteita oli olemassa paitsi nyky-Unkarin rajalla, myös maan keskellä. Todisteena ovat paikannimet, jotka sisältävät luolaa tarkoittavan *pest*-sanana. Esimerkiksi Pest on osa Budapestiä. Siellä oli paljon luolia. (Zoltán 2018: 174.)

Eteläslaavia edustavia piirteitä pannonian murteessa ovat seuraavat:

1. *dj -yhtymä

unk. *gy* [d'] < ksl. **dj* (serbokr *đ*):

unk. *megye* 'lääni' < ksl. **medja* (vrt. kro. *mèđa*);

unk. *ragya* 'näppylä' < ksl. **rɔdja*;

2. *tj -yhtymä

unk. *-ty* tai *-cs* < ksl. **tj* (kro. *ć*, slov *č*):

unk. *parittyá* 'linko' < sLP. **pratja* < ksl. **portja* (slov. *práča*);

unk. *lencse* 'linssi' < ksl. **leŋja* (kro. *léca*, slov. *léča*). (Zoltán 2013: 211–212; 2017: 3–4.)

Samaan aikaan alueella oli toinen murre, jossa voidaan nähdä etäslaavilaisia piirteitä:

a) ksl. *dl > sLEt. l > unk. l:

unk. *zab(o)la* 'kuolain' < sLEt. **zobalo* < ksl. **zobadlo*

unk. *nyoszolya* 'vuode' < sLEt. **nosilo* < ksl. **nosidlo*.

b) ksl. *orK- (sanana alussa) > sLEt. raK- ja sl. a > unk. á [ā]:

unk. murre. *rásza* 'taimi' < sLEt. **rasadɔ* < **raz-sadɔ* < ksl. **orz-sadɔ*, bulg. *razsad* 'taimi';

vanha unk.: *rászt* 'laajentunut perna' < sLEt. **rastɔ* < ksl. **orstɔ*

c) ksl. *tj, *dj > št, žd:

unk. *nyüst* 'niisi' < mbulg. *ništi* < ksl. **nitji*;

unk. *mostoha* 'äitipuoli' < mbulg. *maštecha* < ksl. **matjecha*;

(Zoltán 2013: 211–212; 2017: 3–4.)

Tämä **tj*, **dj* > *št*, *žd* -muutos oli tyypillinen muinaiskirkkoslaaville ja nykybulgaarille bulg. *nyüst* < mksl. *ništi* < ksl. **nitji*, unk. *mostoha* < mksl. *maštecha* < ksl. **matjecha*, unk. *mezsgye* < mksl. *mežda* < ksl. **medja*, unk. *rozsda* < mksl. *rɔžda* < ksl. **rɔdja*.

- d) ksl. **kt* > bulg. *št* > unk. *st* : *Pekt* > *Pest* (ksl. **pektь* > mbulg. *peštь* > unk. *pest* 'uuni, luola') bulg. *pesč* / mbulg. *Peštь*. (Zoltán 2014: 207.)

Semanttisesti vanhat slaavilaiset sanat, jotka tulivat ennen 1200-lukua ovat mm. yhteiskuntaan liittyviä (*király* 'kuningas', *megye* 'lääni'), maatalouteen (*rozs* 'ruis', *szalma* 'olki'), kristinuskoon (*kereszt* 'risti', *szent* 'pyhä', *barát* 'munkki') ja luontoon (*berkenye* 'pihlaja', *medve* 'karhu') (Etimológiai szótár 2006).

3.1.2. Myöhemmin tulleet lainat ja lainasanojen tilasto

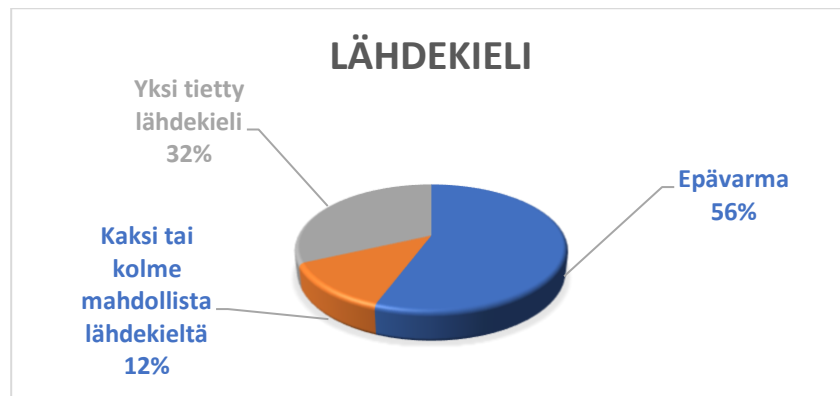
1200-luvulta alkaen lainatut sanat liittyvät seuraaviin aloihin (Kulonen 1993: 115–116; Etimológiai szótár 2006):

- a) yhteiskunta: *ispán* 'maaherra', *paraszt* 'talonpoika', *tiszt* 'ylimys';
- b) maatalous: *zab* 'kaura', *bab* 'papu';
- c) kristinuskko: *kereszt* 'risti', *zsidó* 'juutalainen';
- d) talo ja perhe: *ablak* 'ikkuna', *konyha* 'keittiö', *pince* 'kellari';
- e) ruoka: *ebéd* 'päivällinen', *vacsora* 'illallinen', *uzsonna* 'välipala', *káposzta* 'kaali';
- f) ammatit: *mészáros* 'teurastaja', *kovács* 'seppä', *kalapács* 'vasara';
- g) vaatteet: *ruha* 'puku', *nadrág* 'housut', *gatyá* 'alushousut', *csizma* 'saapas';
- h) luonto: *jegenye* 'poppeli'.

Koska viimeisen vokaalin loppuheitto lainoissa on tapahtunut ennen 1200-lukua, emme voi nähdä sitä slaavilaisissa lainoissa, joissa on sen sijaan tapahtunut sisäheitto (ks. 2.2.1). Esimerkiksi n. 1360-luvulla tullut unk. *málna* 'vadelma' < sl. *malina* (vrt. serbokr., slovak. ja ven. *malina* 'vadelma'). Unkarilainen *málna* muodostui toisen avoimen tavun vokaalin (*i*) menettämisestä ja vokaalin pidentymisestä ensimmäisessä tavussa. (Etimológiai szótár 2006: 458.)

Myöhemmin tulleista lainoista voidaan jo erotella lähdekieliä (ks. 2.2.2). Vaikka slaavilaisia lainoja unkarissa on toista tuhatta (Kulonen 1993: 114), unkarin etymologisesta sanakirjasta (Etimológiai szótár 2006) otetussa korpuksessani on 563 sanaa ja tunnettu lähdekieli on vain 320:ssa niistä (ks. Liite 1).

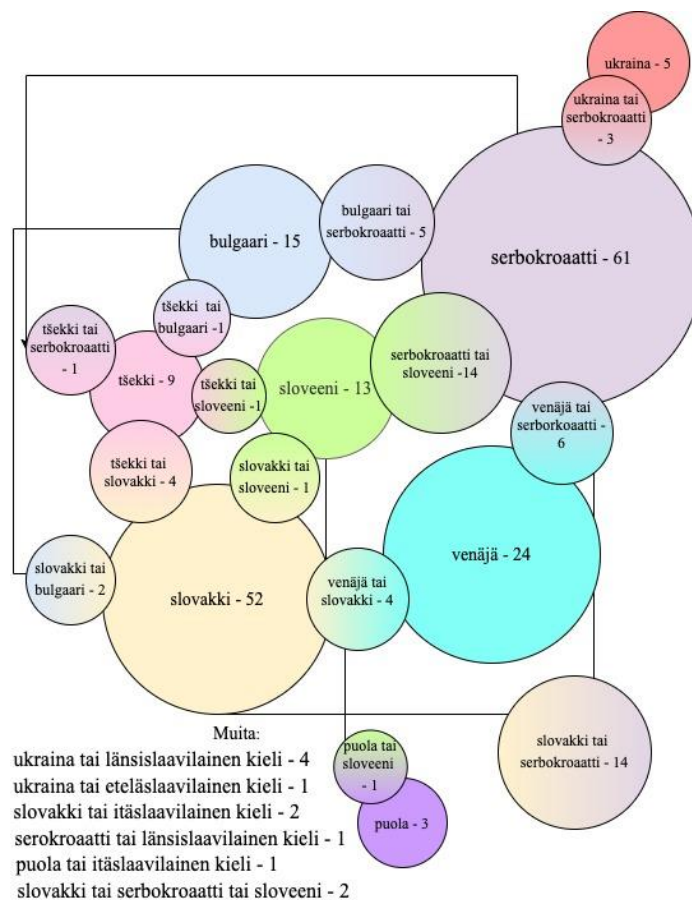
Korpukseni pohjalta voin esittää seuraavan tilaston (Kuvio 1):

Kuvio 1. Korpukseni unkarin slaavilaisten lainojen lähdekielten tilasto.

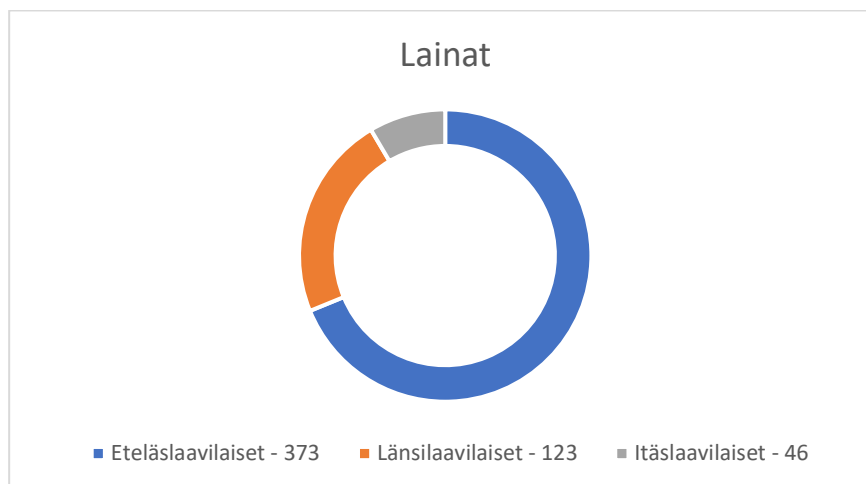
epävarma	318
kaksi tai kolme mahdollista lähdekieltä	71
yksi tietty lähdekieli	182

'Epävarma' tässä tapauksessa tarkoittaa niitä sanoja, joille on vaikeaa tai mahdotonta määritellä lähdekieltä, mutta joiden kieliryhmä voi olla tiedossa. Kaikki lainat, joilla on yksi tietty tai kaksi–kolme mahdollista lähdekieltä, voidaan esittää seuraavalla tavalla (Kuvio 2):

Kuvio 2. Korpukseni unkarin slaavilaisten lainojen tunnettujen lähdekielten tilasto.

Jos jaetaan sanat kieliryhmien mukaan, tulee seuraava kuva (Kuvio 3):

Kuvio 3. Korpukseni unkarin slaavilaisten lainojen kieliryhmien tilasto.

Vaikka tilastoni on epätarkka, voidaan kuitenkin molempien diagrammien pohjalta nähdä, että suurin vaikutus unkariin oli eteläslaavilaisilla kielillä. Iso määrä lainasanoja on tullut serbokroaatista, mikä olettavasti johtuu siitä, että Serbia oli pitkään Unkarin kuningaskunnan osa (ks. 2.3.4). Toiseksi isoin määrä tuli slovakista, joka on myös ollut historiallisesti tärkeä osa ”Suur-Unkaria”, sillä Slovakia oli Unkarin osa ennen 1900-luvun alkua.

3.1.3. Itäslaavilainen teoria

Unkarin ensimmäisessä kirjoitetussa lähteessä *Tihanyi alapítólevél* 'Tihнын luostarin perustamiskirja' (1055) 10 % sanoista oli slaavilaista alkuperää. Rotin (1973) mukaan foneettisesti näyttää siltä, että sanat olivat jo mukautuneet silloin, mikä tarkoittaa niiden tulleen aikaisemmin ja mahdollisesti muinaisvenäjistä. Hän viittaa Josef Dobrovskiin, joka uskoo, että monet slaavilaiset sanat lainattiin ennen, kuin unkarilaiset tulivat Pannoniaan ja Karpaattien alueelle eli kun he asuivat nykyisten Venäjän ja Ukrainan alueella. Tälle näkemykselle ei kuitenkaan ole todisteita. (Rot 1973: 51, 34.)

Arkeologiset tutkimukset todistavat, että asuessaan Ukrainan alueella unkarilaiset heimot kehittivät elinkeinojaan ja slaavilaiset, ensisijaisesti poljanien heimot, auttoivat heitä. Unkarilaiset olivat puolinomadeja eli viettivät osan vuodesta liikkuen, osan asuen paikallaan. Todennäköisesti he harjoittivat viljelyä, mihin viittaavat silloin omaksutut lainasanat. Jos he eivät olisi viljelleet maata ennen kuin tulivat Karpaattien alueelle, he

todennäköisesti olisivat unohtaneet maanviljelykseen liittyvät perusunkarilaiset sanat ja vanhat turkkilaiset lainat. (Rot 1973: 236, 209.)

Unkarilaiset myös oletettavasti kalastivat ja oppivat uutta teknologiaa itäslaavilaisilta: talvikalastamisen, kalastusosuuskuntien organisaation, rakenteen, kalastustekniikan ja sen materiaalisen kulttuurin, ts. työkalut (Rot 1973: 219, 222).

Itäslaavilaiset lainasanat, jotka olivat todennäköisesti jo muinaisunkarin kielessä, olivat oletettavasti lainautuneet 600–800-lukujen aikana mutta ennen vuoden 896 maahantuloa. Rotin mukaan muinaisvenäjässä kronologisesti tapahtui 1) vokaalien pyöristyminen *tert* > *tort*, 2) puolipehmeiden konsonanttien liudennus, 3) ensimmäinen palatalisaatio. Esim. unkarilainen sana *veréb* 'varpunen' < mven. *verb* (верѣбъ) < ksl. **verb*. Samoin virolainen lainasana *värb* < mven. *verb* olettavasti tuli 600–700-luvulla. Suomen sanan *varpunen* < mven. *vorbi* (ворѣбии) lainaaminen tapahtui myöhemmin ja todennäköisesti sen jälkeen, kun pyöristyminen oli jo tapahtunut muinaisvenäjän kielessä. (Rot 1973: 249–251.)

Pyöristymisen jälkeen tapahtui puolipehmeiden konsonanttien liudennus, ja hyvä esimerkki on *család-* ja *cseléd-*sanojen tulo unkarin kieleen (> **čalad*). Yleensä ajatellaan, että molemmat sanat tulivat samasta lainanantajakielestä, mutta vokaaliharmonia tapahtui niissä sanoissa progressiivisen ja regressiivisen assimilaation mukaan. Tässä tapauksessa voi olla, että tapahtui toinen lainaaminen. Erottelu semanttisessa mielessä *család* 'perhe' ja *cseléd* 'palvelija, torppari' välillä tapahtui vasta 1500-luvulta alkaen. Kielenulkoiset seikat näyttävät, että *család* voisi olla lainattu, kun jotkin unkarilaiset heimot olivat Meštšeran alueella 700-luvulla. Sanan *cseléd* unkarilaiset heimot todennäköisesti omaksuivat, kun he olivat Levedian alueella 700-luvun keskivaiheilla. Ensimmäinen tuli, kun /*cs*/ oli puolipehmeä, ja toinen myöhemmin, kun se oli jo kokonaan palatalisoitunut. (Rot 1973: 251–252.)

Nasaalisten äänteiden mukaan voidaan yrittää määrittää lainanantajan kieltä. Tässäkin Rotin ajatuksessa itäslaavilaisista lainoista on mielenkiintoisia havaintoja. Voimme tarkastella sanoja, joissa on nasaali, kuten sanassa *gerendely* 'puinen vetokoukku, joka yhdistää auran auravaunuun'. Se mainitaan jo v. 1363, eli se ei voinut tulla puolan kielestä, jossa nasaalisuus on innovaatio eikä reliktinen ominaisuus. Toisaalta slaavilaisten kielten foneettisten prosessien (redusointi) takia se voisi olla tapahtunut vain ennen 900-lukua. Silloin unkarilaiset eivät vielä asuneet Karpaattien alueella. Eli slaavilaiset lainasanat, jotka sisältävät nasaalisia vokaaleja, voivat olla itäslaavilaisista

kielistä (murteista) tai bulgariasta. (Rot 1973: 150.)

1000-luvulta alkaen kehittyivät unkarilaisten ja itäslaavien väliset suorat taloudelliset ja kaupalliset suhteet sekä oli kuninkaallisia avioliittoja. Itäslaavilaiset lainasanat, jotka tulivat unkariin myöhemmin eli 1300–1900-luvuilla, tulivat venäjän kielen kautta unk. *balalajka* < ven. *balalajka*, unk. *coboly* < ven. *sobol*, unk. *rubel* < ven. *rubl'*, unk. *kopek* < ven. *kopeek*. (Rot 1973: 421–423.)

3.2. Slaavilaiset lainasanat suomessa

Suomen kirjakiielestä löytyy n. 350 slaavilaisperäistä sanaa (Lehtinen 2007: 237). Ylipäänsä itämerensuomalaiset ja saamelaiset kielet ovat saaneet paljon lainoja indoeurooppalaisista kielistä, erityisesti balttilaisista ja germaanisista. Slaavilaisten lainojen ajatellaan olevan muita nuorempia. (Lehtinen 2007: 237; Saarikivi 2009: 115.)

Koska ei löydy yhteisymmärrystä siitä, että slaavilaisista kielistä vain itäslaavilainen ryhmä oli kosketuksissa itämerensuomalaisten kielten kanssa, Kalima (1950) mukaan pitää puhua slaavilais-itämerensuomalaisista kosketuksista. Valtaosa sanoista on kuitenkin tullut venäjältä. (Kalima 1950: 26.) Itäslaavilaisen ryhmän lisäksi tärkeä tässä kontekstissa on muinaisbulgaria, joka oli pohja ortodoksisen liturgian kielelle eli muinaiskirkkoslaaville (ks. 2.2.2). Pitää myös mainita länsislaavilainen kieli vendi (nyk. polabi ja sorbi), jota puhuttiin Itämeren etelärannikon alueella keskiaikaan asti ja jonka kanssa itämerensuomalaisilla saattoi olla kielikontakteja. (Häkkinen 1996: 164.)

Kallio (2006a) viittaa virolaiseen arkeologiaan Harri Mooraan, joka ehdotti, että ensimmäiset slaavilaiset lainasanat voisivat olla tulleet Vistula-joen suulla ajanlaskumme alussa (Kallio 2006a: 163). Jotkut tutkijat ajattelevat, että slaavilaisperäiset sanat olisivat voineet tulla kantaslaavista noin 400-luvulla jKr. (suom. *hauki* < vksuom. **šauke* < ksl. **šč(i)aukā* (> ven *ščuka*)). Ne ovat osallistuneet kantasuomalaisiin ääntenmuutoksiin **š* > *h* ja **ti* > *si*, mutta suurin osa vanhoista lainasanoista on tullut jo muinaisvenäjältä 800-luvulta alkaen. Suomen yleiskielen nuoremmat slaavilaiset lainasanat on otettu nykyvenäjältä 1800-luvulla. (Hakulinen 1961: 332; Lehtinen 2007: 238; Saarikivi 2009: 115.) Nyky-Venäjän raja-alueella kielikontaktit eivät ole loppuneet, siksi jatkuvan lainasanojen virran kautta itämurteisiin on tullut paljon enemmän sanoja. Niitä ei tunneta suomen yleiskielessä. (Lehtinen 2007: 237.)

Jos unkarin kielen slaavilaisperäisiä sanoja ryhmitellään lähdekielen tai kieliryhmän perusteella, suomessa niitä jaotellaan sillä perusteella, milloin ne ovat tulleet. Kun puhutaan lainojen iästä, kiinnitetään huomiota äänteellisiin tuntomerkkeihin, kuten esimerkiksi redusoituneiden vokaalien esiintymisen (ks. 2.1.3). Jalo Kalima huomauttaa, että on olemassa tapauksia, kuten venäjän *u*:n kehitys, joiden mukaan voidaan erotella kolme slaavilaislainasanojen ikäryhmää. Yleensä kuitenkin käytetään jakoa kahteen: vanhaan ja nuoreen ryhmään. Monissa tapauksissa nämä lainasanakerrostumat voidaan erottaa äänteellisten tuntomerkkien avulla, koska venäjän kielen vokalismissa on tapahtunut kvaliteetti- ja kvantiteettimuutoksia. (Kalima 1952: 189.) Kaikki lainasanat

eivät kuitenkaan sisällä tuntomerkkejä, joiden avulla voisimme tehdä arvioita sanojen iästä. Yleensä pitää tehdä päätelmiä vain niistä sanoista, joiden iän arvioinnille on äänteellisiä perusteita. (Kalima 1950: 60.)

Slaavilaiset lainasanat jaetaan siis perinteisesti kahteen ryhmään eli kerrostumaan. Vanhaan kerrostumaan kuuluu suhteellisen pieni määrä sanoja. Vaikka voidaan sanoa, että suomalais-venäläisiä kielikosketuksia tapahtui jo 500–800-luvuilla, kyseisiä lainoja tuli kieleen selvästi enemmän vuosituhannen alussa. Silloin tulleita lainasanoja on runsaasti suomen kirjakielessä sekä Venäjän rajan läheisyydessä puhutuissa suomen itämurteissa. (Vahros 1960: 5.)

Vanhat slaavilaiset sanat ovat tärkeitä kulttuurisanoja, kuten kristinuskoon, vaatteiden ja kankaan valmistukseen liittyviä sanoja sekä koti- ja ruokatalouden sanoja (Häkkinen 2006: 254–255). Jotkin termit kuten *pakana*, *pappi* ja *risti* ovat todisteita siitä, että kreikkalais-roomalainen kristinuskon kulttuuri saapui suomalaisille slaavien kautta, vaikka se ei vielä tarkoita, että itämerensuomalaiset kääntyivät silloin kristinuskoon. Kudonta ja siihen liittyvät sanat todistavat, että slaavilaisten kautta itämerensuomalaiset heimot oppivat myös kutomatekniikan alalla uusia taitoja. (Hakulinen 1961: 334.)

Vanhoja slaavilaisia lainasanoja voidaan erotella seuraavien äänteellisten tuntomerkkien mukaan:

a. Pleofonia (täysäänisyys)

Kuten oli käsitetty osassa 2.2.2, vain itäslaavilaisille kielille tyypillinen täysäänisyys oli prosessi, jossa konsonanttiyhtymän väliin tuli ylimääräinen vokaali:

ksl. **dolto* > mven. *doloto* > suom. *taltta*.

Koska suomalainen sana muistuttaa kantaslaavilaista muotoa, voidaan ajatella sen tulleen suomeen varhaisvenäjältä (Häkkinen 1996: 164). Jos *taltta* -tyyppiset sanat tulkitaan kantaslaavilaisiksi, sitten pleofonian takia venäläisiä olisivat **talatta* -tyyppiset esim. *tarakka* (ven. *toroka*). Kalima kuitenkin oli sitä mieltä, että kaikki *taltta* -tyyppiset sanat eivät ole peräisin kantaslaavista. (Kalima 1950: 62–63.)

Täysäänisyys on kantavenäläinen ilmiö, ja suomessa ven. *o*:n vastineena pitäisi olla *a*, eli pleofonian tapauksessa *-ala-*, *-ara-*. Vaikka nämä äänneyhtymät ovat hyvin edustettuja suomen vanhoissa slaavilaisissa sanoissa, *-ala-* vastinetta ei ole ja *-ara-* on vain yhdessä

esimerkissä *tarakka* < ven. *toroka*. Niiden sijaan suomessa tavataan *-al-* ja *-ar-*: suom. *taltta* < ven. *doloto* (< ksl. **dolto*), suom. *palttina* < ven. *polotno* (< ksl. **polʔtno*). Vanhoissa lainoissa *e* korvattiin *ä:llä* ja ven. *-ere-* pitäisi olla korvattu suom. **-ärä-*:llä, mutta sen sijaan tavataan *-är-*: suom. *värttänä, värttinä* < ven. *vereteno* (< **vert-*). (Kalima 1952: 39–40.)

Toisaalta on hyvää pitää mielessä, että Novgorodin alueella ei tapahtunut samanlaisia äänteenmuutoksia, kuin muissa itäslaavilaisissa kielissä (ks. 2.2.2). Esim. toista palatalisaatiota (**k > c*) tai täydellistä täysäänisyyttä ei tapahtunut, mikä monimutkaistaa lainasanojen ikäämistä. (Saarikivi 2009: 124.)

b. Kvantiteetti

Vanhemman kerrostuman slaavilaiset lainasanat ovat säilyttäneet lähdekielen alkuperäisiä kvantiteettieroja: slaavilaisen pitkän vokaalin vastineena on ims. pitkä vokaali (suom. *saapas* < mven. *sapoǫg*) ja lyhyen vastineena painosta riippumatta on lyhyt vokaali (*tappara* < ven *topór* 'kirves'). Myöhemmin pituuserot venäjän kielessä ovat kadonneet, minkä vuoksi voidaan olettaa, että sanat on lainattu ennen sitä. (Kalima 1952: 30; Häkkinen 2006: 253–254.)

Vastineet voidaan kuvata seuraavalla tavalla:

- painollinen **a* → *a*: mven. *bobu* (foneettisesti /*babu*/) > suom. *papu*;
- painoton **a* → *a*: mven. *okno* foneettisesti (/*akno*/) > suom. *akkuna*;
- painollinen **ā* → *ā*: mven. *pāsmo* > suom. *paasma*;
- painoton **ā* → *ā*: mven. *sapōg* > suom. *saapas* (Kallio 2006a: 154).

c. Mven. lyhyt *u ja *i

Muinaisvenäjän lyhyt **u* (*ʊ*) ja **i* (*ɨ*) ovat tärkeitä merkkejä lainasanoille, joita oletetaan vanhan kerrostuman osaksi. Venäjän kielessä ne ovat myöhemmin kehittyneet *o*:ksi tai *e*:ksi tai kadonneet, esim. *risti* < ven. *krest* (< ksl. **krʊstʊ*), *akkuna* < ven. *okno* (< ksl. **okʊno*). (Häkkinen 2006: 253; Kalima 1952: 82). Vanhemmat lyhyet **u* ja **i* muinaisvenäjässä olivat lyhyitä redusoituneita vokaaleja, ja niiden vastineet ovat myöhemmin kadonneet kokonaan: *lusikka* < ven. *ložka* (< ksl. **lʊžʊka*) (Häkkinen 1996: 164; Saarikivi 2009:150)

Hyviä esimerkkejä ovat myös jalkoihin liittyvät tarkoitteet kuten sana *virsu* < ven *verzén* 'niinivirsu' (< mven. **vīrznī*). Vaikka sanaa voidaan virheellisesti pitää alkuperäisenä, sille ei ole vastineita itämerensuomalaisella taholla eli suomen lähisukukielissä. Tästä on päätelty, että se on todennäköisesti lainattu venäjän kielestä. Vahros (1960) mainitsee Julius Mägisten ajatuksen siitä, että alussa oli ollut muinaisvenäjältä lainattu sana **virsinä* > mven. **vrzaty*, joka tarkoitti 'sitoa, punoa' ja josta sitten tuli deverbaalinen nomini *virsu*. Vaikka venäläinen sana *verzni* esiintyy vain suppealla murrealueella, sen etuliitteiset variantit ovat käytössä laajemmalti. Voidaan päätellä, että *virsu* kuuluu suomen vanhempaan slaavilaiseen lainasanakerrostumaan, joka tuli kieleen joskus ennen 1200-lukua, jolloin vahvat redusoituneet puolivokaalit alkoivat pohjoisvenäläisellä kielialueella muuttua täysvokaalisiksi. (Vahros 1960: 5–7.)

d. Nasaalit

Slaavilaiset nasaalivokaalit *ɔ* ja *ɛ* ovat venäjässä kadonneet ja muutokset **ɔ* > *u* ja **ɛ* > *ja* voidaan nähdä jo vanhoissa muistomerkeissä. (Kalima 1952: 23, 55). Muutamissa tapauksissa kantaslaavin nasaalivokaaleita (**ɔ*) edustaa vokaalin ja nasaalikonsonantin jono, joka viittaa vanhaan lainautumiseen (esim. *kuontalo* < mven. *kōdělŭ* (< ksl. **kōdělŭ*) (vr. ven. *kudel*)). Nasaalivokaalit venäjässä ovat menettäneet nasaalisuutensa myöhemmin. (Häkkinen 2006: 254; Posti 1975: 184.)

e. Vokaaliharmonia

Koska vokaaliharmonia on tärkeä suomen kielen ominaisuus, lainasanat mukautuivat siihen. Jos äänteiden korvaamisessa olisi tullut ristiriita vokaaliharmonian kanssa, sitten uusi vokaali ei ollut säännöllinen lainavastine. Ei kuitenkaan voi esittää sääntöä, milloin voitaisi taka-, milloin etuvokaali. Esim. *e* korvattiin säännöllisesti *ä*:llä vanhoissa lainoissa: ven. *pazder* > suom. *päistär*. (Kalima 1952: 59.)

Lauri Hakulisen mukaan (Hakulinen 1961: 332–333) vanhaan kerrostumaan kuuluvat seuraavien aihepiirien sanat:

- a) kristinusko: *pakana, risti, pappi, Raamattu*;
- b) kudonta: *kuontalo, käämi, pa(a)sma, palttina, pirta, värttinä*;
- c) vaatetus: *kasukka, saapas, viitta*;
- d) rakenteet: *ikkuna, lavitsa, lotja, pätsi, veräjä*;
- e) työvälineet: *ahrain, katiska, taltta, tappara*;

- f) maanviljely: *naatti, papu, sirppi*;
- g) ruoka- ja kotitalous: *lusikka, piirakka, ravita, talkkuna*;
- h) mitat, kauppa: *määrä, virsta, tavara*;
- i) muita sanoja: *apea, hurtta, kutri, luokka, miero(lainen), muokata, raja, ruoska, sääli, tuska, tuuma 'ajatus' ja tuumia, urakka, vapaa, väri, varpunen, velho*.

Suomeen on tullut paljon nuorempia lainoja, jotka ovat esiintyneet alussa itämurteissa, joista ne ovat 1700–1800-luvuilla levinneet yleiskieleen. (Häkkinen 1996: 166). Hyvä äänteellinen merkki nuoremmissa lainoissa on venäjän o:ta vastaava suom. *o* (*pohatta* < ven. *bogát, bogátyj* 'rikas, mahtava, yltäkylläisyydessä elävä') (Häkkinen 2006: 253–254).

Nuoreen lainakerrostumaan kuuluu sanoja, jotka liittyvät yhteiskuntaan ja sosiaaliseen järjestykseen (*pomo, pajari*) tai ovat rakennusten ja rakennelmien nimityksiä kuten *kanava*. Esim. suom. *loukku* < ven. *lovka* 'pyynti; mieliala'. (Häkkinen 2006: 256; Saarikivi 2009: 131.)

Nuori kerrostuma voidaan jaotella seuraavalla tavalla:

- a) yhteiskunta: *kasakka, pajari, pohatta, pomo, rosvo, rotu, sissi, toveri, voro*;
- b) rakennukset ja tekniikka: *kamara, kapakka, majakka, putka, tyrmä*;
- c) kotitalous: *kasari, kolpakko, nassakka, sarkka*;
- d) muita sanoja: *issikka, kasku, kopeekka, laatia, laatu, leima, maanitella, massi, metka, patukka, porkkana, puuta, rupla, rusakko, russakka, siisti, simpukka, tarina, tolkku, torakka, viesti*. (Hakulinen 1961: 334–335.)

Sekä vanhemmissa että nuoremmissa venäläisissä lainoissa on kulttuurisanoja, jotka ovat tulleet venäjään esim. germaanisista kielistä (*leima, tuuma*), italiasta (*kanava*) tai turkkilaiskielistä (*kasari, majakka*). (Hakulinen 1961: 335.)

4. UNKARIN JA SUOMEN SLAAVILAISTEN LAINASANOJEN VERTAILU

4.1. Slaavilaisten äänneiden korvaaminen

Tässä luvussa vertailen, miten vokaaleja ja konsonantteja sekä konsonanttiyhtymiä on korvattu suomen ja unkarin slaavilaisissa lainoissa. Otan vertailun pohjaksi kantaslaavilaiset äänneet. Tämän analysoiminen ei ole tarkkaa, koska lainaaminen tapahtui eri kielten kautta, ja niissä oli jo yleensä tapahtunut omia muutoksia. Tämän vertailun kautta voidaan kuitenkin nähdä säännönmukaisuuksia ja vertailla niitä.

Yleensä samaa alkuperää olevissa sanoissa yksi äänne korvataan kielessä samalla tavalla. Yhden kielen äänne on rinnastettu lainaamisessa tietyllä samalla äänneellä. Jos lainasanassa on äänneitä, joita vastaanottajakielessä ei ole, lausumisongelmien takia ne korvataan sitä lähellä olevalla äänneellä tai poistetaan kokonaan. Sarjaa foneettisia muutoksia, jotka johtavat identtiseen tulokseen identtisessä asemassa, kutsutaan säännölliseksi äännekehitykseksi. (Lakó 1968: 29–30; Posti 1975: 180.) Joskus muutokset eivät kuitenkaan ole täysin systemaattisia ja samoja kuin kielen sisäisessä kehityksessä. Mitä voimakkaampi kielen ulkopuolelta tullut vaikutus on ollut, sitä enemmän poikkeuksia on säännöllisestä foneettisesta kehityksestä. (Lakó 1968: 34.)

Yleensä vokaalit ovat muuttuneet enemmän kuin konsonantit, koska vokaalin artikulaatio on höllempi, mikä johtaa muutoksiin (Kulonen 1993: 47). Tärkeää on myös muistaa, että suomen vokalismi on konservatiivisempi kuin toisten kielten. Samaan aikaan unkarilaisessa äännejärjestelmässä on tapahtunut paljon muutoksia. Suomessa erityisen hyvin ovat säilyneet esim. ensi tavuun kuuluvat äänneet. Siksi muinaiset lainat ims. kielissä voivat tarjota tietoa vanhavenäjän kielen vokaalien laadusta ja määrästä. Niissä on säilynyt mm. alkuperäisten slaavilaisten pitkien ja lyhyiden vokaalien välinen kvantiteettiero. Suomessa pitkiä vokaaleita on yleensä vain ensitavussa, siksi slaavilaisetkin pitkät vokaalit säilyivät pitkinä vain ensimmäisessä tavussa. Itämerensuomalaisten kielten vokaalijärjestelmässä oli myös enemmän vokaaleja kuin esimerkiksi muinaisvenäjässä, josta on tullut paljon lainoja. (Häkkinen 2002: 20; Posti 1975: 183; Kalima 1950: 11, 30.)

4.1.1. Vokaalit

Varhaislaavilaisena aikana pituusoppositio oli keskeinen piirre. Hyvä esimerkki tästä ovat slaavilaisten sanojen kreikkalaiset transkriptiot tai slaavilaiset itämerensuomalaisiin kieliin omaksutut varhaiset lainasanat. Keskislaavilaisen kauden aikana pituusero muuttui ja vokaalit saivat myös erillisiä ominaisuuksia. Sitten myöhäisen slaavilaisen ajanjakson aikana esiintyi erilaisia pidennyksiä ja lyhennyksiä, jotka loivat uusia pitkiä alun perin lyhyistä vokaaleista ja lyhyitä alun perin pitkistä vokaaleista (esim. pitkä *o, lyhyt *a). Lyhyet suppeat vokaalit *b/ĩ ja *b/ũ joko hävisivät tai laskivat puolisuuppeiksi vokaaleiksi. Tämän seurauksena vokaalin laadusta tuli ensisijainen ero vokaalien välillä, kun taas pituus riippui aksentista ja muista ominaisuuksista. Monet modernit slaavilaiset kielet ovat sittemmin menettäneet pituusoppositio. (Lunt 2001: 192.)

Suomen vanhemmissa slaavilaisissa lainoissa voidaan nähdä lähdekielen vokaalien kvantiteettiero. Pitkän slaavilaisen vokaalin vastine on suomessa pitkä vokaali, lyhyen vokaalin painosta riippumatta lyhyt vokaali. Esimerkki: ven. *sapóg* > suom. *saapas*. Vaikka venäjässä *a* on painoton. Samaan aikaan ven. *topor* > suom. *tappara* kuvastaa lyhyttä *o*:ta. Koska kantasuomessa pitkä vokaali voi yleensä olla vain ensimmäisessä tavussa, slaavilainen pitkä vokaalikin oli pitkä vain 1. tavussa. Koska myöhemmin pituus venäjässä katosi, kaikki vokaalit muuttuivat lyhyiksi. Vokaali pitenee vain painon vaikutuksesta, siksi myöhemmissä lainoissa on tärkeätä ottaa paino huomioon. (Kalima 1952: 30.)

a. Lyhyiden vokaalien substituutio

Kantaslaavissa oli 4 lyhyttä vokaalia: *b/ĩ, *e, *b/ũ, *o.

Kantaslaavissa *o* oli äänteellisesti lähellä *a*:ta, ja todennäköisesti tästä syystä molemmissa kielissä siitä kehittyneitä äänteitä korvattiin *a*:lla, vaikka suomessa voidaan nähdä myös *o*:ta. Nykykielissä suomen takavokaali *a* on lähellä venäjän *o*:ta. Samaan aikaan unkarin *a* on lähellä painotonta venäjän *a*:ta, joka on lähellä *o*:ta.

> suom. *o, a*

ksl. *o

> unk. *a /ã/*

Suomessa paino ja sijainti sanassa ovat tärkeitä (ksl. lyhyt painollinen *o* > suom. *o*: ksl. **konь* > ven. *kon'* > suom. *koni*). Tärkeätä erottaa lainaamisen ajankohdat: muinaisissa

lainoissa näemme *a*:ta. Syynä tähän voi olla pohjoisvenäläisten murteiden foneettinen vaikutus, mutta minulla ei ole todisteita siitä.

Kantaslaavilainen **e* on melkein samanlainen unkarissa. Suomessa se korvattiin *ä*:llä, ja unkarin *e* foneettisesti on *ä*.

> suom. *ä, e*
ksl. **e*
 > unk. *e*

Lähdekielten sisäiset foneettiset muutokset synnyttävät tapauksia kuten ksl. *e* > ven. *o* > suom. *o*:

ksl. **sveboda* > ven. *svoboda* > suom. *vapaa*.

> suom. *i, e*
ksl. **b/ĩ*
 > unk. *o*

Kantaslaavilainen **b/ĩ* venäjässä on muuttunut *e*:ksi tai kadonnut kokonaan. Vanhoissa suomen lainoissa sen paikalla nähdään *i*:tä ja myöhemmin jo *e*:tä. Unkarissa tämä lyhyt vokaali tuli *u*:ksi, jonka paikalle myöhemmin ilmestyi *o* tai *a*.

> suom. *u, o*
ksl. **b/ũ*
 > unk. *e*

Kantaslaavilainen **b/ũ* > ven. *o* tai kadonnut, ja sitten suomen vanhoissa lainoissa siitä tuli *u*. Myöhemmissä lainoissa nähdään jo *o*:ta.

Seuraavassa taukukossa (2) näytän enemmän esimerkkejä slaavilaisten lyhyiden vokaalien korvaamisesta unkarissa ja suomessa. Unkarilaisissa esimerkeissä käytän lyhennystä *sl.* niissä napauksissa, joissa on vaikea sanoa varmasti, kumpi slaavilaisista kielistä on lähdekieli, koska ne ovat äänteiltään samanlaisia. Esimerkkien suuressa osassa käytän kantaslaavilaisia sanoja, mutta jossain tapauksissa käytän muista kielistä lainattuja tai myöhemmin ilmestyneitä sanoja. Joissain slaavilaisissa sanoissa myös annan merkityksen, jos lainassa se muuttuu.

ksl. * <i>ѣ</i>	> suom. <i>i</i>	ksl. * <i>крѣстѣ</i> > ven. <i>krest</i> > suom. <i>risti</i> sl. * <i>lъžьka</i> > ven. <i>ložka</i> > suom. <i>lusikka</i>	> unk. <i>i</i>	ksl. * <i>ѣго</i> > slov. <i>igo</i> > unk. <i>iga</i> 'ies'
	> suom. <i>e</i>	ksl. * <i>-дѣн-</i> > ven. <i>денщик</i> > suom. <i>tensikka</i> 'sotamiespalvelija'		

(Helimski 1988: 353; Kalima 1952: 31–39; Kulonen 1993: 117; Rot 1973: 116–132.)

b. Pitkien vokaalien substituutio

Kantaslaavissa oli 5 pitkää vokaalia: **a*, **i*, **ě*, **y*, **u*.

Pitkän kantaslaavilaisen *a*:n paikalla sekä unkarissa että suomessa on pitkä tai lyhyt *a*.

> suom. *ā*, *äi*, *a*

ksl. **a*

> unk. *á*, *a*

Suomen nuoremmissa lainoissa **a* korvattiin *ā* :lla tai siihen palautuvalla diftongilla (ksl. **pasmo* > ven. *pasmo* > suom. *paasma*). Korvaamisvariaatio *äi* on erilainen, koska suomessa pitkät vokaalit korvattiin myös diftongeilla, joita unkarissa ei ole. Muutamissa vanhoissa slaavilaisen pitkän **a*:n paikalla esiintyy lyhyt suom. *a*. On tärkeä huomata myös, että myöhemmissä suomen lainoissa painolla oli tärkeä rooli: painollinen **a* > *ā* (ksl. **лапотѣ* > ven. *lapot'* > suom. *laapotti*), painoton *a* > *a* (ven. *kanáva* > suom. *kanava*), jos seuraa konsonanttiyhtymä, painollinen *a* > *a* (ksl. **kazáti* > ven. *skázka* > suom. *kasku*).

Ksl. **ě*:n vastineita suomessa ovat diftongit *ei* (harvoin) tai *ie*, *e* ja unkarissa vain pitkät *e* ja *i*. Slaavilaisen taholla *š*:n, *ž*:n, *č*:n jälkeen on tapahtunut muutos *ě* > *a*, joka voidaan katsoa kantaslaavilaiseksi, siksi *a*:n vastineiden yhteydessä pitää katsoa sanaa *sääli* esimerkkinä (Kalima 1952: 44).

Vaikea ksl. **y* (kyrillinen merkki ѣ) kuulosti suomalaisissa korvissa *ū*:lta, *u*:lta, *o*:lta, *ui*:lta, *ei*:ltä ja unkarilaisissa *i*:ltä. Unkarissa pitkä ksl. **u* on edustettuna lyhyenä *u*:na, kun suomessa sen tilalla on diftongi ja myöhäisissä lainoissa pitkä *u*.

Taulukko 3. Kantaslaavin pitkien vokaalien esiintyminen suomessa ja unkarissa

vokaali	suomi	esimerkki	unkari	esimerkki
ksl. *a	<p>> suom. <i>ā</i> tai siihen palautuva diftongi</p> <p>> suom. <i>äi</i></p> <p>> suom. <i>a</i></p> <p>> suom. <i>ää</i></p>	<p>ksl. *sapogъ > ven. <i>sapog</i> > suom. <i>saapas</i></p> <p>ksl. *česǎti, > ven. <i>pačes'</i> > suom. <i>päistär</i>, <i>päistäre</i></p> <p>ksl. *krǎjъ > ven. <i>kraj</i> > suom. <i>raja</i></p> <p>ksl. *žǎlb > ven. <i>žal</i>. > suom. <i>sääli</i></p>	<p>> unk. <i>á, a</i></p>	<p>slov. <i>káčer</i> > unk. <i>gácsér</i> 'urossorsa'</p> <p>ksl. *xvalǎ > slov. <i>hvala</i> > unk. <i>hála</i> 'kiittolisuus'</p>
ksl. *ě (kyrillinen merkki Ё)	<p>> suom. <i>ää</i></p> <p>> suom. <i>ei</i></p> <p>> suom. <i>ie</i> tai <i>e</i></p>	<p>ven. <i>měra</i> > suom. <i>määrä</i></p> <p>ksl. *sětb > ven. <i>sěť'</i> > suom. <i>seitti</i> 'hämähäkinverkko'</p> <p>ksl. *věxǎ > ven. <i>věcha</i> > suom. <i>viehka</i> 'tienviitta'</p> <p>ksl. *mětati > ven <i>smetana</i> > suom. <i>smetana</i> (kirjak.)</p>	<p>> unk. <i>é</i></p> <p>> unk. <i>i</i></p>	<p>ksl. *těsto > sl. <i>těsto</i> > unk. <i>tészta</i> 'taikina'</p> <p>ksl. *sěno > mven. <i>sěno</i> > munk. <i>zina</i> 'heinä'</p>

		'vuolu-, hapankerma'		
ksl. *y (kyrillinen merkki ы)	> suom. <i>ui</i>	ven. <i>vyt'</i> > suom. <i>vuitti</i> 'palsta, osuus'	> unk. <i>i</i>	ksl. * <i>vysokъ</i> > slovak. <i>výška</i> > unk. <i>viskó</i> 'tölli'
ksl. *u	> suom. <i>uo</i> > suom. (myöh. lainoissa) <i>ū</i>	ven. <i>gumno</i> > suom. <i>kuomina</i> ven. <i>dumat'</i> 'miettiä' > suom. <i>tuuma(ta)</i>	> unk. <i>u</i>	ksl. * <i>pustъ</i> > serbokr.. <i>pust</i> , slovak. <i>pustý</i> > unk. <i>puszta</i> 'pelkkä, puhdas' ksl. * <i>túrъ</i> > slov. <i>túr</i> > unk. <i>túr</i> 'kaivaa'
ksl. *i	> suom. <i>i, ii</i>	ksl. * <i>pirogъ</i> > ven. <i>pirog</i> > suom. <i>piirakka</i> ksl. * <i>čistъ</i> > ven <i>čistyj</i> > suom. <i>siisti</i> ven. murt. <i>kisa, kiska</i> > suom. <i>kissa</i>	> unk. <i>i</i>	ksl. <i>vidla</i> > slov. <i>vidla</i> > unk. <i>villa</i> 'haarukka'

(Helimski 1988: 353; Kalima 1952: 43–54; Rot 1973: 116–132.)

c. Nasaalivokaalit ja niiden jatkajat

Seuraavaksi vertailen kantaslaavilaisten nasaalivokaalien edustusta unkarissa ja suomessa.

Taulukko 4. Kantaslaavin nasaalivokaalien esiintyminen suomessa ja unkarissa

vokaali	suomi	esimerkki	unkari	esimerkki

ksl. *ę	> (sanan alussa) suom. ven. <i>ja</i> > suom. <i>ja</i>	ksl. *ękorь > ven. <i>jakor'</i> > suom. <i>jakkeri</i>	> unk. <i>e</i> ja <i>n, m</i> tai <i>ŋ</i>	ksl. *rędь, > unk. <i>rend</i> 'järjestys'
ksl. *o	> ven. <i>u</i> > suom. <i>uo, u, o</i>	ksl. *kǫdělь > ven. <i>kudel</i> > suom. <i>kuontalo</i> * ksl. <i>sǫdьja</i> > ven. <i>sud'ja</i> > suom. <i>suntio,</i> <i>sontio</i>	> unk. <i>o, a</i> ja <i>n, m</i> tai <i>ŋ</i>	ksl. *golǫbь > unk. <i>galamb</i> 'kyyhky'

(Helimski 1988: 353; Kalima 1952: 54–55; Kulonen 1993: 166–167; Zoltán 2017: 5.)

Voidaan nähdä, että venäjän kieli lähdekielenä aiheuttaa ison nasaalivokaalien korvaamisen eron suomen ja unkarin välillä. Syynä on varmaan se, että lainaamisen aikana nasaalivokaalit ovat jo hävinneet venäjästä. Koska länsislaavilaiset kielet ovat säilyttäneet nasaalivokaalin pidemmän aikaa (ks. 2.2.2), kun niitä sisältäviä lainoja tuli unkariin, niiden tilalle tuli vokaali ja sitä seuraava nasaalikonsonantti. Minun mielestäni on mielenkiintoista, että suomessa on samanlainen korvaamisen logiikka *o*:n tapauksessa (vokaali plus nasaalikonsonantti), vaikka venäjässä sitä ei enää ollut. Voi kuitenkin olla, että kun nasaalivokaalin sisältävät sanat tulivat suomeen, nasaalivokaali oli vielä osittain säilynyt novgorodilaisessa murteessa. Aihe vaatii kuitenkin lisätutkimusta.

4.1.2. Konsonantit

Kantaslaavissa oli seuraavat konsonantit:

soinnittomat klusiilit: **k*, **p*, **t*, **t'*, **d'*;

soinnilliset klusiilit: **g*, **d*, **b*;

affrikaatat: **c*, **dz*, **č*;

frikatiivit: **s*, **z*, **š*, **ž*, **x*, **v*;

nasaalit: **m*, **n*, **ň*;

likvidat: **r*, **ř*, **l*, **l'*;

puolivokaali: **j*.

Kantaslaavilaisesta *ř:n ääntämistä ei tunneta tarkalleen, mutta se oli suunnilleen palatalisoitunut trilli [r̥]. Kaikissa tytärkielissä, paitsi sloveenissa, se joko sulautui *r:ään tai palatalisoituun *rʲ:hen, joka on peräisin *r:stä ennen etuvokaaleja. Myöhemmin *rʲ sulautui takaisin *r:ään joissakin kielissä, mutta pysyi erillisenä kirjoitusasussa, vanhassa puolassa (se sulautui myöhemmin *ż (ż):hen, mutta kirjoitetaan edelleen (rz), vaikka jotkin venäjän ja bulgarian murteet ovat säilyttäneet eron tähän päivään saakka. (Shanker 2002: 82.)

Koska soinnittomat konsonantit ovat olleet tyypillisiä molemmille kielille, ne korvattiin samoilla konsonanteilla. Nasaalien ja puolivokaalien substituutiolla oli molemmissa kielissä samanlainen tilanne. Soinnilliset konsonantit puolestaan muuttuivat suomeen lainattaessa soinnittomiksi, ja unkarissa ne jäivät soinnillisiksi. Unkarissa on myös tapahtunut palatalisaatio, jota ei ole suomessa, joskaan ei likvidoissa. Siksi lainoissakin on palatalisoituja konsonantteja.

Sibilantit on korvattu eri tavalla, koska suomessa on vain sibilantti *s*, mikä voidaan nähdä lainasanojen äänteiden korvaamisessa. Unkarissa vastaavat äänteet ovat lainoissa samanlaiset kuin lainanantajakielissä. Sama tilanne on *f*:n korvaamisessa, joka suomessa tuli yhtymäksi vokaali + *v*.

ksl. *s > suom. *s*, (sanan sisällä) *ss*
> unk. *sz*

Suomessa ksl. *č sanan alussa tuli *k*:ksi, ja sisällä, erityisesti vanhoissa lainoissa se korvattiin *hk* tai *h*:lla.

ksl. *č > suom. *hk*, *h*
> unk. *cs*, *t*

Unkarissa serbokr. *ć* tuli palatalisoituksi *ty*:ksi, esim. serbokr. *gaca* 'alushousut' > unk. *gatyá* 'alushousut'. Vanhoissa lainoissa, jotka ovat tulleet ennen vuotta 1000 sl. *c*, *č* > unk. *t*, koska *c*-tä ei vielä ollut.

Muutokset ksl. *dj > žd ja ksl. *tj (kro. *ć*, slov *č*) > unk. *-ty* tai *-cs*, kuvastavat lähdekielen oman kehityksen vaikutusta. Koska affrikaattoja, alveolaaria, palataaleja ja *j*:tä pidetään pehmeinä, *t'* ja *d'* ovat kehittyneet eri tavalla viidellä kantaslaavin murrealueella, *z'* ja *z* olivat murremuunnelmia, ja *s'* esiintyi vain itä- ja eteläslaavissa. Nämä ovat vanhojen murrealueiden ominaisia piirteitä ja auttavat erottamaan vanhan unkarin slaavilaisten lainojen lähdealueita (ks. 3.1.1). (Schenker 1993: 82.)

Soinnittomat klusiilien (*k, p, t*) korvaaminen suomessa riippuu asemasta: sanansisäisissä asemissa geminaatiolla ja muissa asemissa sellaisenaan (*k, p, t*).

Taulukko 5. Kantaslaavin konsonanttien esiintyminen suomessa ja unkarissa

kons.	suomi	esimerkki	unkari	esimerkki
ksl. *k	> suom. <i>k, kk</i>	ksl. * <i>kosǎ</i> > ven. <i>kosar'</i> > suom. <i>kassara</i> ksl. * <i>sъbirati</i> > ven. <i>birka</i> > suom. <i>pirkka</i>	> unk. <i>k</i> > unk. <i>cs</i>	ksl. * <i>po</i> + * <i>vorz</i> 'sitova' > slEt. tai slLän. <i>povraz</i> > unk. <i>póráz</i> 'talutin' ksl. * <i>krek-</i> > mven. <i>krečet'</i> > unk. <i>kerecsen</i>
ksl. *p	> suom. <i>p</i>	ksl. * <i>pro-stъ</i> > ven. <i>prostój</i> > suom. <i>prostoi</i> 'yksinkertainen, tavallinen'	> unk. <i>p</i>	ksl. * <i>portja</i> (slov. <i>práča</i>) > slP. * <i>pratja</i> unk. <i>parittyá</i> 'linko'
ksl. *t, *tj	> suom. <i>t</i>	ksl. * <i>tъska</i> > ven. <i>toska</i> > suom. <i>tuska</i>	> unk. <i>t</i> > unk. <i>ty, št</i>	ksl. * <i>tŷky, *tŷkъve</i> > slEt. <i>tikva</i> > unk. <i>tök</i> 'kurpitsa' ksl. * <i>nitji</i> > mbulg. <i>ništi</i> > unk. <i>nyüst</i> 'niisi'
ksl. *g	suom. <i>k</i>	ksl. * <i>gatia</i> > ven. <i>gači</i> > suom. <i>kaatio</i> ven. <i>paganuj</i> > suom. <i>pakana</i>	> unk. <i>g</i>	ksl. * <i>gǎzъ</i> > slEt. <i>gazja</i> > unk. <i>gázol</i> 'rypeä'
ksl. *d, *dj	suom. <i>p</i>	ksl. * <i>deltō</i> > ven. <i>doloto</i> > suom.	> unk. <i>d</i>	ksl. * <i>drōbъ</i> > slov. <i>drob</i> > unk. <i>darab</i> 'kappale'

		<i>taltta</i> ksl. *sveboda > ven. <i>svobod</i> > * <i>vapade-</i> > suom. <i>vapaa</i>	> unk. <i>gy</i> > unk. <i>žd</i>	ksl. * <i>med'ǎ</i> > serbokr. tai slov. <i>meda</i> > <i>megye</i> 'kreivikunta' ksl. * <i>medja</i> > mksl. <i>mežda</i> > unk. <i>mezsgye</i> 'raja'
ksl. *b	> suom. <i>p</i>	mven. <i>batogъ</i> > ven. <i>batog</i> > vsuom. * <i>pāttuɣa</i> > suom. <i>paattua</i> , <i>paattoo</i> 'keppi, kalikka'	> unk. <i>b</i>	ksl. * <i>bornǎ</i> > mven. <i>borona</i> > unk. <i>borona</i> 'äes, hara, karhi'
ksl. *s, *sj	> suom. <i>s, ss</i>	ksl. * <i>sapogъ</i> > ven. <i>sapog</i> > suom. <i>saapas</i> ksl. * <i>kosǎ</i> > ven. <i>kosar'</i> > suom. <i>kassara</i>	> unk. <i>sz</i>	ksl. * <i>nosi-</i> > bulg. <i>nosilo</i> > unk. <i>nyoszolya</i> 'säinky' ksl. * <i>vosk</i> > serbokr. tai slov. <i>vosak</i> > unk. <i>viasz</i> 'vaha'
ksl. *š, *šj	> suom. <i>s, ss</i>	ksl. * <i>mošbna</i> > ven. <i>mošna</i> > suom. <i>massi</i> 'kukkaro'	> unk. <i>s</i> (<i>š</i>)	ksl. * <i>vbrxъ</i> > mven. <i>verša</i> > munk. * <i>βersa</i> > unk. <i>varsa</i> 'rysä'
ksl. *z	> suom. <i>s</i>	ksl. * <i>za</i> + * <i>vorъ</i> > ven. <i>zavortka</i> > suom. <i>saverikko</i>	> unk. <i>z</i>	ksl. * <i>zaverti</i> > sl. <i>zavor</i> > unk. <i>zár</i> 'lukko, sulkea, lukita, panna kiinni'
ksl. *ž, *žj	> suom. <i>s</i>	ksl. * <i>žalb</i> > ven. <i>žal.</i> > suom. <i>sääli</i>	> unk. <i>zs</i>	serbokr. tai slov. <i>žičak</i> > unk. <i>zsizsik</i> 'kärsäkäsmäinen'

ksl. *c, *cj	> suom. <i>ts</i>	ven. <i>lavica</i> > suom. <i>lavitsa</i> 'penkki, tuoli'	> unk. <i>c, t</i>	ksl. <i>*němьcb</i> > sl. <i>memec</i> > unk. <i>német</i> 'saksalainen'
ksl. *č	> suom. <i>h</i>	ksl. <i>*čьrtь</i> > ven. <i>čort</i> > suom. <i>hurta</i>	> unk. <i>cs, t</i>	sl. <i>čudo</i> > unk. <i>csoda</i> 'ihme' ksl. <i>čьst</i> > unk. <i>tiszt</i> 'siisti'
ksl. *šč	> suom. <i>ss (s)</i>	ksl. <i>*jiskāti</i> > *cь+искать > ven. <i>syščik</i> > suom. <i>sissikka</i> 'nuuskija'	> unk. <i>cs</i>	serbokorat. <i>ščan</i> , <i>b'ščan, b'stan</i> tai slov. <i>brščel</i> > unk. <i>borostyán</i> 'keltainen'
ksl. *m	> suom. <i>m</i>	ven. <i>majak</i> > suom. <i>majakka</i>	> unk. <i>m</i>	ksl. <i>*medja</i> > unk. <i>megye</i> 'lääni'
ksl. *n, *nj	> suom. <i>n</i>	ven. <i>nasadka</i> > suom. <i>nasakka</i>	> unk. <i>n</i> > unk. <i>ny</i>	ksl. <i>*na + *d</i> > slovak. <i>nádcha</i> > unk. <i>nátha</i> 'nuha' ksl. <i>*nitji</i> > mbulg. <i>ništi</i> > unk. <i>nyüst</i> 'niisi'
ksl. *l, *lj	> suom. <i>l</i>	ksl. <i>*slev</i> > ven. <i>hlev</i> > suom. <i>läävä</i>	> unk. <i>l</i>	ksl. <i>*vi-</i> 'selka, rulla, neula' > slP. <i>*vidla</i> > unk. <i>villa</i> 'haarukka, hanko'
ksl. *r, *rj	> suom. <i>r</i>	ksl. <i>*remy</i> > ven. <i>reméh</i> > suom. <i>remeli</i>	> unk. <i>r</i>	ksl. <i>*orkýta</i> > sl. <i>rakîta</i> > unk. <i>rekettye</i> 'luuta'

ksl. *j	> suom. <i>j</i>	ven. <i>klejmo</i> > suom. <i>leima</i> ven. <i>saraj</i> > suom. <i>saraja</i>	> unk. <i>j</i>	ksl. *jar 'tavasz' > bulg. <i>jarica</i> > unk. <i>jérce</i> 'kananpoika'
ksl. *v	> suom. <i>v</i>	ksl. *verteno > ven. <i>vereten</i> > suom. <i>värttinä</i>	> munk. <i>β</i> (bilabiaali nen frikatiivi) > unk. <i>v</i> > unk. <i>v</i>	mven. <i>vojevoda</i> > munk. * <i>βοjevoda</i> > unk. <i>vajavoda</i> ~ <i>vajda</i> 'voivodi' ksl. *lava > slovak. <i>lavica</i> > unk. <i>lóca</i> 'penkki'
ksl. *f	> suom. <i>u + h</i>	ven. <i>kaftan</i> > suom. <i>kauhtana</i>	> unk. <i>f</i>	slovak. <i>filko</i> > unk. <i>filkó</i> 'alkuun (kortti)'

(Kalima 1952: 62–73; Kulonen 1993: 117; Rot 1973: 116–119.)

4.1.3. Sananalkuiset konsonanttiyhtymät

Vertailemalla sananalkuisia konsonanttiyhtymiä, jotka eivät ole tyypillisiä kummallekaan kielelle, voidaan nähdä, miten ne on omaksuttu vastaanottajakieleen. Molemmissa kielissä konsonanttiyhtymän jälkimmäinen konsonantti yleensä vain häviää, samaan aikaan joskus ilmestyy välivokaali. Unkarissa tapahtui usein myös konsonanttien järjestyksen muutos, jota suomessa ei ollut, eli metateesi.

Taulukossa 6 osoitan, miten konsonanttiyhtymiä korvattiin. Tässä pitää mainita, että sekä suomessa että unkarissa sanan alussa ei voinut olla kahta konsonanttia.

Taulukko 6. Slaavilaisten konsonanttiyhtymien korvaaminen suomessa ja unkarissa

kieli	korvaaminen	esimerkki
suo mi	epenteesi (yhden tai useamman äänteen lisääminen) yhden tai useamman konsonantin poistaminen	ven. <i>svolok</i> > suom. <i>suvalkko</i> ven. <i>svita</i> > suom. <i>viitta</i> ven. <i>svobodъ</i> > suom. <i>vapaa</i>
unka ri	epenteesi (yhden tai useamman äänteen lisääminen) metateesi (äänteiden tai tavujen keskinäinen vaihtaminen) proteesi (ylimääräisen vokaalin tai konsonantin lisääminen sanan alkuun) yhden tai useamman konsonantin poistaminen	slav. <i>brat</i> > unk. <i>barát</i> 'ystävä' slav. <i>ključ</i> > unk. <i>kulcs</i> 'avain' sl. <i>iskra</i> > unk. <i>szikra</i> 'kipinä' sl. <i>Stanislav</i> > unk. <i>Szaniszló</i>

(Etimológiai szótár: 701; Kalima1952: 60; Kulonen 1993: 48; Posti 1975: 180; Rot 1973: 138.)

Unkarissa ei aina voi olla varma, missä on tapahtunut epenteesi ja missä metateesi. Rot mainitsee, että tutkimuksien mukaan unkarin kielessä proteesia on käytetty poistamaan kahden tai useamman konsonantin yhtymä sanan alussa vasta 1000-luvulta alkaen. Siksi sitä voidaan nähdä slaavilaislainasanoissa, jotka tulivat kieleen Karpaattien alueelle saapumisen jälkeen, esim. unk. *eszkábál* 'eskaloitua' < sl. *skoba*, unk. *iszalog* 'humalassa' < slEt. *slak*. Rotin analyysiin mukaan slaavilaisissa lainasanoissa unkarin kielessä tapahtui epenteesi sanan alussa vain silloin, kun vartalossa oli vain suppeita vokaaleja: mven. *krečēt* > unk. *kerecset* 'risti'. Samaan aikaan metateesi tapahtui, jos vartalossa oli väljiä vokaaleja (sl. *sluga* > unk. *szolga* 'palvelija'). Rot ajattelee, että siihen voisi vaikuttaa itäslaavilainen täysiäänisyys unkarilais–muinaisvenäläisten kontaktien kautta, esim. mven. *borona* > unk. *borona* 'äes'. (Rot 1973: 138–139.)

4.2. Slaavilaisten lainojen semanttinen vertailu

4.2.1. Millaisia sanoja on lainattu

Tässä luvussa teen slaavilaisten sanojen semanttista vertailua tarkastelemalla, millaisia sanoja on lainattu. Taulukossa 7. esittelen eri teemojen esimerkkilainoja.

Taulukko 7. Slaavilaisten lainasanojen semantiikka suomessa ja unkarissa

ala	unkari	suomi
Yhteiskunta	<i>király</i> 'kuningas', <i>ispán</i> 'maaherra', <i>megye</i> 'lääni', <i>paraszt</i> 'talonpoika', <i>pénz</i> 'raha', <i>tiszt</i> 'ylimys', <i>pecsét</i> 'sinetti', <i>poroszló</i> 'oikeudenpalvelija'	<i>kasakka</i> , <i>pajari</i> , <i>pohatta</i> , <i>pomo</i> , <i>rosvo</i> , <i>rotu</i> , <i>sissi</i> , <i>toveri</i> , <i>voro</i> , <i>rupla</i> , <i>kopeekka</i>
Maatalous	<i>rozs</i> 'ruis', <i>zab</i> 'kaura', <i>gabona</i> 'vilja', <i>kalász</i> 'tähkä', <i>kasza</i> 'viikate', <i>szalma</i> 'olki', <i>bab</i> 'papu', <i>ugorka</i> ~ <i>uborka</i> 'kurkku', <i>széna</i> 'heinä', <i>szalma</i> 'olki', <i>pajta</i> 'lato'	<i>naatti</i> , <i>papu</i> , <i>sirppi</i> , <i>porkkana</i>
Talo, rakennukset ja perhe	<i>ablak</i> 'ikkuna', <i>konyha</i> 'keittiö', <i>pince</i> 'kellari', <i>szelemen</i> 'kurkihirsi', <i>udvar</i> 'piha', <i>asztal</i> 'pöytä', <i>abrosz</i> 'pöytäliina', <i>polc</i> 'hylly', <i>kules</i> 'avain', <i>család</i> 'perhe', <i>unoka</i> 'lapsenlapsi', <i>déd</i> 'isoisä', <i>dajka</i> 'lastenhoitaja'	<i>ikkuna (akkuna)</i> , <i>lavitsa</i> , <i>lotja</i> , <i>pätsi</i> , <i>veräjä</i> , <i>lusikka</i> , <i>kasari</i> , <i>kolpakko</i> , <i>nassakka</i> , <i>sarkka</i> , <i>raja</i> , <i>kamara</i> , <i>kapakka</i> , <i>majakka</i> , <i>putka</i> , <i>tyrmä</i> , <i>lattia</i>
Ruoka	<i>ebéd</i> 'päivällinen', <i>vacsora</i> 'illallinen', <i>uzsonna</i> 'välipala', <i>káposzta</i> 'kaali', <i>szalonna</i> 'silava', <i>pecsenye</i> 'paisti',	<i>piirakka</i> , <i>ravita</i> , <i>talkkuna</i>

	<i>paprika</i> 'paprika', <i>kolbász</i> 'makkara', <i>tészta</i> 'taikina', <i>szilva</i> 'luumu', <i>gomba</i> 'sieni', <i>málna</i> 'vadelma', <i>barack</i> 'aprikoosi'	
Ammatit, työvälineet, mitat, kauppa	<i>mészáros</i> 'teurastaja', <i>kovács</i> 'seppä', <i>kalapács</i> 'vasara', <i>csónak</i> 'vene', <i>gát</i> 'pato'	<i>ahrain</i> , <i>kassara</i> , <i>katiska</i> , <i>taltta</i> , <i>tappara</i> , <i>karpio</i> , <i>määrä</i> , <i>virsta</i> , <i>tavara</i>
Vaatteet	<i>ruha</i> 'puku', <i>nadrág</i> 'housut', <i>gátya</i> 'alushousut', <i>csizma</i> 'saapas', <i>szoknya</i> 'hame', <i>harisnya</i> 'sukka', <i>kapca</i> 'jalkarätti', <i>palást</i> 'viitta', <i>posztó</i> 'verka'	<i>kasukka</i> , <i>saapas</i> , <i>viitta</i>

(Hakulinen 1961: 332–335; Kulonen 1993: 115–116.)

Unkarissa yhteiskuntaan liittyvissä lainasanoissa voidaan nähdä esimerkiksi kuningaskuntaan liittyvä sana *király* 'kuningas', koska unkarilaiset omaksuivat naapurimaiden hierarkian ja instituutioiden mallia.

Maatalouteen liittyviä sanoja unkarissa on paljon. Rot ajattelee, että osa niistä on voinut tulla jo Etelközin aikana, koska silloin maanviljely oli tärkeää itäslaavilaisten keskuudessa. Sen perusteella on mahdollista olettaa, että kontaktien kautta jotkin termit tulivat jo silloin (Rot 1973: 195). Suurin osa lainoja tuli kuitenkin unkarilaisten uudessa kodissa, koska tullessaan nyky-Unkarin alueelle, unkarilaiset oppivat paljon uusilta naapureiltaan.

Molemmissa kielissä on paljon sanoja, jotka liittyvät taloon, rakennuksiin ja perheeseen. Taloudelliset suhteet olivat varmaan syynä myös niille lainoille, jotka liittyvät kaupankäyntiin tai tarkoittavat ammattia, työvälineitä tai mittayksiköitä. Vaatesanastoa on lainattu unkariin enemmän kuin suomeen. Naapureiden vaikutus näkyy myös ruoan

nimityksissä, joita unkariin tuli enemmän. Se saattaa johtua siitä, että unkarilla oli enemmän kontaktikieliä.

4.2.2. Kristinuskoon liittyviä sanoja

Käsittelen kristillistä termistöä erillään muista lainasanoista, koska sitä analysoimalla voidaan nähdä samanlaisia piirteitä molemmissa kielissä. Kristinuskoon liittyvä sanasto on tullut kantasuomeen n. 800–900-luvuilla (Saarikivi 2009: 115). Myös unkarin kristinuskoon liittyvien slaavilaisten lainasanojen arvioidaan olevan peräisin samalta aikakaudelta.

Zoltán arvelee, että lähdekielenä olisi muinaisbulgaari, koska silloin, kun muinainen Kiova oli kastettu (vuonna 988), Unkarin alueella toimivat jo länsimaiset lähetyssaarnaajat, eikä unkarilaisilla vielä 900-luvulla ollut suoria kontakteja serbien kanssa. Näin unkarin kielessä on kerrostuma muinaisia kristinuskoon liittyviä termejä, jotka voivat kronologisesti ja kulttuurisesti olla vain muinaisbulgarialaista alkuperää. Ne eivät voisi olla otettuja muinaisbulgarialaisesta kirjakielestä, koska se katosi Pannonian alueelta pitkän aikaa ennen, kuin unkarilaiset saapuivat sille alueelle. Loogisempaa olisi, että ne sanat tulivat n. 950-luvulla bysanttilaisten lähetyssaarnaajien kautta. Silloin kreikkalaiset lähetyssaarnaajat levittivät kristinuskoa unkarilaisille muinaisbulgarian puhekielen kautta, koska se kieli oli käytössä kreikkalaisten ja unkarilaisten kesken. Zoltán mainitsee, että voi olla, että kyseiset lähetyssaarnaajat olivat kaksikielisiä, ja voi olla, että he eivät osanneet muinaiskirkkoslaavia, jolle oli kehitetty kirjakieli 90 vuotta aikaisemmin, mutta he puhuivat samaa slaavilaista murretta, joka toimi muinaiskirkkoslaavin pohjana. Zoltán myös ajattelee, että muinaiskirkkoslaavi ei voinut olla lainasanojen suora lähde. (Zoltán 1986: 130–133.)

Slaavilaisista kielistä tuli niin paljon kristinuskoon liittyviä sanoja vaikka hallitseva kirkko oli länsimainen siitä syystä, että kontaktikielinä lähetyssaarnaajien ja unkarilaisten välillä olivat slaavilaiset kielet. Luonnollisena syynä oli unkarilais–slaavilainen symbioosi Karpaattien alueella. Länneä tulevat lähetyssaarnaajat käyttivät sloveenia tai/ ja kroaattia (Zoltán 1986: 131). Novgorodissa ja sitten koko muinais-Venäjäällä pääkirkko oli ortodoksinen. Sen lähetyssaarnaajat tulivat Suomeen ennen roomalaiskatolisen kirkon tuloa, ja uusia lainasanoja saatiin sitä kautta.

Taulukko 8. Kristinuskoon liittyviä lainoja suomessa ja unkarissa

unkari	suomi
<i>karácsony</i> 'joulu', <i>hála</i> 'kiitos', <i>zarándok</i> 'pyhiinvaeltaja, toiviomatkalainen', <i>szombat</i> 'lauantai', <i>malaszt</i> 'jumalallinen armo', <i>pap</i> 'pappi', <i>kereszt</i> 'risti'	<i>raamattu</i> , <i>pappi</i> , <i>risti</i> , <i>pakana</i>

(Etimológiai szótár: 348; Zoltán 1986: 131, 134.)

Taulukossa 4.2.2. vertailen kristillisiä lainoja unkarissa ja suomessa. Sekä *pappi* että *risti* ovat tulleet molempiin kieliin ortodoksisen kirkon kautta. Uuden uskonnon tuominen täytti molempien kielten kulttuurien aukot (ks. 2.1.2).

Hyvä esimerkki on unkarin kielen sana *karácsony* 'joulu', joka tuli kieleen n. 1100-luvulla. Muinaisbulgariaksi se tarkoitti joillain alueilla gregoriaanisen kalenterin mukaan 21. kesäkuuta. Se tuli unkariin Balkanin itäisen kirkon kautta. Zoltán (1986) perustelee, että vaikka sanan *karácsony* vastakohta oli olemassa muinaisvenäjässä (*орочионь* 'paasto ennen joulua'), sen merkitys, jota nähdään lähteissä vuodesta 1211, oli jo kirkossa merkityksessä 'joulu'. Eräessä bulgarian murteessa *krachun* on jo 'Kristuksen joulun' merkityksessä, eli se vastaa tarkalleen unkarin sanan merkitystä *karácsony*. Tästä syystä on epätodennäköistä, että tämä sana tuli muinaisvenäjältä ja sitten muutti merkitystään (vrt. Rot 1973: 252–253). Se, että muinaisvenäjä olisi ollut lähdekieli, on epätodennäköistä myös siksi, että unkarissa vanhat muodot ovat *kracsun*, *kracson* eli ilman venäläisestä täysvokaalisuutta (ks. 2.2.2). (Zoltán 1986: 134–135.)

Koska nämä sanat tulivat suomeen muinaiskirkkoslaavin kautta, jonka lähteenä oli muinaisbulgaari, ja unkariin ne tulivat lähetyssaarnaajien murteista, voidaan sanoa, että yhteinen lähdekieli kristinuskoon liittyville slaavilaisille lainoille oli muinaisbulgaari.

4.2.3. Samanmerkityksiset sanat

Tehdessäni tätä tutkimusta olen huomannut, että jotkin samaa alkuperää ja semanttisesti samaa tarkoittavat sanat esiintyvät sekä suomessa että unkarissa.

Esimerkiksi ksl. **jb̥go* > suom. *ies* ja > unk. *iga* 'ies'.

Seuraavassa taulukossa suomenkieliset sanat tarkoittavat samaa kuin unkarinkieliset, joten unkarin sanojen käännöksille ei ole tarvetta.

Taulukko 9. Alkuperältään samat lainat suomessa ja unkarissa

<i>kozák</i>	<i>kasakka</i>
<i>palota</i>	<i>palatsi</i>
<i>kurva</i>	<i>kurva</i>
<i>tiszta</i>	<i>siisti</i>
<i>ablak</i>	<i>akkuna</i>
<i>szamovár</i>	<i>samovaari</i>
<i>veréb</i>	<i>varpunen</i>
<i>tömlöc</i>	<i>tyrmä</i>
<i>kereszt</i>	<i>risti</i>
<i>iga</i>	<i>ies</i>
<i>lóca</i>	<i>lavitsa</i>
<i>katlán</i>	<i>kattila</i>
<i>pozdorja</i>	<i>päistäre</i>
<i>pap</i>	<i>pappi</i>
<i>tajga</i>	<i>taiga</i>
<i>vajda</i>	<i>voivodi</i>

Niissä esimerkeissä voidaan nähdä, miten samanlaiset kantaslaavista murteiden ja myöhemmin kehittyneiden kielten kautta tulleet sanat näyttävät erilaisilta suomessa ja unkarissa. Monet niistä tulivat kantaslaavista slaavilaisten murteiden ja kielten kautta. Luvussa 4.3. analysoin samanlaisten Neuvostoliitosta tulleiden sanojen korvaamista.

Molemmissa kielissä on myös sanoja, jotka ovat tulleet eri lähdekielten kautta:

káposztá 'kaali', *rozs* 'ruis', *király* 'kuningas'. Unkarilaiset esimerkit tulivat slaavilaisten kielten kautta kun taas suomalaiset germaanisista: ru. *kål* > *kaali*, germ. **rugiz* > suom. *ruis*, germ **kuningaz* > suom. *kuningas*.

Suomen murteissa on olemassa sana *kapusta* 'kaali' < ven. *kapústa*. Tällaisia sanoja lienee enemmän suomen itämurteissa, mutta murteet eivät kuulu tähän tutkimukseen.

4.2.4. Paikannimet

Sekä Unkarissa että Suomessa slaavilaisten vaikutus näkyy myös paikannimissä. Niitä on luonnollisesti enemmän unkarissa (*Buda, Pest, Pécs, Bécs, Visegrad, Debrecen, Fejérin* alueella on paikat nimeltä *Bodmér, Vajta, Nagyvenyim, Komárom, Bakonycsérnye*), koska slaavilaisia asui nyky-Unkarin alueella jo ennen unkarilaisten maahantuloa. On myös etnonymeja ja vesistönimiä kuten *lengyel* 'puolalainen', *jász* 'alaani', *zsidó* 'juutalainen', *Duna* 'Tonava' (Rot 1973: 247)

Hyvä esimerkki on Budapestin osan nimi *Pest* < bulg. *pesc* 'uuni, luola'. Siihen liittyy myös esim. paikannimet *Pestkö, Köpest* (*kő* 'kivi' + *pest* 'luola, vuori, jossa on luola'). (Zoltán 2013: 213; 2018: 174.)

Suomessakin näkyy pieni mutta olemassaoleva vaikutus nimissä kuten *Turku, Kupittaa* (**kupitsa*), *Paaskunta*. (SSA1 1992, SSA2 1995).

4.3. Venäläiset lainat Neuvostoliiton aikana

Neuvostoliiton aikana Venäjän keisarikunnan poliittinen systeemi muuttui. *'Pohja vanhan järjestelmän horjuu'*⁴ kuvailee hyvin, miten suuret transformaatiot ovat tapahtuneet. Koska kieli heijastaa yhteiskuntaa, valtava määrä uusia sanoja ilmestyi palvelemaan uutta systeemiä. Neuvostoliiton pääkieli oli venäjä, joten sitä voidaan pitää uuden termistön lähdekielenä. Samaan aikaan kun kommunismin vaikutus kasvoi valtavasti, myös uudet termit levisivät.

Neuvostoliittolaiset lainat sekä unkarissa että suomessa ovat mielenkiintoisia siitä näkökulmasta, että suurin osa niistä toimi molempien kielten kirjakielissä ja voidaan sanoa, että ne edustavat viimeistä suurta slaavilaisten lainasanojen aaltoa.

Taulukko 10. Neuvostoliittolaiset lainat suomessa ja unkarissa

alkuperä	suomi	unkari
ven. <i>bol' ševik</i> (vrt. <i>ból' še</i> 'suurempi, enemmän', <i>bol' šój</i> 'suuri') 'bolševismin kannattaja'	> suom. <i>bolševikki</i> (murt. <i>pols(s)eviikki</i>)	> unk. <i>bolsevik</i>
ven. <i>kolhoz</i> 'talonpoikien maatalouden tila Neuvostoliitossa'	> suom. <i>kolhoosi</i>	> unk. <i>kolhoz</i>
ven. <i>komsomol</i> (lyh. <i>Vsesojuznyi Leninski kommunističeski sojuz molodjoži:sta</i>) 'Yleisliittolainen Leninin	> suom. <i>komsomol</i>	> unk. <i>komszomol</i>

⁴ *Kansainvälinen – työväen laulu*, joka oli suosittu kommunistien, sosialistien ja anarkistien piirissä. Venäjältä: 'maailma muuttuu perustaltaan'.

<p>kommunistinen nuorisoliitto'</p>		
<p>ven. <i>kulak</i> 'Stalinin nimitys varakkaista talonpojista'</p>	<p>> suom. <i>kulakki</i></p>	<p>> unk. <i>kulák</i></p>
<p>ven. <i>leninism</i> 'Leninin opetus'</p>	<p>> suom. <i>leninismi</i></p>	<p>> unk. <i>leninizmus</i></p>
<p><i>marksizm-leninizm</i> 'Neuvostoliiton kommunistisen puolueen virallinen ideologia'</p>	<p>> suom. <i>marksismi- leninismi</i></p>	<p>> unk. <i>marxizmus-leninizmus</i> (myös. <i>marxi-lenini</i> < ven. <i>Marksistsko-leninskij</i> 'perustuu marksismi-leninisin opetukseen' <i>marxista-leninista</i> < ven. <i>marksist-leninets</i> 'marksismi- leninisin opetusten seuraaja')</p>
<p>ven. <i>sovhoz</i> 'valtion maatalousyritys Neuvostoliitossa'</p>	<p>> suom. <i>sovhoosi</i></p>	<p>> unk. <i>szovhoz</i></p>
<p>ven. <i>narodnik</i> 'Venäjän 1800-luvun sosialistiliikkeen jäsen, joka uskoi, että talonpoikien poliittinen propaganda johtaisi massojen heräämiseen'</p>	<p>> suom. <i>narodnikki</i></p>	<p>> unk. <i>narodnyik</i></p>

(Rot 1973: 434–442; SSA1 1992; SSA2 1995; SSA3 2000.)

Muita unkarin sanoja ovat:

unk. *burszuj* < ven. *buržuj* 'yläluokan edustaja, rikas mies' (toinen lainaaminen ranskasta unk. *burzoá* < ransk. *bourgeois*), unk. *szovjet* < ven. *sov'et* 'neuvosto-, Neuvostoliitto, neuvostoliitolainen', unk. *aspirantura* < ven. *aspirantura* 'tohtorikoulu', unk. *diszpécser* < ven. *dispetčer* 'lähettäjä', unk. *kombájn* < ven. *kombajn* 'leikkuupuimuri', unk. *szputnyik* < ven. *sputnik* 'satelliitti', unk. *kombinát* < ven. *kombinat* 'laitos, tehdas', *leninitsa* 'vallankumouksellinen taistelija Leninin ideologian puolesta' < ven. *leninets* (Rot 435–450).

Suomessa lainoilla on seuraavat piirteet:

- š:n vastine on ŝ, mitä ei ole vanhoissa lainoissa. ven. *b* on korvattu *b*:llä kirjakielessä, mutta *p*:lla murteessa (*bolševikki*, murt. *pols(s)eviikki*);
- painollinen ven. *o* on muuttunut pitkäksi *o*:ksi (*kolhoosi*);
- lainojen loppuun on yleensä lisätty *i* (*bolševikki*);
- *k*:n geminoituminen (lähdesanassa edessä oleva vokaali oli painoton): *kulakki*.

Samaan aikaan *marxismi*:ssa *x*:ää ei ole korvattu *ks*:lla, vaan on säilytetty saksalainen alkuperäinen *x*, koska pohjana on nimi Marx.

Unkarissa suurin osa lainoista on äänteellisesti lähellä alkuperäisiä, koska slaavilaisten kielten foneettinen rakenne on varsinkin konsonanttien osalta lähempänä unkaria kuin suomea.

Muita unkarin piirteitä ovat:

- painollinen ven. *a* pitenee unkarissa *kulák*;
- *marxizmus-leninizmus* -sanassa on suffiksi *-us*, joka on ominainen unkarin abstrakteille käsitteille;
- on lainattu myös verbejä: unk. *bolsevizál* 'muuttua bolševikiksi' < ven. *bolševízirovat*'.

On nähtävissä, että Neuvostoliiton laajempi poliittinen ja taloudellinen vaikutus Unkarissa johti yhteiskunnallisen ja tieteellisen terminologian lainaamiseen (*aspirantura*, *kombájn*) ja siihen, että oli johdettuja sanoja ja verbejä (*bolsevizál*).

5. LOPUKSI

Tämän tutkielman tarkoituksena oli vertailla slaavilaisia lainasanoja suomessa ja unkarissa. Olen ottanut huomioon lainaamisen periaatteita, historiallista kontekstia sekä vastaanottaja- ja lainanantajakielten kehitystä. Tutkielman aineistona oli slaavilaisia lainoja, jotka löytyvät etymologisista sanakirjoista. Lisäksi lähteinä oli eri tutkimuksia, joiden näkökulma eroaa sanakirjoista.

Tutkimukseni alussa olen käsitellyt sitä, mistä lainasanat tulevat ja millaisilla keinoilla niitä tutkitaan. Vieraiden kielten vaikutus on suurin kielen sanaston muuttumisen tekijä. Ennen vanhaan naapurikansoilta tai niiden kautta usein tuli uusia esineitä ja innovaatioita, jotka tarvitsivat nimiä. Kielen uusia aukkoja usein täydennettiin lainaamalla sanoja, ja tästä syystä on yleensä lainattu enemmän substantiiveja.

Etymologian avulla on mahdollista määritellä sanojen ikä ja alkuperä sekä äänneiden ja merkityksen muutoksia. Äänneasu näyttää, että tietyt sanat ovat lainoja. Monissa tapauksissa ne osoittavat sanojen iän. Nuorempien lainojen muutokset eroavat vanhemmista, koska jos sana on tullut vähän aikaa sitten, se on vähemmän mukautunut. Merkitys auttaa näkemään lainan esiintymisajan ja antaa historiallisen kontekstin. Levikin kautta on hyvä analysoida lainojen ikää, ja hyvä esimerkki siitä ovat kristinuskon liittyvät sanat suomessa ja unkarissa.

Olen tutkielmassani tarkastellut kielikontaktien historiallista pohjaa, jonka mukaan suomalaisilla ja unkarilaisilla on ollut kontakteja slaavien kanssa vähintään 1000 vuotta, vaikka ensimmäiset kontaktit ovat voineet tapahtua jopa 1500 vuotta sitten. Slaavilaiset ovat antaneet mallia maanviljelyyn Karpaattien alueelle saapuville puoliksi nomadeille unkarilaisille, ja monimutkaiset poliittiset suhteet ovat luoneet monenlaisia eritasoisia kontakteja vuosisatojen aikana. Suuri vaikutus oli sillä, kun unkarilaiset hallitsivat slaavilaisia naapurimaita, ja pitkään unkarilaisen tärkeimmät keskuksset olivat nyky-Slovakian alueella.

Suomen naapureita ovat olleet novgorodilaiset, Kiovan valtakunta ja Venäjä, mikä on vaikuttanut siihen, millaisia kielikontakteja suomella on ollut slaavilaisten kielten kanssa. Suuri vaikutus oli myös sillä, että Suomi oli osa Venäjän keisarikuntaa yli 100 vuoden ajan.

Seuraavaksi katsoin slaavilaisten lainojen ominaisuuksia molemmissa kielissä. Niiden avulla olemme saaneet tietoja kontaktien luonteesta ja ihmisistä, heidän elinkeinoistaan,

uskonnostaan ja kulttuuristaan. Unkarilais–slaavilaiset kielikosketukset ovat olleet synkronisesti ja diakronisesti suurempia ja monimutkaisempia kuin suomalaisilla. Syynä siihen olivat eri slaavilaiset murreryhmät, joilla oli omia yksilöllisiä ominaisuuksia. Myöhemmin niistä on kehittynyt nykyiset etelä-, länsi- ja itäslaavilaiset kielet. Suomessa on huomattavasti vähemmän slaavilaisia lainoja kuin unkarissa – n. 350 (vrt. toista tuhatta unkarissa). Niiden ajatellaan myös olevan muita kielen lainoja nuorempia. Vaikka venäjän kielestä on tullut suurin osa lainoista, emme voi olla täysin varmoja, että vain itäslaavilainen ryhmä oli kosketuksissa suomen kanssa. Siksi suomessakin puhutaan slaavilais–suomalaisista kosketuksista, eikä itäslaavilais- tai venäläis-suomalaisista.

Unkarissa ryhmittelen lainat lähdekielen tai -ryhmän perusteella. 800–1000-luvuilla slaavilaiset olivat vielä kulttuurisesti ja kielellisesti homogeenisiä. Tästä syystä unkarissa on usein vaikea määrittää, mikä oli jonkin vanhan lainasanan lähdekieli tai lähdemurre. Tutkijat yrittävät selvittää sitä äänneseikkojen perusteella, koska kaikilla kielillä ja murteilla oli omia foneettisia piirteitä. Monet tutkijat ovat sitä mieltä, että valtaosa unkarilais–slaavilaisista vanhoista kielikontakteista oli bulgarialais-slaavilaisen ja Pannonian murteita puhuvien slaavilaisten heimojen kanssa.

Lähdekielen lisäksi on vaikeaa määrittellä tarkkaa lainaamisen aikaa, jota yritetään analysoida slaavilaisten kielten äännevuoksentuksen kautta, kuten kantaslaavilaisten nasaalivokaalien kehityksen perusteella. Ottamalla huomioon ekstralingvistisiä tekijöitä voidaan olettaa, että semanttisesti ennen 1200-lukua tulevia sanoja unkarissa ovat mm. yhteiskuntaan (*király* 'kuningas', *megye* 'lääni'), maatalouteen (*rozs* 'ruis', *szalma* 'olki'), kristinuskoon (*kereszt* 'risti', *szent* 'pyhä', *barát* 'munkki') ja luontoon liittyvät (*berkenye* 'pihlaja', *medve* 'karhu'). On myös slaavilaisia sanoja, jotka lainattiin 600–800-luvuilla eli ennen unkarilaisten saapumista Karpaattien alueelle, mutta on eri näkemyksiä siitä, kuinka paljon niitä voisi olla.

Suomessa on kaksi suurta lainojen kerrostumaa, jotka erotetaan tuntomerkkien avulla. Vanhoja slaavilaisia lainasanoja voidaan erotella pleofonian (täysäänisyys), kvantiteetin (mven. lyhyt *u ja *i) ja nasaalien esiintymisen kautta sekä vokaaliharmonian perusteella. Vanhaan suomeen sanastoon kuuluu tärkeitä kulttuurisanoja, kuten kristinuskoon (*pappi*, *Raamattu*), vaatetukseen (*kasukka*, *saapas*), maanviljelyyn (*naatti*, *papu*), ruokaan (*papu*) sekä kotitalouteen (*ravita*, *talkkuna*) liittyviä sanoja. Suomen nuoremmat slaavilaiset lainat ovat tulleet 1700–1800-luvuilla ja ovat yhteiskuntaan (*pajari*, *pohatta*, *pomo*),

rakennukseen ja tekniikkaan (*kapakka, majakka, putka*) sekä kotitalouteen (*kasari, kolpakko*) liittyviä.

Käsittelin myös lainojen äänteiden korvaamista, jolle on omia sääntöjä. Vaikka erikieliset äänteet ovat artikulaatiossa samankaltaisia, ne eivät ole täysin samoja koska ovat eri foneettisten systeemien osia ja niissä on oman järjestelmän piirteitä, siksi puhutaan äänteiden substituutiosta. Yleensä yhden kielen äänne on korvattu lainaamisessa tietyllä samalla äänneellä. Vastaanottajakielestä puuttuvia äänteitä korvataan lähellä olevalla äänneellä, tai ne poistetaan kokonaan. Joskus muutokset eivät ole täysin systemaattisia, jos kieleen on tullut ulkopuolista vaikutusta.

Artikulaation takia vokaalit yleensä muuttuvat konsonantteja enemmän, ja unkarin äännejärjestelmässä on tapahtunut paljon muutoksia, kun taas suomen vokalismi on säilynyt melko konservatiivisena. Esimerkiksi suomen vanhoissa lainoissa voidaan nähdä alkuperäisten slaavilaisten pitkien ja lyhyiden vokaalien välinen kvantiteettiero, koska pituus oli slaavilaisissa kielissä ensisijainen ero. Suomen vastine pitkälle slaavilaiselle vokaalille on pitkä suomalainen vokaali, lyhyelle painosta riippumatta lyhyt. Nykyiset slaavilaiset kielet ovat suurimmaksi osaksi menettäneet pituusopposition. Suomessa vokaali pitenee vain painon vaikutuksesta, siksi myöhemmissä lainoissa on tärkeitä ottaa paino huomioon.

Slaavilaisten nasaalivokaalien korvaaminen on erilaista suomessa ja unkarissa. Lainoimisen aikana nasaalivokaalit olivat jo hävinneet venäjältä ja länsislaavilaiset kielet ovat säilyttäneet niitä pidemmän aikaa. Unkarissa nasaalivokaalien tilalle tuli vokaali ja sitä seuraaman nasaalikonsonantti. Erikseen pitää mainita vain itäslaavilaisille kielille ominainen täysiiäänisyys, joka näkyy myös lainoissa. Suomen sana *talta* on tullut venäjän sanasta *doloto* (> ksl. **deltö*), jossa näkyy täysiiäänisyys. Unkarissa on Pannonian murteen kautta tullut sana *rab* 'vanki' > sLP. **robъ*, jossa ksl. **-orb-* (ksl. **orbъ* >) eikä siitä tullut **orob*.

Konsonanttien muutokset ovat yleensä säännöllisempiä, koska vokaali voi muuttua eri vokaaliksi äänneympäristön vaikutuksesta. Unkarilainen konsonantisto on laajentunut, erityisesti soinnillisuuskorrelaatio. Esimerkiksi unkarissa on suomalais-ugrilaisesta kantakielestä puuttuvia *c, dz, dzs, ty, zs, f*-äänteitä. Lisäksi unkarin *b, c, d, f, g, s, ty, z* ja *zs* eivät kuulu unkarin alkuperäiseen äännejärjestelmään ja ovat todennäköisesti kehittyneet toisista äänneistä tai tulleet lainasanojen kautta. Samaan tapaan soinnilliset konsonantit eivät ole tyypillisiä suomelle.

Sonnilliset konsonantit unkarissa korvataan samalla tavalla kuin suomessa – soinnittomilla. Koska sekä soinnittomat konsonantit että nasaalit ja puolivokaalit ovat olleet tyypillisiä molemmille kielille, ne korvattiin samoilla konsonanteilla. Oman konsonantiston palatalisaation takia unkarissa slaavilaisissa sanoissa on palatalisoituja konsonantteja, joita suomessa ei ole. Sibilanttien ja affrikaattojen suurempi määrä unkarissa näkyy lainavastineiden samanlaisuudesta, kun suomessa ne usein korvattiin vain *s*:llä. Soinnittomat klusiilit *k*, *p*, *t* suomessa korvattiin asemasta riippuen: sanan alussa täysin samanlaisilla äänneillä (*k*, *p*, *t*), sanansisäisissä asemissa geminaatiolla ja muissa asemissa sellaisenaan.

Suomessa ja unkarissa ei voinut olla kahta konsonanttia sanan alussa, siksi ne korvattiin sillä, että jälkimmäinen konsonantti on hävinnyt tai on tullut välivokaali. Unkarissa myös näkyy metateesi eli konsonanttien järjestyksen muutos.

Vertailin lainoja semanttisesta näkökulmasta, ja näyttää siltä, että molemmissa kielissä on taloon, rakennuksiin ja perheeseen liittyviä sanoja. Naapuruuden ja kaupan seurauksena on taloudellista termistöä eli ammatteja, työvälineitä tai mittayksiköitä. Unkarissa on myös enemmän vaate- ja ruokasanastoa lainoissa kuin suomessa. Muinaisbulgaari oli yhteinen lähde unkarille, johon osa kristinuskoon liittyvästä sanastosta tuli lähetyssaarnaajien kautta, ja suomelle, johon se tuli muinaiskirkkoslaavia käyttävän ortodoksisen kirkon kautta. Esimerkiksi sekä *pap* 'pappi' ja *pappi* että *kereszt* 'risti' ja *risti* ovat tulleet molempiin kieliin ortodoksisen kirkon kautta. On muita samanlaista alkuperää olevia ja semanttisesti samaa tarkoittavia lainoja, jotka esiintyvät sekä suomessa että unkarissa. Esimerkiksi ksl. **jb*go > suom. *ies* ja > unk. *iga* 'ies'.

Viimeinen slaavilaisten lainojen aalto tuli molempiin kieliin Neuvostoliiton aikana. Sekä Unkari että Suomi olivat naapurissa ja yhteydessä Neuvostoliiton kanssa. Unkarille, joka kuului itäblokkiin, Neuvostoliiton vaikutus oli merkittävämpi, mikä voidaan nähdä myös lainojen suuremmassa määrässä.

Unkariin on tullut paljon enemmän lainoja slaavilaisista kielistä kuin suomeen. Vaikka kielikontaktit ovat alkaneet suunnilleen samaan aikaan, unkarilla on ollut paljon enemmän lähdekieliä. Maantieteellinen syykin oli tärkeä, sillä suomi on saanut suurimman osan sanoista vain idästä, kun unkarilaisilla on slaavilaisia naapureita joka suunnassa maata. Myös varmaan vaikutti se, että unkarilaiset siirtyivät ja uudessa maassa oli pakko opetella paljon, kun taas suomalaiset ovat asuneet venäläisten vieressä

pidemmän aikaa. Molemmissa kielissä on olemassa slaavilaisia lainasanoja, joissa on paljon samanlaista ja erilaista.

LYHENTEET

bulg. – bulgaari
ie. – indoeurooppalainen kantakieli
ims. – itämerensuomalaiset
kro. – kroaatti
ksl. – kantaslaavi
kslEt. – eteläslaavilainen kantakieli
mbulg. – muinaisbulgaari
mksl. – muinaiskirkkoslaavi
mven. – muinaisvenäjä
pu. – puola
ru. – ruotsi
serb. – serbia
serbokr. – serbokroaatti
sl. – yhteislaavilainen kieli
slov. – sloveeni
slovak. – slovakki
slEt. – eteläslaavilainen
slIt. – itäslaavilainen
slLän. – länsislaavilainen
slP. – pannonianslaavi
SU = suomalais-ugrilainen (kantakieli)
suom. – suomi
tšek. – tšekki
ukr. - ukraina
unk. – unkari
ven. – venäjä
vksuom. – varhaiskantasuomi
vven. – valkovenäjä

LÄHTEET

Csepregi, Márta 1991: *Unkarin kielioppi*. Finn Lectura, Helsinki.

Etimológiai szótár: Magyar szavak és toldalékok eredete. 2006. A Magyar Nyelv Kézikönyvei, 12. Toim. Zaicz Gábor. Tinta, Budapest.

Fasmer 1987 = Фасмер Макс: *Этимологический словарь русского языка т. I-IV*. Москва.

Forsman Svensson, Pirkko 2016: *Virtuaalinen vanha kirjasuomi*. Viitattu 27.2.2020. Saatavissa: http://www.helsinki.fi/vvks/katsaus_vanhaan_kirjallisuuteen/

Hakulinen, Lauri 1961: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Otava, Helsinki.

Helimski 1988 = Хелимский Е. А.: Венгерский язык как источник для праславянской реконструкции славянского языка в Паннонии. *Славянское языкознание. X Международный съезд славистов*. S. 352–353.

Hruševskiy 1991 = Грушевський, Михайло: *Історія України-Руси*. Наукова думка, Київ.

Huntley, David 1993: Old Church Slavonic. *The Slavonic Languages*. Ed. Comrie, Bernard and Corbett, Greville G. Routledge, London. S.125–187.

Häkkinen, Kaisa 1996: *Suomalaisten esihistoria kielitieteen valossa*. SKS, Helsinki.

————— 2002: *Suomen kielen historia I: Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 69. Turku.

————— 2006: *Mistä sanat tulevat*. SKS, Helsinki.

Kalima, Jalo 1950. Slaavilaiset lainasanamme todennäköisyyslaskelmien valossa. *Virittäjä. Kotikielen seuran aikakauslehti, Vol.54*, Helsinki. S. 60–69.

————— 1952: *Slaavilaisperäinen sanastomme: Tutkimus itämerensuomalaisten kielten slaavilaisista lainasanoista*. SKS, Helsinki.

Kallio, Petri 2006a: On the Earliest Slavic Loanwords in Finnic. *Slavica Helsingiensia* 27. Helsinki, s. 154–166.

Kallio, Petri 2006b: Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. *Virittäjä. Kotikielen seuran aikauslehti, Vol.110, №1*, Helsinki, s. 2–25.

Kontler 1999 = Ласло Контлер: *История Венгрии. Тысячелетие в центре Европы*. Весь мир, Москва.

Kulonen, Ulla-Maija 1993: *Johdatus unkarin kielen historiaan*. SKS, Helsinki.

————— 1996: *Sanojen alkuperä ja sen selittäminen: etymologista leksikografiaa*. SKS, Helsinki.

Laakso, Johanna 2004: Unkarin kieli. *Unkari. Maa, kansa, historia*. Toim. Juhani Huotari ja Olli Vehviläinen. SKS, Helsinki, S. 18–30.

Lakó, György 1968: *Proto Finno-Ugric sources of the Hungarian phonetic stock*. Indiana University, Bloomington.

Lehikoinen, Laila 1994: *Suomea ennen ja nyt: Suomen kielen kehitys ja vaihtelu*. Finn Lectura, Helsinki.

Lehtinen, Tapani 2007: *Kielen vuosituhanet: suomen kielen kehitys kantaauralista varhaisuomeen*. SKS, Helsinki.

Majogov 2018 = Майогов, Олександр: Русько-угорські відносини другої половини 9 ст. та проблема заснування Галича. *Угорці в Києві*. Редакт. Стефан-Арпад Мадяр. Посольство Угорщини в Києві, міжнародна громадської академія "Modus Coloris", Київ s. 54–63

Matras, Taron 2009: *Language Contact*. Cambridge University Press, Cambridge.

Nikunlassi, Ahti 2002: *Johdatus venäjän kieleen ja sen tutkimukseen*. Finn Lectura, Helsinki.

Posti 1974 = Пости, Лаури. Русско-финские языковые контакты и значение их исследования. *Симпозиум по финно-угорскому языкознанию*. Петрозаводск 26. – 27. 1974. Под редакцией Пертти Виртаранты и Эско Койвусало, Helsinki 1975.

Prohnenko 2005 = Прохненко, Ігор: Давні угри у Верхньому Потиссі. *Археологічні дослідження Львівського університету*. Вип. 8, Львів, S. 372–387.

Róna-Tas, András 1999: *Hungarians and Europe in the early Middle Ages*. Central European University Press, Budapest.

————— 2011: *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian*. Part 1: Introduction, A-K.

Rot 1973 = Рот А.М. *Венгерско-восточнославянские контакты*. Издательство Академии наук Венгрии, Будапешт.

Toločko 2003 = Толочко Петро: *Кочові народи степів і Київська русь*. СПб Алетейя.

Toločko 2018 = Толочко, Петро: Династичні шлюби на Русі XII - XIII ст. *Угорці в Києві*. Редакт. Стефан-Арпад Мадяр. Посольство Угорщини в Києві, міжнародна громадської академія "Modus Coloris", Київ. s. 70.

Saarikivi, Janne 2009: Itämerensuomalais-slaavilaisten kontaktien tutkimuksen nykytilasta. *The Quasiquicentennial of the Finno-Ugrian Society*, Helsinki. S.109–160

Schenker, Alexander 1993: Proto-Slavonic. *The Slavonic Languages*. Ed. Comrie, Bernard and Corbett, Greville G. Routledge, London. s. 60–124.

SKS = Suomalainen Kirjallisuuden Seura. Käytetyt lyhenteet. [Verkkodokumentti.] [Viitattu 2.04.2020.]

Saatavissa: <https://www.suomenkielenseura.fi/sananjalka/hakemisto/muut-hakemistot/kaytetyt-lyhenteet/>

SSA1 (Suomen sanojen alkuperä): etymologinen sanakirja 1: *A-K*. [päätoimittaja/toimitussihteeri: Ulla-Maija Kulonen]. Helsinki : Suomalaisen Kirjallisuuden Seura : Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1992 (Gummerus).

SSA2 (Suomen sanojen alkuperä): etymologinen sanakirja 2: *L-P*. [päätoimittaja/toimitussihteeri: Ulla-Maija Kulonen]. Helsinki : Suomalaisen Kirjallisuuden Seura : Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1995 (Gummerus).

SSA3 (Suomen sanojen alkuperä): etymologinen sanakirja 3: *R-Ö*. [päätoimittaja/toimitussihteeri: Ulla-Maija Kulonen]. Helsinki : Suomalaisen Kirjallisuuden Seura : Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 2000 (Gummerus).

Takalo, Tenho 2004: Unkarilaisten maahantulosta vuoteen 1815. *Unkari. Maa, kansa, historia*. Toim. Juhani Huotari ja Olli Vehviläinen. SKS, Helsinki, s. 31–130.

Vahros, Igor 1960: Venäjän ja suomen kielen kosketuksista jalkaverhojen nimitysten alalla. *Virittäjä. Kotikielen seuran aikauslehti, Vol.64, №1*, Helsinki, s. 5–11.

Vernadskij 2018 = Вернадський, Георгій.: Стародавня Русь. *Угорці в Києві*. Редакт. Стефан-Арпад Мадяр. Посольство Угорщини в Києві, міжнародна громадської академія ”Modus Coloris”, Київ, s. 28.

Virrankoski, Pentti 2009: *Suomen historia*. SKS, Jyväskylä.

Zoltán 1986 = Золтан, Андраш. К вопросу о православном пласте венгерской христианской терминологии: Cirill és Metód tevékenysége Pannóniában — *Дейността на братя Кирил и Методи в Панония*. Szerkesztő: Király Péter — Редактор Петер Кирай. ELTE (=Hungaro-Bulgarica 1). Budapest. S. 130–137.

—————2010: К этимологии венгерского названия darázs ‘оса, шершень’. *Studia Slavica Hungarica*. 55/2 (2010) s. 471–473.

—————2012: Legrégibb szláv jövevényszavaink szláv dialektológiai hátteréhez, *Eredményei VII*. Toim. Forgács Tamás, Németh Miklós, Sinkovics Balász. Szeged, s. 193–197.

—————2013: Славянские диалекты Карпатского бассейна во время прихода венгров (IX в.). [Verkkodokumentti.] *Studia Slavica*. 58/1. 209–218. [Viitattu 2.04.2018.] Saatavissa: <https://doi.org/10.1556/SSLAV.58.2013.1.18>

—————2014: *A magyar–szláv nyelvi kapcsolatok*. In: *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. MTA BTK MÓT Kiadványok 1. Budapest. s. 205–210.

—————2014: *Interslavica. Исследования по межславянским языковым и культурным контактам*. Индрик, Москва.

—————2017: Szláv jövevényszavaink néhány időrendi és nyelvföldrajzi kérdése. *Magyar nyelv 113. tavasz 1. szám*. 1–9. Budapest.

—————2018: *Ранний славяноболгарский вклад в венгерский язык*. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest.

LIITTEET

LIITE 1. Slaavilaiset lainasanat unkarissa

sana	varmuus ⁵	lähde1 ⁶		lähde2 ⁷	käännös
abál					kiehuttaa
ablak	?	slEt.	slov.		ikkuna, akkuna
abrak					rehu
abroncs					nakki, rengas, vanne
abrosz					pöytäliina
acél					teräs
agár	?		slLän.		vinttikoira
akna					miina, kaivos
akó	?	ven.	slIt.	slLän.	n. 50 litran mittakaava
akol	?	slEt.	slov.		kynä, mustekynä
aszat					ohdakemainen piikikäs rikkakasvi
asztag					kokoonpanot
asztal					pöytä, työpöytä
bab					papu
bába					kättilö
babona	?	ukr.	slIt.	slovak.	taikausko
baj		slEt.	serbokr .		ongelma, ilkivalta, jäynä
bajnok		slEt.	serbokr .		mestari, nuoriherra, oppi-isä
balalajka		ven.	slIt.		balalaikka
bálvány	?				epäjumala, jumalankuva, taikakalu, fetissi
bán		slEt.	serbokr .		katua, olla pahoillaan, pahoitella
banya	?	slovak.	slLän.	slLän.	kaivos
bárány					karitsa
barát					ystävä, kaveri, munkki
barázda	?	slovak.	slLän.		ryppy, uurre; vako
barkács	?	slovak.	slLän.		työkalu
barlang					luola, pesä
batka		tšek.	slLän.		ropo
bátya	?	slEt.	bulg.		isoveli
batyu	?	slovak.	slLän.		nyytti, paketti
béna	?	slovak.	slLän.		rampa, heikko
bérc	?		slEt.		mäki
berek	?				ranta
berkenye	?	slovak.	slLän.	slEt.	pihlaja
bérmál	?	slEt.	serbokr .	slov.	konfirmoida

⁵ ‘?’ tarkoittaa, ettei lähdekielestä ole varmuutta

⁶ Ensimmäinen tai ainoa mahdollinen lähdekieli tai kieliryhmä

⁷ Toinen mahdollinen lähdekieli tai kieliryhmä

beszéd					puhe, keskustelu, kieli, sana
betyár		slEt.	serbokr .		maantierosvo
birka	?	tšek.	slLän.		lammas
bodnár					tynnyrintekijä
bödön	?	slEt.	serbokr .	slov.	kulho
bodza	?		slEt.		seljanmarja, selja
bolha					kirppu, kirput
bolond					hullu, narri, pelleilijä
borda					kylkiluu, kylki, kaari, kyljys
boróka		slovak.	slLän.		kataja
borona					äes, hara, karhi
borostyán	?	slEt.	serbokr .		muratti
borotva					partaveitsi, terä
borovicska		slovak.	slLän.		katajalla maustettu alkoholijuoma
bosnyák		slEt.	serbokr .		bosnia, bosnialainen
bricska	?	pu.	slLän.		hevoscärry
buja					rehevä
bukta		slovak.	slLän.		torttu
bútor	?		slEt.		huonekalu, kaluste
cibere	?	slEt.	slov.		hedelmistä tehty hapankeitto
cigány	?		slEt.		mustalainen, romani
cirok	?	slEt.	serbokr .	slov.	durra, durrat
cölöp					paalu
csajka		slovak.	slLän.		pakki
család					perhe
császár					keisari
csata		slEt.	serbokr .		taistelu
csatorna		slEt.	serbokr .		kanava, viemäri
cseber	?		slEt.	slLän.	saavi
cseh		tšek.	slLän.		tšekki, tšekkiläinen
cseléd					palvelija
cser			slEt.		parkki
csere	?	ven.	slIt.		vaihto, vaihtokauppa
cserje	?	slEt.	serbokr .		pensas
csésze	?	tšek.	slLän.		kuppi, teekuppi
cséve					kela
csinál					tehdä, rakentaa, toimia
csiperke	?		slEt.		herkkusieni
csircsáré	?	slEt.	slov.	slovak.	räikeä

csiz					vihervarpunen
csizma		sIEt.	serbokr .		saapas
csizmadia		sIEt.	serbokr .		suutari, kengäntekijä
cső			sIEt.		putki, johto
csoda					ihme
csóka	?		sIEt.	sILän.	naakka
csömör	?				katkeruus, sappi; suru
csónak					vene, soutuvene
csorba					lovi
csorda					lauma, rahvas, joukko
csuka					hauki
csütörtök			sIEt.		torstai
dajka	?		sIEt.	sILän.	imettäjä, lastenhoitaja
dalia		sIEt.	serbokr .		sankari
darab	?	sIEt.	slov.		kappale, osa, pala, sirpale
debella		sIEt.	serbokr .		isovartaloinen nainen
derék	?				vyötärö, keskivartalo
deszka					lauta, lankku
dézsza					susi
diák	?	sIEt.	bulg.	serbokr .	opiskelija, oppilas, koululainen
dinnye					meloni, arbuusi
diszpécser		ven.	sIIt.		työn ohjaaja
diverzáns		ven.	sIIt.		tuholainen, kumouksellinen elementti
doh					henki; hengitys; tuulahdus
dolog	?	sIEt.	serbokr .		asia
dorong					seiväs, vapa, salko
drága	?		sIEt.	sILän.	kallis, rakas, hyvä, parhain
duda	?				säkkipilli, huilu, pilli
dunyha	?		sIEt.	sILän.	untuvatäkki
durák		slovak.	sILän.		eräänlainen korttipeli; häviäjä tässä pelissä
ebéd					lounas, päivällinen, illallinen
ecet					etikka
ecset	?				sivellin, harja, suka
esztergál	?		sIEt.	slovak.	sorvata
filkó		slovak.	sILän.		sotamies (kortti)
fricska		slovak.	sILän.		luunappi
gabona			sIEt.		vilja, jyvä
gácsér		slovak.	sILän.		urossorsa

galamb					kyyhky, pulu
gally	?	slEt.	slov.		varpu
galóca	?	slEt.	serbokr	slov.	kärpässieni
galuska		pu.	slLän.		kokkare, myky
ganéj					lanta
garaboly	?				kori
garat					kurkku, nielu
garmada					kasa, röykkiö
gát	?	slovak.	slLän.	slEt.	pato, sulku
gatyá		slEt.	serbokr		alushousut
gazda	?				isäntä, johtaja, mestari
gázol			slEt.		rypeä
gereben	?		slEt.	slovak.	häkilä
gereblye	?		slEt.	slovak.	harava
gerenda					palkki, hirsi
gerezd			slEt.		terttu
gerezna					turkis
giliszta					kastemato, liero
glasznosztý		ven.	slIt.		glasnost
golyva		slEt.	serbokr		struuma, kaulakupu
gomba					sieni
gomolya	?	slEt.	serbokr		lampaan juusto
gonosz					paha
görbe			slEt.		käyrä, taipunut, kiero, köyry
görög	?	ven.	slIt.	slEt.	kreikka, kreikkalainen
goromba					töykeä
gúnya					puku
gúzs					vitsas
guzsaly					kehrävarsi
hajdina		slEt.	serbokr		tattari
hála	?	slEt.	bulg.	slEt.	kiitollisuus
halina	?	slEt.	serbokr		paksuvillakangas
halom					pino, kasa, keko
halva		slEt.	serbokr		halva
haramia		slEt.	serbokr		rosvo
haraszt					varvikko
harisnya		ukr.	slIt.		sukka, sukkahousut
hentes	?	tšek.	slLän.		teurastaja, lihakauppias
henyél		slovak.	slLän.		laiskotella, maleksia, möllötellä
hiba					virhe, syy, vika, puute,
hörcsög	?		slEt.	slLän.	hamsteri, hamsterit

horvát	?	slEt.	serbokr .		kroatialainen, kroaatti, Kroatia
huszár		slEt.	serbokr .		husaari ratsu
iga	?	slEt.	serbokr .		ies
iglice	?		slEt.	slLän.	orakko
igric					keskiaikainen laulaja
ikra					mäti
inas	?				oppipoika, miespalvelija
ispán	?				tilanhoitaja
iszap					muta
izgága					riitaisa
járgány		slEt.	serbokr .		käsivintturi
járóm	?	slEt.	bulg.	slEt.	ies
jász		ven.	slIt.		unkarilainen heimo, josta tuli unkarilainen
jászol					seimi
jegenye	?	slEt.	serbokr .	slov.	poppeli
jérce	?	slovak.	slLän.	slEt.	kananpoika
jerke	?	ukr.	slIt.	slovak.	nuori lammas
juhar					vaahtera
kabát	?	slovak.	slLän.		takki
kabóca	?	slEt.	serbokr .	slov.	kaskas, laulukaskas
kacabajka					eräs takkityyppi
kacsa		slovak.	slLän.		ankka, sorsa, uutisankka
kádár	?	slovak.	slLän.	slEt.	tynnyrintekijä
kadarka		slEt.	serbokr .		viinilaji
kakas					kukko, koiras, penis, siitin
kalács					kakku
kalamajka		ukr.	slIt.		sekasorto
kalapács					vasara
kalapál					vasaroida, takoa
kalász	?	slovak.	slLän.	slEt.	tähkä, tähkäpää
kalitka					lintuhäkki, häkki
kaloda	?	slovak.	slLän.	slEt.	jalkapuu
kamat		slEt.	serbokr .		korko
kanca					tamma
kánya					haarahaukka
kapál					kuokkia
kapca					jalkarätti
kapor					tilli
káposzta	?	slovak.	slLän.	slov.	kaali

kapta					kuvio, malli
kár	?	sIEt.	serbokr .	slov.	vahinko, sääli, harmillista, ikävä
karácsony		sIEt.	bulg.	sIEt.	joulu, Joulu
karaj					kyljys, leipäviipale
kárász					ruutana
karima	?		sIEt.	sIEän.	laippa, lieri
kas					kori; pesä
kása					puuro
kasza	?	slovak.	sIEän.		viikate
katlan	?	sIEt.	serbokr .		kattila
kazal		slovak.	sIEän.		pieles
kelepce	?	slovak.	sIEän.		loukku
kemence	?				uuni
kenéz			sIEt.		kylätuomari
kerecsen		ven.	sIEt.		jalohaukka
kereszt	?	ven.	sIEt.	sIEt.	risti, ristinmerkk, krusifiksi
keresztel					kastaa, ristiä
keresztény	?	sIEt.	serbokr .		kristitty, kristillinen
kereszttség	?	sIEt.	serbokr .		kaste
ketrec		slovak.	sIEän.		häkki
király	?	sIEt.	serbokr .		kuningas, hallitsija
kisze	?	ukr.	sIEt.	sIEän., slovak.	talvea kuvaava olkinukke, joka poltetaan
klapec		slovak.	sIEän.		poika, lapsi
kóc					tappurat
kocka	?	tšek.	sIEän.	sIEän.	noppa, arpakuutio, ruutu
kocsma					kapakka
kocsmáros					kapakoitsija
kolbász					makkara
kolhoz		ven.	sIEt.		kolhoosi
kóló		sIEt.	serbokr .		eteläslaavilainen tanssi
koma					kummi; ystävä, kaveri
kombájn		ven.	sIEt.		leikkuupuimuri, puimuri
kombinát		ven.	sIEt.		kombinaatti
komorna	?	tšek.	sIEän.	slovak.	kamarineiti
komornyik		tšek.	sIEän.	slovak.	lakeija
konc					koiralle heitetty luu
kondér		sIEt.	serbokr .		kattila, pata
konkoly					aurankukka

konyha	?	sIEt.	serbokr .		keittiö
kopja					peitsi
koponya	?		sIEt.		kallo, pääkallo
kór			sILän.		sairaus, tauti
korcs	?				piski, rakki
korhol					nuhdella
kormány			sIEt.		ratti; hallitus
korong					kiekko
korpa					lese; hilse
kosár			sIEt.		kori
kótyavetye		sIEt.	serbokr .		huutokauppa
kovász					taikinajuuri, hapantaikina
kozák		ukr.	sIIt.		kasakka
krampács		slovak.	sILän.		hakku
krapek		slovak.	sILän.		renttu
kucsma	?	sIEt.	serbokr .	ukr.	karvalakki
kuka		tšek.	sILän.		jäteastia, roskakori
kukac		sIEt.	serbokr .		mato, toukka
kukta		slovak.	sILän.		painekattila, painekeitin
kulacs	?				lekkeri, nasakka
kulák		ven.	sIIt.		kulakki
kules					avain, nuottiavain
kulcsol	?	slovak.	sILän.	sIEt.	kiertyä
kulimász					akselinvoide
kunyhó	?	sIEt.	serbokr .		maja, mökki
kúp	?	sIEt.	serbokr .	slov.	kartio
kupac		sIEt.	serbokr .		kasa, läjä
kupec		slovak.	sILän.		kauppias
kupica		sIEt.	serbokr .		pikari
kuruzsol					puoskaroida
kurva					huora, narttu, ämmä, lutka
kuvik	?		sILän.		minervanpöllö
ladik		sIEt.	bulg.		jokivene, ruuhi
lánc	?		sILän.		ketju; kahleet
lanka					rinne
lapát					lapio; lapa
lapocka					lapaluu
lapu					ratamo
lazac	?	slovak.	sILän.		lohi
lednek		slovak.	sILän.		nätkelmä

lekvár		slovak.	sILän.		hillo, marmeladi
lép		sIEt.	slov.		liima
lóca	?	slovak.	sILän.		penkki, lavitsa
lom	?	sIEt.	serbokr		romu, roska, jäte
lúg	?		sIEt.	sILän.	lipeä, emäs
mackó		slovak.	sILän.		nallekarhu, nalle
macska					kissa
mácsonya		sIEt.	slov.		eräs rikkakasvi
máglya					rovio, polttorovio
mák					unikko
malac	?	sIEt.	slov.		porsas, sika
malaszt	?	slovak.	sILän.	sIEt.	armo
maláta	?	slovak.	sILän.	sIEt.	mallas
málna					vadelma
malom					mylly
mamlasz		slovak.	sILän.		hupsu, hölmö
mangalica		sIEt.	serbokr		mangalica-sika
mátka	?				morsian
máz					pintakiilto; lasitus
medence					uima-allas; lantio
medve					karhu
megye	?	sIEt.	serbokr	slov.	lääni
méh	?				mehiläinen
mér	?				mitata, punnita
mérce	?		sIEt.	sILän.	mittari
mészáros					teurastaja, lihakauppias
métely			sIEt.		maksamatotauti
mézga					pihka
mezsgye		sIEt.	bulg.		raja
mikulás		slovak.	sILän.		joulupukki
mocsár	?	slovak.	sILän.	sIEt.	suo, räme
molnár					mylläri
moly					koi
mostoha		sIEt.	bulg.		äitipuoli,
muhar					pantaheinä
munka					työ, työpaikka; tehtävä
murok					porkkana
murva					heinäntähteet
muslica			sIEt.		sääski
muzsik		ven.	sIEt.		musikka
nadrág	?	sIEt.	bulg.		housut
naszád	?	ven.	sIEt.		pursi
nátha	?	slovak.	sILän.		nuha
néma					mykkä
német					saksalainen
nyavalya					sairaus
nyoszolya	?	sIEt.	bulg.		vuode
nyüst		sIEt.	bulg.		niisi

oláh	?	sIEt.	serbokr .	bulg.	romaniaalainen
olaj					öljy
olasz	?	sIEt.	serbokr .	slov.	italia, italialainen
óriás	?	ven.	sIEt.		jättiläinen, valtava
oszlop					pylväs, pilari
ösztön					vaisto
pad			sIEt.		penkki, pulpetti
padlizsán	?	sIEt.	bulg.		munakoiso
páfrány					saniainen
pagony	?				metsä
pajor		slovak.	sIEän.		toukka
pajta			sIEt.		lato
páka	?	slovak.	sIEän.		juotin, kolvi
pákosztos					ahnas
palack					pullo
palást	?	sIEt.	bulg.	serbokr .	kaapu, viitta
pálca					keppi
pálha	?	ukr.	sIEt.	pu.	korvake
pálinka		slovak.	sIEän.		viina
palóc					paloitsilainen
palota	?	sIEt.	bulg.		palatsi
panasz					valitus
paprika		sIEt.	serbokr .		paprika
pára					höyry
parancsol					käskeä
paraszt					talonpoika
parázna	?	tšek.	sIEän.		epäsiveellinen
parittya	?	sIEt.	serbokr .	slov.	linko
parlag	?	slovak.	sIEän.	sIEt.	kesanto
párna					Tyyny
párol					höyryttää
pászma					vyyhti
pászta					kaistale
pásztor					paimen, lammaspaimen
paszuly		sIEt.	serbokr .		papu
pata	?				kavio, sorkka
patak					puro
patkó					hevoskenkä
pázsit					nurmikko
pecér					koiranhoitaja
pecsenye					paisti
pecsét					sinetti, leima, tunnus
pele	?		sIEt.	sIEän.	unikeko (eläin)
pelyva					akana, ruumen
pemete		sIEt.	bulg.		pölyhuisku

penész					home
pénz					raha, rahayksikkö
perje					nurmikka
pest		sIEt.	bulg.		luola
pesztonka	?	ukr.	sIIt.	slovak.	lapsenlikka
pesztra	?		sIEt.	sILän.	lapsenlikka
peták	?	sIEt.	serbokr .		kolikko
petrence		slovak.	sILän.		heinäkasa
picsa	?		sIEt.	sILän.	pillu, pimppi, vittu
pilis	?		sIEt.		tonsuuri
pince					kellari
pióca	?	slovak.	sILän.	sIEt.	iilimato, juotikas
pisztráng					taimen, forelli
pitvar				sIEt.	kuisti
pletyka		slovak.	sILän.		juoru
pocok	?				vesimyyrä
pogácsa			sIEt.		kakkara
pohánka		slovak.	sILän.		tattari
pohárnok	?		sIIt.		juomanlaskija
pók					hämähäkki
pokol	?	sIEt.	serbokr .	slov.	helvetti
pokróc					viltti, huopa
polc					hylly
poloska	?	tšek.	sILän.	slovak.	lude, lutikka
pólya					kapalot
pondró			sILän.		toukka
ponyva	?	ven.	sIIt.	sIEt.	kuormapeite
póráz	?		sIEt.	sILän.	talutushihna
porond					taistelutanner; areena.
poszáta	?	slovak.	sILän.		kerttu
posztó					kangas, verka
potom		sIEt.	serbokr .	slovak.	arvoton, vähäpätöinen
potroh	?	ven.	sIIt.	ukr.	takaruumis
povedál		slovak.	sILän.		puhua vieraalla kielellä
pozdorja	?		sIEt.	sILän.	päistäre
pózna	?	ukr.	sIIt.		tanko
pribék		sIEt.	serbokr .		teloj ajan apulainen
pufajka		ven.	sIIt.		tikkitakki
pupák		slovak.	sILän.		avuton, yksinkertainen
puszta					paljas; pusta
rab			sIEt.		vanki
ragya	?	sIEt.	serbokr .	slov.	sokonarpi; rupi
raj					parvi
rák					syöpä; rapu
ramaty	?	tšek.	sILän.		heikko, hullu

rekettye	?	sIEt.	serbokr .	slov.	väriherne
remek	?				upea
rend					järjestys; lahko, veljeskunta; kunto; säätö
répa					juurikas
repce					rapsi
reték					retiisi
retesz	?	slovak.	sILän.		salpa
ricsaj		slovak.	sILän.		meteli
riska		slovak.	sILän.		punertava lehmä
ritka					harvinainen, ainutlaatuinen
robot		tšek.	sILän.		robotti
rombol	?				rikkoo, tuhota
róna		slovak.	sILän.		tasanko
rongál	?				vahingoittaa
rosta					seula, siivilä
rozs					ruis
rozsa		sIEt.	bulg.		ruoste, ruostuminen
rőzse		sIEt.	slov.		risu
ruha					vaatteet, leninki, puku, asu
rusnya		sIEt.	serbokr .		ruma
ruszki		ven.	sIIt.		ryssä
sapka					lakki
selma		tšek.	sILän.	slovak.	ilkikurinen
serpenyő	?		sIEt.		paistinpannu
sétál			sIEt.		kävellä, kulkea
sligovica		sIEt.	serbokr .		slivovits
sokác		sIEt.	serbokr .		Kroatian etninen ryhmä, joka asuu Bácskassa, Baranyassa
strážsa					vartija, vartiomies
sulyok	?	sIEt.	slov.		karttu
sumák		sIEt.	serbokr .		ovela
svihák		slovak.	sILän.		kelmi, veijari
szabad					vapaa
szajkó					närhi
szak					haavi
szakács	?	ven.	sIIt.		kokki, keittäjä
szakóca		sIEt.	slov.		kirves
szalma					olki, pahna
szalonka		pu.	sILän.		lehtokurppa
szalonna	?		sIEt.	sILän.	pekoni, laardi, silava
szamóca	?	sIEt.	slov.		mansikka
számszeríj					varsijousi

szapora					hedelmällinen; nopea
szarka					harakka
szász			sILän.		saksilainen
szecska					olkisilppu
szekerce	?	sIEt.	serbokr .	slov.	kirves
szelemen	?		sIEt.	sILän.	kurkihirsi
szelence	?		sIEt.	sILän.	lipas
szelindek	?		sIEt.	sILän.	verikoira
szemét	?		sIEt.	sILän.	jäte, roskat
széna					heinä
szent	?	sIEt.	serbokr .		pyhimys, pyhä, siunattu
szentel	?				pyhittää
szerb		sIEt.	serbokr .		serbia, serbialainen, serbi
szerda					keskiviikko
szerencse	?	sIEt.	bulg.		tuuri, onni
szikla					kallio
szikra					kipinä
szilva					luumu
szín	?		sIIt.	sILän.	liiteri
szita					siivilä, seula
szittyó	?		sIEt.		vihvilä
szlovák		slovak.	sILän.		slovakialainen, slovakki
szobor			sIEt.		patsas, veistos
szoknya					hame
szolga					palvelija, piika
szombat	?		sIEt.		lauantai
szomszéd					naapuri
szopornyica	?	sIEt.	serbokr .		penikkatauti
szovjet		ven.	sIIt.		neuvosto, Neuvostoliiton
szömörce	?				eräs puulaji
szömörösög					pökkösieni
szuka	?		sIIt.	sILän.	narttu, naaraskoira
szulák					kierto(kasu)
szuszék					viljasiilon osa
tajga		ven.	sIIt.		taiga
takács					kankuri
talicska	?	ven.	sIIt.	ukr.	kottikärryt
tályog	?		sIEt.	sILän.	paise, märkäpesäke
tambura		sIEt.	serbokr .		tamburiini
tanya					maatila
tár	?				lipas
tarack	?	sIEt.	bulg. .	serbokr	haupitsi

társ	?				kumppani, toveri, seuralainen
tengelic	?		slEt.	slLän.	tikli
terem					sali; luokka
tészta					taikina; makaroni
tiszt					upseeri; virka
tiszta					puhdas, siisti, kirkas
tisztel	?				kunnioittaa, arvostaa
tompa					tylppä, tylsä
tök			slEt.		kurpitsa
toklász	?		slEt.		helve, vihne
tömjén	?	slEt.	bulg.	serbokr	suitsuke
tömlő	?		slLän.		letku
tömlőc	?	slEt.	serbokr		tyrmä, vankila
trehány		slovak.	slLän.		huolimaton
trojka		ven.	slIt.		kolmivaljakko, troikka
tunya	?	slEt.	serbokr		laiska
túr		slEt.	slov.		tonkia, penkoa
turbolya	?	slEt.	serbokr	slovak.	kumina; korvanputki
uborka	?	slovak.	slLän.	slEt.	kurkku
udvar					piha; hovi
udvarnok					hovimies
ugar	?		slLän.		kesanto
ukáz		ven.	slIt.		ukaasi
unoka					lapsenlapsi
utca					katu
uzsonna					välipala
vacsora					illallinen
vádol	?	slEt.	bulg.		syyttää
vajda	?	ven.	slIt.		voivodi
vályog	?	ukr.	slIt.	slovak.	savitiili
vápa	?				kaivanto
varádics	?		slEt.	slLän.	pietaryrtti
vargánya	?	slEt.	serbokr		herkkutatti
varkocs		slovak.	slLän.		palmikko
varsa					merta
vecsernye					iltamessu
véka	?	ven.	slIt.		vakka
venyige					viiniköynnös
verbuvál	?	slEt.	serbokr	slLän.	värvätä
veréb	?	ven.	slIt.		varpunen
viasz	?	slEt.	serbokr	slov.	vaha
vidra					saukko
vihar					myrsky, ukonilma

villa					haarukka, hanko
vinkó	?	slovak.	sILän.		hapanviini
virágvasárna p	?		sIEt.	sILän.	palmusunnuntai
viskó	?	slovak.	sILän.		hökkeli
vitéz			sIEt.		uljas, urhoollinen; sankari
vitörla	?	sIEt.	bulg.	slov.	purje
vizsla	?				jälkikoira
vodka	?	ven.	sIEt.	sILän.	votka, vodka
vödör					ämpäri, sanko
zab			sIEt.		kaura
zabál					ahmia
zabrál	?		sIEt.	sILän.	ryöstää
zálog	?	sIEt.	serbokr .		pantti
zár	?		sIEt.	sILän.	lukko; sulkea, lukita
zarándok	?	sIEt.	bulg.		pyhiinvaeltaja
zászló	?	sIEt.	serbokr .		lippu
zászpa	?				liljoihin kuuluva sipulikasvi
ziliz	?		sIEt.	sILän.	malva
zimankó		ukr.	sIEt.		huono sää; sekaannus
zsába					hermosärky
zsarátnok					hiillos
zsidó					juutalainen
zsilip			sIEt.		sulku
zsír					rasva
zsizsik	?	sIEt.	serbokr .		piilokas
zsolozsma					rukous

LIITE 2. Slaavilaiset lainasanat suomessa

aarnitsa (inkerin runoissa)	korsu
ahingas	kortsi
ahrain	kosteli, kosti
akkuna	kosteli, ks. kostuli
apea	kostuli, kostoli
aprakka	kousi
Häme	kuoma
hamutta (hamutta, hamuhta, hamutta)	kuontalo
hirsi	kupias
hursti	Kupittaa (*kupitsa)
hurttu, hurtti	kurva
ies	kutri, mon kutrit
issikka	laatia
isvosikka	laatu
jaama	läävä
käämi	lako
kaartiska, ks. katiska	lämsä
kaasku, ks. kasku	läsiä
kaatiot	lava, lavo
kaattuva, kaattu	lavitsa, laavitsa, lautsa
kalkkala	leima
kanava	leipä
kapakka	letti
kapusta (= kaali)	lotja
kapusta (= kauha)	luokka, luokki
karpio	luoko
karsta	luola, luolikko
kartiska	luosa (Luosa)
kasakka, kasakki	lusikka
kasari	maanitella
kasku, kaasku	määrä
kassara, kassari, kasuri	majakka, majakko
kasukka	mässä
katiska, katiska	massi
kauhtana	mättää
kaulas	melka
kesseli	mielu, mielua, mieluinen, mielut
kiisseli	miero
kolpakko	miettiä
koni	muokka, muokata
kopeekka	naatti
kormano, kormana, kormanto, kormelo	nassakka

niekka	raaskia, raski
niitti	raassali
nori	rääty
opotta	raataa
paametti, paametti	raja
paasma, pasma	ramu
paasta (Paaskunta)	ratto
päistär, päistäre, päistära	ravita
pajari	remeli
pajattaa	resla
pakana	retukka, retukki
palsta	reuhka
palttina	riihi
pappi	risti, ristiä
papu	riuna, kriuna
parisniekka, parissikka	riusa, riuska
parta	rosolli, rossoli, rosseli
pasmakka	rosvo
pätsi	rotu
patukka	ruoska
pauna, pauni, paunio	rupla
pekuna	rusakko
pertuska	russakka
petruska, partuska	sääli, sääliä
piiras, piirakka	saapas
pirkka	säppi
pirssi	säpsä
pirta (pirto, piirta)	sarkka
pirtti	savokka, savotka
pohatta	setolkka
pohmelo	siisti, siisteä
pokosta	siivatta
pomo	simpsukka, simpukka
porkkana	sintsi
porukka	sirnitsa
potra	sirppi
priha	sissi
prostoi	sukkula
purakko	suntia, suntio
putka	sutka: sutkapuheinen, sutkaus
putsi, putsu	suunta
puuhka	suvalkko, suvakko, suvalikko
puuta	taatto
räähkä	talkkuna
raamattu	taltta

raana, rahna
tappara
tarakka
tarina
tavara
telso, talso
tenka
tökötti
tolkku
tolvana
torakka
tori
toveri, toveritsa
tuhkuri
turku (Turku)
tuska

tuskin
tuuhku, tuohku
tuuma, tuumia
tyrmä
urakka, urkko
uula
uurre, uurtaa
vaino
vapaa
vari
varpu, varpunen
vasta
velho